

Samvirke

At leve på en ø

Se reportagen fra Agersø side 8-11.

AUGUST 1979-8

Samvirke

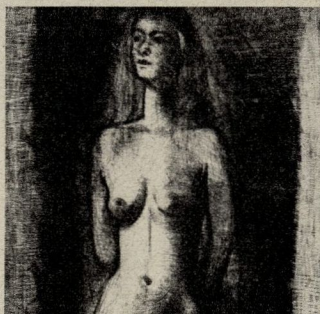
Udgives af FDB og udkommer i begyndelsen af hver måned

NR. 8 – AUGUST 1979 – 52. ÅRGANG

Læsertilbud

18 Originalgrafik

Månedens læsertilbud er en koldnålsradering af Poul Bjørklund. Illustrationen her er et udsnit. Hele billedet ses side 19. Kunstneren portrætteres af Helge Ernst.

63 Rejserabat

Månedens rejserubrik orienterer om Stjernerejse-mål i det græske øhav. Stjernerejser giver stadig 5 pct. rabat til Brugsmedlemmer.

Forbrugerorientering

6 Læs og spar penge

Varedeklarationer kan være svære at forstå, men indsatsen ved at læse dem er beskeden i forhold til udbyttet, siger formanden for Dansk Varedeklarations Nævn, Steffen Gulmann.

14 Renere varer

En oversigt over, hvad Brugsen kan tilbyde af såkaldte alternative varer – dvs. ernæringsforbedrede fødemidler og varer med færre eller slet ingen tilsætningsstoffer.

33 Vore folk ved Middelhavet

Et besøg i Brugsens indkøbskontorer i Spanien og Italien, som skaffer bl.a. frisk frugt og grøntsager på de årstider, da danske avlere ikke er leveringsdygtige.

50 Med cognak, men uden nitrit

Blandt de varenyheder i Brugsen, som præsenteres på Forbrugersiden, er en spegepølse uden farve og nitrit, men med cognak, nye vintyper fra Balkan, en kalorielet salatdressing og 3 nye dybfrost-pizzaer.

52 Opvaske-problemer

Fx-siden beskæftiger sig med emnet maskin-opvask og kommer bl.a. ind på de særlige problemer med ting af rustfrit stål, plast og glas.

Børn

26 De første ord

En artikel om udviklingen af taleevnen og talesproget hos småbørn, som normalt lærer ca. 5.000 ord fra de er eet til de er seks år.

56 De hader skolen

Nogle børn har så store problemer i skolen, at de ligefrem hader den. Det er et af de emner, Børnemagasinet Sesam behandler.

60 Født i et slumkvarter

En skildring fra Guatemala – bl.a. af den 12-årige Patties dagligdag i et slumkvarter.

Redaktion: Aage Büchert (ansvarshavende) og Kaj Christiansen.
Produktionsleder: Peter Wegeberg.
Medarbejdere: Poul Dines, Ilse Groth, Ellen Munkgaard, Jens Povelsen, Vibeke Ramsing.
Adresse: Roskildevej 65, 2620 Albertslund.
Samvirkes børnemagasin: Postbox 95, 2620 Albertslund.
Kryds løsninger: Postbox 89, 2620 Albertslund.
Telefon: redaktion og annonce-afdeling, 02 - 64 88 11.
Tryk: EHP/Egmont H. Petersen, København.
Adresseændring bedes anmeldt af abonnenten på det lokale post-kontor ved vedvarende såvel som midlertidig adresseændring.

Sundhed og sygdom

4 Depressioner

Interview om en psykisk lidelse, der er så udbredt, at den har karakter af en folkesygdom – og som stadig er omgivet af fordomme og intolerance.

Den tredje verden

12 Nøglen til det umulige

Et møde med den 20-årige Rattan Ali fra Haim Char i Bangladesh.

Dagens samfund

8 Glimt fra et Ø-samfund

Jens Branner besøger Agersø i det sydlige Storebælt og taler med bl.a. Lars Peter fra Gamlegården, som ikke har TV, men en radio fra 1925.

22 Statens hjælpende hånd

Støtteordninger for erhvervslivet har bredt sig voldsomt i de senere år. Artiklen giver en oversigt over de mange støtteformer, vi alle er med at betale til – direkte eller indirekte.

36 Skøre kælling

Kvindeligt, jysk amtsrådsmedlem fortæller om sine erfaringer som lokalpolitiker. Man værner sig også til, at der bliver sagt: *Skøre kælling* om en.

42 Nyt tilbud

Produktionsskolen i Birkerød er et nyt tilbud til unge, der har „meldt sig ud af skolesystemet“ – og derved er en af de mest truede ungdomsgrupper.

Folkets historie

38 Husassistent

I serien Blade af det danske folks historie fortælles her erindringer om tilværelsen som husassistent i trediverne.

Andet

21, 47, 53 Læserbreve – 30 Mad – 32 Brugsrunden – 40 Forbrugernoter – 46 Humor – 54 Krydsordsopgave

I næste Samvirke – september – artikler bl.a. om:

Hvor meget energi kan man spare i en husholdning?

Hvilken livsstil er det, vi importerer med Muppet-show'et?

Hvad kan man gøre ved de ældres kostproblemer?

NB!

Økonomisk demokrati og Kooperation

Andelsbevægelsen og Kooperationen har hidtil været for lidt opmærksom på de muligheder, en gennemførelse af ØD vil give dem for en øget kapitaltilførsel, hævder Ebbe Sulbæk Petersen i dette indlæg. Artiklens forfatter har som led i sit studium af statskundskab ved Århus universitet indgående beskæftiget sig med de forslag, der i tidens løb er fremsat til demokrati på arbejdspladsen og økonomisk demokrati.

De forslag til fremme af „demokrati på arbejdspladsen“, som arbejderbevægelsen fremlagde i tiden 1919-67, var præget af to grundideer. Den første er den antagelse, at det er muligt at opnå indflydelse på virksomhedernes ledelse uden at have andel i ejendomsretten til dem. Den anden er, at denne indflydelse skal udøves gennem en form for arbejderrepræsentation, som oprettes på den enkelte virksomhed.

De forskellige forslag kom i tre bølger: bedriftsrådstanken 1919-24, bedriftsrådstanken 1945-47 og debatten i 1960'erne. Forslagene 1919-24 bestod af tre forslag. Et forslag til „kontrol med erhvervslivet“, fremsat af Socialdemokratiet og De samvirkende Fagforbund (DsF) i 1919. Et forslag fremsat 1920 af DsF om indførelse af kontroludvalg på virksomhederne og endelig Borghjergs tanker om bedriftsråd, som kom frem i rigsdagen i 1924 under den første regering Stauning.

Bedriftsrådstanken 1945-47 bestod af to forslag. Det ene fremkom i partiprogrammet „Fremtidens Danmark“ i 1945, og gik ud på, at der skulle indføres bedriftsråd i alle større virksomheder. Forslaget indgik som et led i et større organisatorisk hele, hvormed partiet tænkte sig, at man kunne få større kontrol over erhvervslivet. I 1947 blev det første skridt taget med indgåelsen af samarbejdsaftalen mellem „Dansk Arbejdsgiverforening“ og DsF. Ifølge denne skulle der være

mulighed for at oprette samarbejdsudvalg på alle virksomheder med mere end 25 ansatte. Endelig er der LO's betænkning fra 1967 med tanker om virksomhedsnavn.

Ugunstig skæbne

De nævnte forslag fik med undtagelse af Samarbejdsudvalgsaftalen ikke en særlig gunstig skæbne. De blev enten aldrig realitetsbehandlet eller også blev de hengemt i et kommissionsarbejde. Dog blev tanker om virksomhedsnavn taget op indenfor den kooperative sektor i 1968 ved en aftale indgået mellem „Det Kooperative Fællesforbund“ og LO om demokrati på arbejdspladsen.

Men hovedlinien var, at socialdemokratiet og fagbevægelsen i slutningen af 1960'erne kunne konstatere, at det med LO's forslag om virksomhedsnavn endnu engang havde vist sig umuligt at få gennemført et forslag til fremme af industrielt demokrati af den traditionelle type.

Det er min vurdering, at den mangeårige negative erfaring med denne forslagstype resulterede i, at arbejderbevægelsen begyndte at sætte spørgsmålstegn ved ideen om, at det er muligt at opnå medindflydelse uden at have andel i ejendomsretten til de pågældende virksomheder.

ØD-debatten

I 1971 forelagde LO sit ØD-forslag. Princippet i det var, at arbejdsgiveren årligt skulle indbetale en procentdel af virksomhedens løn-

sum til en „Lønmodtagernes udbytte- og investeringsfond“. Placeringsreglerne for fondens kapital gjorde, at en ganske betydelig del automatisk ville blive placeret lokalt i virksomhederne. Denne lønmodtagerkapital kunne således sikre arbejderne indflydelse på virksomhedens ledelse. Den øvrige del af fondens kapital – de såkaldte frie midler – kunne placeres hvor det bl. a. under hensyntagen til balancen i landets økonomi blev fundet mest hensigtsmæssigt.

I januar 1973 fremlagde den socialdemokratiske regering i folketinget et lovforslag om økonomisk demokrati, der i hovedtræk svarede til LO's.

I begyndelsen af 1970'erne var ØD-debatten især koncentreret om forslagens ideologiske aspekter. ØD blev set som et redskab til at øge den økonomiske lighed i samfundet.

Efter den økonomiske krisens skærpelse 1973-74 blev opmærksomheden drejet over imod forslagens anvendelighed som middel i den økonomiske politik. Man hæftede sig navnlig ved ØD's forbindelse til indkomstpolitik, og ved de mulige virkninger på udviklingen i landets erhvervsstruktur.

Alt afhængig af udviklingen i landets økonomi vil jeg mene, at ØD's muligheder som middel i den økonomiske politik vil være en løftestang for forslagens gennemførelse.

Kooperationens stilling

Kooperationens stilling i ØD-forslaget har ikke været genstand for stor opmærksomhed, trods Kooperationen/andelsbevægelsens ikke ubetydelige placering i dansk erhvervsliv. Fra FDBs side har man mest hæftet sig ved den forskelsbehandling, der kan ligge i, at fondsmidlerne bliver ansvarlig kapital i aktieselskaber, men lånt kapital i andelselskaber. Sidstnævnte skal forrentes med almindelig udlånsrente, mens der på ansvarlig kapital kun skal betales udbytte, når der er overskud til det. Det er dog tænkeligt, at man kan finde en praktisk løsning på dette spørgsmål, hvis ellers andelsforeningernes medarbejdere med hensyn til medindflydelse side-

stilles med lønmodtagere i private virksomheder.

Jeg synes, det er vigtigt at pege på mulighederne for, at Kooperationen kan få en stærkt øget kapitaltilførsel via fondens såkaldte frie midler. Placeringen af disse afgøres af fondsledelsen, hvori ikke mindst LO vil blive repræsenteret. At fondsledelsen næppe vil underprioritere Kooperationen, mener jeg, man kan udlede af bemærkningerne i LO's betænkning om økonomisk demokrati. Her siges bl. a., at en udbygning af det kooperative element i erhvervslivet i sig selv er en udbygning af det økonomiske demokrati. Endvidere beskæftiger betænkningen sig en del med Kooperationens finansieringsproblemer.

Den anførte placeringspolitik kan ikke på nogen måde siges at være i strid med forslagens intentioner. Tværtimod åbner lovforslagets bemærkninger nye muligheder for Kooperationen. Her siges, at det skal undgås, at der ved placeringen af fondsmidler sker en fastlåsning af erhvervsstrukturen. Retningslinierne for placeringen bør således ikke indeholde regler om en ligelig fordeling mellem de enkelte erhvervssektorer. Formålet må være, „at sætte fonden i stand til at kanalisere fondsmidlerne hen til de dele af erhvervslivet, hvor vækstmulighederne og kapitalbehovet er størst“.

Jens Kampmann påpeger i et afsnit i debatbogen „Kooperationen – en idé“, at den kooperative sektor har mulighed for en ekspansion ved at gå ind med initiativer indenfor erhvervslivets vækstområder. Det kunne ske enten ved, at eksisterende kooperative virksomheder optog nye aktiviteter, eller ved at man oprettede nye kooperative virksomheder indenfor vækstsektorerne.

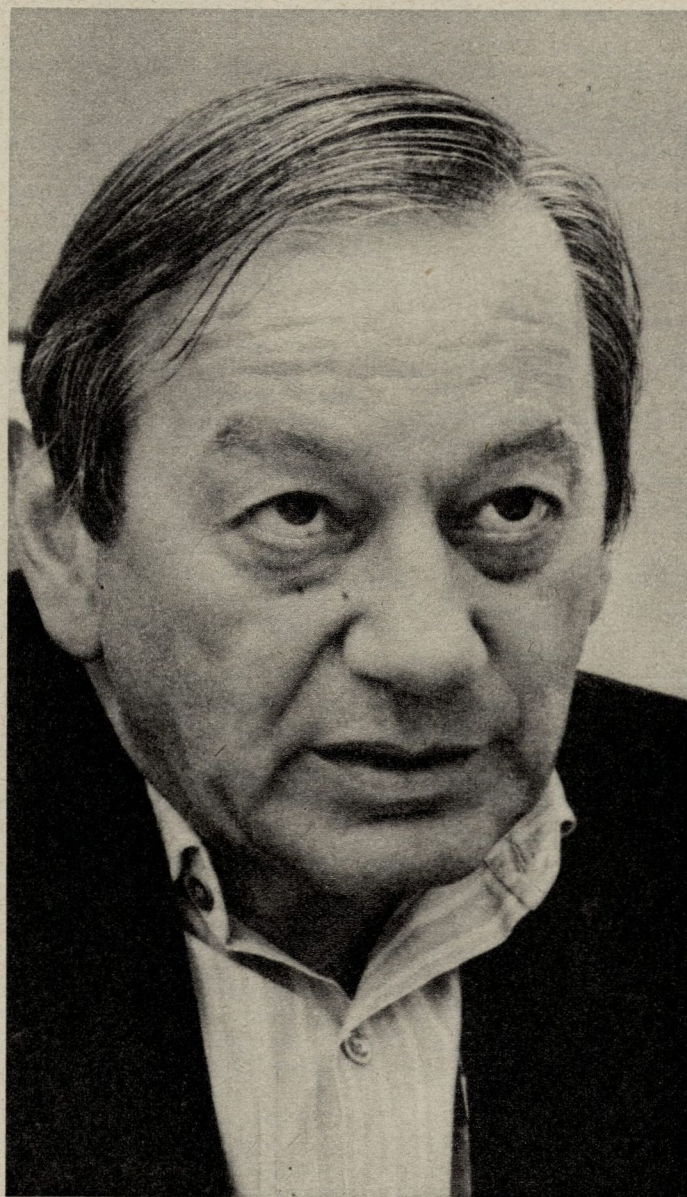
Den hidtidige debat om ØD og Kooperation har været for sparsom. Det jeg har ønsket at påpege her, er det perspektiv, der ligger i at forbinde fondens placeringspolitik med en udbygning af Kooperationen/andelsbevægelsen. Det er en nærliggende tanke at bruge ØD-forslaget til at videreudvikle det økonomiske demokrati, der findes i erhvervslivet i form af andelsbevægelse og Kooperation. ●

Depressioner -den undervurderede folkesygdom

Traditionelt har man skelnet mellem to slags depressioner: De reaktive og de endogene. De reaktive kommer som følge af en belastning udefra, en skuffelse, en sorg, en fiasko, eller hvad det nu kan være. De endogene depressioner kommer indefra personen selv. Tilsyneladende uden ydre grund. Men jo mere man beskæftiger sig med de endogene depressioner, jo mere bliver det klart, at der også her har været faktorer i omgivelserne, der har udløst dem. Hos ældre er det ofte fysisk sygdom, forklarer professor, dr. med. *Fini Schulsinger*, som er overlæge på Københavns kommunehospitals psykiatriske afdeling.

– *Hvad er så i grunden forskellen på de to slags depressioner?*

– Under en reaktiv depression vil patienten være stærkt optaget af det, der har udløst depressionen, men hvis det lykkes at distrahere patienten til at tale om andre ting, kan det godt virke som om depressionen var væk. Det er de begivenheder, der fremkaldte depressionen, der overvælder tankegangen og efterhånden klinger depressionen af. Med eller uden medikamenter. Derimod har en endogen depression ligesom sit eget forløb, ganske uanset hvad der har udløst den – en stor sorg eller en mindre skuffelse. Ved gentagne depressioner vil man kunne iagttage ganske det samme forløb hver gang. Der er også ganske bestemte karakteristiske symptomer. Patienten kan virke meget hæmmet og der kan gå op til et minut, før man får svar på sine spørgsmål. Svaret kommer tit i enstavelsesord. En hel del legemlige funktioner kan gå i stå. Kvinders menstruation kan holde op, de taber i vægt – det gælder både mænd og kvinder – og fælles er også tit meget stærke skyldproblemer. I andre lande, der ikke er så kristelige som her, er det karakteristisk, at der er meget færre skyldproblemer hos de endogent deprimerede. Mange patienter, der føler sig legemligt syge, tror de tæres op af sygdom,

Omkring hver femte dansker rammes af en sindslidelse, som i mange tilfælde kan være en invaliderende depression. En af vore fremtrædende psykiatere, professor, dr. med. Fini Schulsinger fortæller i dette interview om sygelige depressioner – om årsager, virkning og behandling – og om fordomme, som endnu rammer de sindslidende hårdt.

trods undersøgelser, der viser, at de intet fejler. Den enkelte patient har bestemte symptomer og de gentages ensartet fra gang til gang.

Med eller uden behandling

– *Hvis det problem, der udløste depressionen, får en lykkelig udgang, forsvinder depressionen så ikke?*

– Den reaktive depression vil sikkert klinge hurtigt af eller forsvinde helt, men den endogene depression kører ganske uanfægtet sit eget løb.

– *Hvorlænge kan sådan en endogen depression vare?*

– Det er også forskelligt, men den går over før eller senere. Op til halvandet år kan den dog godt vare.

– *Går alle endogene depressioner over?*

– Ja, praktisk taget alle. Det er det, der giver os psykiatere et vist ry. Vi behandler, men depressionen ville være forsvundet under alle omstændigheder.

– *Lige så hurtigt uden behandling?*

– Nej, dog ikke. De fleste endogene depressioner ville have et væsentligt længere forløb uden behandling. Disse depressioner har et stærkt fysisk islæt i sig. Derfor kan vi også behandle dem fysisk med forskellige medikamenter eller med elektrochock. Men da det nu efterhånden er almindelig anerkendt indenfor den etablerede psykiatri, at disse depressioner ikke bare kommer ud af den blå luft, så er det blevet mere og mere almindeligt at prøve at finde frem til den eller de begivenheder eller andre årsager, der har startet depressionen. Her nytter det ikke bare at tale med patienten, der jo tit ikke vil eller kan svare. Vi må arbejde sammen med de pårørende eller andre, der kender patienten godt. Det er forholdsvis nyt at arbejde på den måde. Den skyldfølelse, der er meget udtalt under depressionen, viser sig desuden også at findes udenfor de depressive perioder. Patienten har ligesom en bestemt melodi, der går på, at han ikke rigtigt duer, ikke er god nok, ikke dygtig nok. Disse skyldfølelser tager man så terapeutisk fat på, det vil sige, at man forklarer patienten hvordan det synes

at hænge sammen og prøver at lede ham ind på en anden melodi. Metoden bruges især i USA hvor den er beskrevet af en psykiater, Aron Beck og hans medarbejdere.

– *Er det ikke karakteristisk for mange depressive mennesker, at de tror, at bare de tager sig rigtigt sammen, så kan de undgå depressionen? Kommer den så alligevel, er det ligesom deres egen skyld. De tog sig ikke nok sammen.*

– Jo, sådan ser det tit ud. Når patienterne kommer til os, har de prøvet at tage sig sammen og har måttet give op. At have en depression er noget meget ondartet og det er sjældent, at omgivelserne, også den nærmeste familie, har kunnet undgå at blive meget påvirkede af den deprimerede. Vi véd, hvordan det hænger sammen, og prøver ikke at få dem til at tage sig sammen.

– *Sygdommen hedder manio-depressiv psykose, men det er vel ikke alle, der også oplever den maniske fase, den hvor humøret er alt for godt?*

Hvorfor flest kvinder?

– Langt over halvdelen af de manio-depressive herhjemme har kun oplevet depressionerne. Omvendt er det kun en meget lille del, der kun er maniske. I Danmark har vi nu nok en bredere opfattelse af denne sygdom og er tilbøjelige til at finde flere manio-depressive end i andre lande. Der er forøvrigt tydelige kønsforskelle, idet der er dobbelt så mange kvinder i den gruppe, der kun er depressive, mens der er lige mange mænd og kvinder i den egentlig manio-depressive gruppe.

– *Hvad tror du, det ligger i?*

– Det er vel ikke så mærkeligt. Kvinder i et samfund som vores har flere grunde til depressioner!

– *Det burde ændre sig med mere ligestilling?*

– Ja, det forventer jeg ihvertfald, men det varer nok en generation eller mere før ligestillingen er komplet.

– *Er sygdommen arvelig?*

– Dispositionen for at blive manio-depressiv er nok arvelig, men hvad der egentlig arves, ved man nok ikke. Hvis man har en nær slægt-

ning, der er manio-depressiv ser det ud til, at ens risiko for at få sygdommen er ca. 5-10 gange så stor som den er for mennesker, der ikke har nære slægtninge, der er manio-depressive.

Måske muligt at forebygge

– *Kan sygdommen forebygges, hvis man nu tilhører risikogruppen?*

– Det kræver en undersøgelse af børn af manio-depressive, og den er man ikke begyndt på endnu. Børnene og en kontrolgruppe af ikke-truede børn må følges regelmæssigt gennem deres opvækst og derefter kan man måske finde ud af, hvad det er i deres ydre livsmønstre, socialt, familiemæssigt, uddannelsesmæssigt, der er karakteristisk for dem, der senere bliver syge.

– *Er det en dyr omgang?*

– Ikke dyrere end så meget andet. Vi har en alkoholundersøgelse af lignende art igang nu og håber at finde frem til, hvad der gør nogle mennesker til alkoholister. På samme måde ville vi måske også kunne finde ud af sygdomsårsagen for de manio-depressives vedkommende. Det samme kunne gøres med gigttuede. Her er man desværre heller ikke gået igang.

Kan blive meget invaliderende

Det er naturligvis ikke gratis at lave den slags undersøgelser, men hvis man når frem til at kunne forebygge, kan det da nemt betale sig. Verdenssundhedsorganisationen, WHO, er ved at udsende et helt katalog over alle de undersøgelser af den art – også med en lang række andre sygdomme – der er igang verden over. Har man en god idé på et af områderne, kan man eventuelt blive koblet på en undersøgelse i et andet land. Vi her i Danmark var pionerer med en undersøgelse af 207 børn af skizofrene forældre. Den undersøgelse er stadig igang...

– Depressionerne er en meget undervurderet sygdom, fortsætter professor Schulsinger. I ældre psykiatriske lærebøger for medicinske studenter gik man ud fra, at det var en sygdom,

der kunne behandles, og derefter var patienten normal. Men hvis man har periodiske depressioner – altså ikke en reaktiv depression udløst af een bestemt begivenhed – men depressioner, der kommer igen med kortere eller længere mellemrum, så vil patienten desværre blive mindre og mindre rask fra gang til gang. Hver gang opleves et midlertidigt tab af evnen til at beskæftige sig med omgivelserne, familien, arbejdet, vennerne. Patienten er lukket ude et stykke tid og når han eller hun er rask igen efter 2-4-5 måneder, skal samlivet med de andre genoptages. Det er ikke altid særlig let. Kommer depressionerne igen hvert eller hvert andet år, kan det blive meget invaliderende. Dette behøver ikke engang at gælde de patienter, der er så svært angrebne, at de må indlægges. Bare det at ligge brak i et par forårsmåneder hvert år kan gøre det sværere og sværere at føre et almindeligt liv i de raske perioder. Ikke mindst på grund af omgivelsernes holdning.

Lithium og elektrochock

– *Er stoffet lithium stadig det bedste I kan give patienterne?*

– I mange tilfælde, ja. Lithium blev oprindeligt brugt mod akut mani og bruges stadig. Det kan standse en mani på 8 dage. Det er lidt besværligt at bruge, men der er sjældent bivirkninger. Lithium kan forebygge en depression, men er depressionen først igang, hjælper Lithium ikke, så må der andre ting til.

– *Hvad f.eks.?*

– De fleste patienter behandles med antidepressive medikamenter. Virker disse ikke, eller kan patienten ikke tåle dem, vil man de fleste steder behandle med elektrochock. Det er den mest effektive behandling og meget skånsom. Specielt hos ældre mennesker.

– *Mange synes, vi lever i ulvetider, med trusler overalt, forurening, atomkraftværker, atomvåben, oliekrise og måske ikke mindst arbejdsløshed. Mærker I her på Kommunehospitalets psykiatriske afdeling en*

stigning i antallet af depressioner?

– Det kan jeg ikke sige. Når der, som hos os, nedlægges senge, bliver det kun de sværeste tilfælde, vi får. Derfor er det nøjagtige tal på depressioner meget svært at fastslå. Man regner med, at 10% af befolkningen på et eller andet tidspunkt af deres liv indlægges for en psykisk lidelse. Derudover er der nok mindst 10%, der behandles udenfor hospitalerne.

Næsten umuligt at revalidere

– Arbejdsløsheden mærker vi ved, at det er næsten umuligt at revalidere patienterne efter endt behandling. Ingen vil ansætte dem. I de glade 60'ere kunne vi få hvem som helst anbragt, og det er klart, at det betød uhyre meget for helbredelsen at kunne komme i arbejde igen. Nu er der næsten kun invalidepensionen. Det kan betyde en stor lettelse både for patienten og for hans omgivelser, men det låser alligevel folk fast i patientrollen at få invalidepension. Før 1973 skulle personer med invalidepension til kontrol, for at man kunne se, om de stadig behøvede invalidepensionen. Det blev for besværligt, så nu har de pensionen på livstid. Men det kan være svært at komme igang med noget arbejde, hvis man véd, at der trækkes i pensionen, når man tjener over et vist beløb. Måske burde man give en vis skattelettelse til invalidepensionister, så de kunne komme igang med at tjene penge selv og så opgive pensionen den dag, de kunne klare sig selv. De kan altid få den igen, hvis de får tilbagedækket. Meningen med invalidepension er, at folk skal have det bedre. Det får de også i mange tilfælde. De får det måske endda helt godt. Men så kommer naboerne og skumler.

Nej til mere information

– *Skulle vi have mere åbenhed omkring de psykiske sygdomme? Mange skjuler jo hvis de har været indlagt på en psykiatrisk afdeling?*

– Ja, det gør de og det er bestemt ikke gavnligt for

deres psykiske tilstand. For-
dommene og intolerancen
mod psykiske lidelser trives
desværre i bedste velgående
og derfor har jeg også været
med til at søge Helsefonden
(De nedlagte sygekassers
penge, red.) om en bevilling
til et informationsbureau, så
der kunne komme meget me-
re og meget bedre oplysning
ud til befolkningen om de
psykiske sygdomme. Jeg har
fået alle de store fagblade
med et samlet oplag på om-
kring en million med på at
ville trykke af det materiale,
som informationsbureauet
sendte ud. Desuden er der
naturligvis dagspressen og
Danmarks Radio som vel og
så måtte være interesseret i
korrekt og lettilgængeligt
stof om denne folkesygdom
som der jo virkelig er tale
om. Hver femte dansker, det
er da noget, der tæller! Vi –
jeg arbejdede sammen med
Charlotte Strandgaard, Thy-
ra Christensen og Annette
Winding – havde ideer om
børnateaterforestillinger og
film om emnet. Blankt afslag
fra Helsefonden! Så strøg vi
teateret og filmforestillin-
gerne og nøjedes med infor-
mationsbureauet (en journa-
list + en halv akademisk
medarbejder) og nogle plan-
cheudstillinger til bibliote-
kerne. Igen afslag. Hvis du
kan skrive det på en pæn
måde, så er jeg både skuffet
og forbitret over de afslag.
Behovet for oplysning er me-
get stort. De sindslidende
lider stærkt under folks af-
standtagen til dem. Der er
mange mennesker, der er
bange for sindslidende. De
tror, de er farlige. Sandhe-
den er, at der er færre tilfæl-
de af vold og anden krimina-
litet blandt de sindslidende
end blandt normalbefolk-
ningen. Der er noget uforud-
sigeligt over dem, synes
mange mennesker. Og tænk
så på, at hver femte af os kan
risikere at komme i den sam-
me situation på et eller an-
det tidspunkt. Det burde da
være ganske tankevækkende
og nok noget ordentlig
oplysning værd! ●

Der er penge at hente i varedeklarationerne

VAREFAKTA behøver ik-
ke nødvendigvis at læses,
hver gang der købes. De er et
tilbud, der kan bruges når
der er behov for at skaffe sig
ekstra oplysninger. Sådan
siger den nyudnævnte for-
mand for Dansk Varedekla-
rations-Nævn, (DVN), di-
rektor Steffen Gulmann.

Men forstår folk oplys-
ningerne? Næstformand i
FDB's bestyrelse, folke-
tingsmedlem Tove Lindbo
Larsen, mener, det står sløjt
til. På FDB's kongres for
nylig sagde hun bl.a.:

– Store dele af befolkning-
en har ikke forudsætninger
for at kunne modtage og
anvende oplysningerne. Jeg
har rejst dette spørgsmål i
folketinget overfor miljømi-
nisterens, som har Levned-
smiddelanstalt under sig. Han
gav en positiv tilbage-
melding og meddelte, at en
oplysningskampagne i givet
fald skal udføres af Statens
Husholdningsråd. Tove
Lindbo Larsen benyttede på
kongressen lejligheden til at
opfordre handelsministeren
til at iværksætte en sådan
oplysningskampagne (Sta-
tens Husholdningsråd sorte-
rer under handelsministe-
riet).

Er deklarationen for teknisk?

Det er rigtigt, at varedekla-
rationer ofte kan være svære
at læse for forbrugerne, og
måske er det, fordi deklaration-
erne ikke altid bruges
rigtigt, siger Steffen Gul-
mann. – Men forbrugerne
har al ret i denne verden til
at vide, hvad de køber. Og
DVN er det bedste middel til
at fortælle dem det.

Når der endnu mangler en
del med hensyn til befolk-
ningens forståelse af vare-
deklarationerne, kan man
måske forklare det med, at
deklarationerne i begyndel-
sen blev udbygget rent tek-

nisk. Man satsede på at lave
forskrifter og kontrolforan-
staltninger, der virkede i
forhold til industrien, gros-
sisterne og detailhandelen. I
de seneste år har man så
stået i den situation, at det
materiale, der er lavet i høje-
re grad trænger til at blive
udnyttet også af forbruger-
ne. I dag er det meget vigtigt
at få udbredt kendskabet til
varedeklaration. Også fordi
deklarationerne bygger på
frivillighed, som er den rig-
tige vej at satse på. Det
hjælper naturligvis også, at
der i markedsføringsloven
findes en bestemmelse om
oplysningspligt. Findes der
DVN varefakta på varerne,
betragtes denne pligt som
opfyldt. Og hovedparten af
industriens virksomheder er
interesserede i at følge kra-
vene. Fordi de fleste ved, at
man i det lange løb ikke kan
snyde folk.

Er der nok, der læser op-
lysningerne i varedeklarati-
onerne?

– Man skal nok være lidt
forsigtig med hvilket mål,
man sætter sig med deklaration-
erne. For mig skal de-
klarationen kunne give de
nødvendige og tilstrækkelige
oplysninger i det øjeblik,
forbrugeren har lyst til at
have dem. Men der er mange
situationer, hvor man allere-
de har sat sig ind i, hvad
varerne står for, og derfor
ikke har behov for at læse,
hvad der er i, hver gang man
køber. Har man én gang
f.eks. købt et bestemt mærke
vaskepulver og ved, hvad det
kan, og hvad det indeholder,
så gentager man ikke ind-
satsen næste gang, man
køber.

– Derfor skal man se de-
klarationerne som et tilbud
til forbrugerne. I nogle situ-
ationer vil man bruge dem. I
andre ikke. Det skal dog
gerne være sådan, at hvis
man er i tvivl om en vare og
dens egenskaber, så skal in-

formationerne være meget
let tilgængelige. Det er bl.a.
et af målene for Varedekla-
rations-Nævnet at leve op
til.

Er deklarationen et kvalitetsstempel?

Er varedeklarationerne let-
forståelige, som de ser ud i
dag?

– Der er ret stor forskel på
den måde, de er udformet på
i dag. Den, Brugsen bragte i
sin annonce i marts måned
(se illustrationen), var f.eks.
en af de bedre. Men man har
måske nok forsyndet sig lidt
i fortiden, fordi deklaratio-
nen er udviklet af teknikere.
Man har ikke tænkt så me-
get på, at forbrugernes be-
greber var nogle andre. Nu
er vi i den periode, hvor vi
ændrer på det forhold.

Hvis ikke alle forstår op-
lysningerne, kommer dekla-
rationerne vel let til at virke
som et kvalitetsstempel, der
accepteres ukritisk?

– Kun delvis. I det nye
handlingsprogram for DVN,
som er undervejs, er man
enige om, at det ikke er hvad
som helst, vi vil deklarere.
Det skal være ting, som er
brugseggede. Men det er rig-
tigt, at deklarationer i nogle
tilfælde fungerer som et
kvalitetsstempel. Sådan vil
det sikkert fortsat være. I
fremtiden kan man forestille
sig vareområder, hvor detal-
jeret deklaration ikke er til
hjælp for forbrugerne, hvor-
for et Varefakta mærke i sig
selv er nok.

– Men i andre sammen-
hænge bruges deklaratio-
nerne afgjort til at sammen-
ligne. Vi er inde på at bruge
en to-trins deklaration. En
deklaration på selve varen,
som giver de absolut nød-
vendige oplysninger for at
købe en vare. Og ved siden af
et katalog, der indeholder
mere dybtgående informati-
oner, som man kan studere

Den indsats, der kræves for at få noget ud af at læse varedeklarationer, er beskeden ved siden af den fordel, forbrugeren kan opnå, siger formanden for Dansk Varedeklarations-Nævn, Steffen Gulmann. Samvirke har talt med ham på baggrund af den offentlige debat om vor mangelfulde brug af deklARATIONERNE, som for nylig er rejst af FDB's næstformand, folketingsmedlem Tove Lindbo Larsen.

hjemme og drage sammenligninger, før man køber.

Krav til den ideelle deklARATION

DeklARATIONERNE - uanset hvad der står i dem - gavner hovedsageligt de bedre stillede, der har mindst behov?

- Det er en realitet i dette samfund, at der er nogle, der er mere oplyste og veluddannede end andre. Det påvirker naturligvis også situationen for deklARATIONER. Men jeg er ikke enig i, at de veluddannede ikke har et stort behov for at vide, hvad der er i varerne. Det har de som alle andre. Derimod er jeg enig i, at det er trist, hvis en stor del af befolkningen, som har behovet, ikke får at vide, hvad varerne indeholder. Derfor prøver vi vore deklARATIONER både hos folk med og uden større forudsætninger for at forstå oplysningerne. Om den forudsætningsløse så bruger deklARATIONERNE eller ej, det ligger lidt udenfor vores magt. Men der er nok tale om en lang udviklingsfase, hvor de nye forbrugere, der er gået gennem uddannelsessystemet, bliver mere interesserede i deklARATIONERNE.

Hvordan skal den ideelle deklARATION se ud?

- Den skal fylde meget på varen, så den er iøjnefaldende. Vi har lavet nogle eksperimenter, der klart viste, at med størrelsen af deklARATIONEN, steg brugen ganske meget.

- Den skal kun rumme nogle få oplysninger. Højest fem forskellige, hvis det er en vare, der købes i et supermarked.

- DeklARATIONEN skal bruge en symbolik, som alle forstår. Det vil sige ikke for mange raffinerede kurver o.lign.

- DeklARATIONEN skal rum-

me nogle begreber, der er let forståelige. Det er f.eks. meget trist, at man for kort tid siden har skiftet kalorierne ud med betegnelsen joule. Det tager mindst fem år, før det trænger igennem.

- De få oplysninger, deklARATIONERNE skal indeholde, er de, der er af størst betydning for forbrugeren. Det drejer sig f.eks. om oplysninger, der er nødvendige for forbrugere, der aldrig før har brugt varen. Men også om de oplysninger, man efter at have brugt varen, gerne ville have haft på forhånd. Tilsætningsstoffer og farlige egenskaber ved varen skal naturligvis også oplyses.

Læs og spar penge

Hvordan kan man bedst bruge de deklARATIONER, der findes på varerne i dag?

- Det er forskelligt fra vareområde til vareområde. Mange mennesker kunne i dag med stor fordel bruge mere tid på indkøbssituationen. Både når det drejer sig om de kortvarige og de langvarige forbrugsgoder. For de kortvarige giver deklARATIONERNE hurtig en fordel, fordi man kun én gang behøver at sætte sig ind i området. Indsatsen er beskeden ved siden af udbyttet. Fordi man kan købe billigere ind og måske også bliver mere tilfreds med det, man køber. Men det kræver energi at sætte sig ind i tingene. Jeg forestiller mig ikke, at vi kan udforme et system, som forbrugerne helt uden besvær kan tilegne sig.

- For de langvarige forbrugsgoder som radio, TV osv. holder mange forbrugere sig tilbage med at sætte sig ind i tingene, fordi de tror, at det er for vanskeligt. Men de fleste, der prøver, bliver nok positivt overraskede over, at det i dag

DeklARATIONER skal være ærlige og lette at forstå.

Brugsens er i hvert fald ærlige.

Lad os tage et eksempel

DEKLARATION Nettovægt: 375 g. Fremstillet af: Frosne hindbær, sukker, vand. Tilsat: Konsistensmiddel, vinsyre, konserveringsmidler (sorbinsyre, benzoesyre). Tilsat mængde sukker: Ca. 31 g pr. 100 g marmelade. Anvendt frugtmængde: Ca. 40 g frosne hindbær pr. 100 g marmelade. Marmeladens totale sukkerindhold: Ca. 36 g pr. 100 g marmelade.	
Næringsindhold pr. 100 g af varen	Energifordeling
Energi ca.: (150 kalorier) 640 kilojoule	I varen
Protein ca. 0-1 g	1%
Fedt ca. 0-1 g	3%
Kulhydrat ca. 36 g	96%
	Anbefalet i dagskost
	mindst 10%
	højest 35%
	ca. 55%
Holdbarhed: Ved opbevaring under 25°C ca. 1 måned efter sidste salgsdag. Dansk Varedeklarations-Nævn: 1030:2.	

Vi vil gerne give dig et lynkursus i læsning af varedeklARATIONER. I al almindelighed. Og Brugsens i særdeleshed. For hvis du ikke forstår dem, kan vi jo sagtens påstå, at de er ærlige.

Brugsens varedeklARATIONER er lavet efter samme system, som Dansk Varedeklarations-Nævn VAREFAKTA - resultatet af et samarbejde mellem forbrugersamfundet, fabrikanter, forhandlere og organisationer inden for levevilkår og forskning.

Lad os tage et eksempel på en deklARATION.
Brugsens hindbærmarmelade er deklareret med nettovej, marmeladens konsistensmiddel, mængdevisen nøjagtigt, så det, der er mest af stoffet, står først o.s.v.

DeklARATIONEN fortæller dernæst om tilsætningsstofferne, som her er konsistens- og konserveringsmidler. Sukkerindholdet er deklareret - både den råbte mængde - og det totale tal, når frugten og sukker medregnes. Endelig ser du, hvor mange frosne hindbær, der er anvendt pr. 100 g marmelade.

Næringsindhold
DeklARATIONEN nævner rubrik fortæller om næringsindholdet. Næring er det samme som energi. Brandstof til kroppen, udtrykt i kilojoule. 100 gram hindbærmarmelade giver ca. 640 kilojoule - eller, som vi sagde før i tiden, 150 kalorier (1 kilokalorie = ca. 4,2 kilojoule).

Hindbærmarmeladens energi består af protein, fedt og kulhydrat. Protein og fedt i meget lille mængde; kulhydrat i store mængde. Til sammen altså 36 gram - næsten 10% af de 100 gram. Resten er vand, dels fra hindbærerne - dels tilsat. Vand giver ikke energi, og er derfor ikke med i næringsberegningen.

Energifordeling
Den nævnte rubrik angiver, hvor mange procent af energien, der kommer fra protein, fra fedt og fra kulhydrat. Og i den sidste rubrik kan du

læse, hvordan denne energifordeling helt skal være, når du tager gennemsnit af disse mængder, dagen gennem. Selvfølgelig mener vi ikke, at du skal sætte dig ned og regne på, hvad du spiser i dagens løb. DeklARATIONERNE er mere som et fingerpeg, så du ved noget om næringsindholdet, når du planlægger dagens måltider. Alsidig og næringssyg kost - det er det vigtige.

Holdbarheden her 1 måned efter sidste salgsdag. Og sidste salgsdag vil du kunne se på prisen i butikken, sammen med datoen for fremstillingen.

Alt dette kan du læse af Brugsens varedeklARATIONER. Der er rigtig Blev de også lettere at forstå?

I hvert fald er det lidt at kunne se udenpå, hvad der er inde.

Brug Brugsens

Dagbladsannonce for Brugsens deklARATIONER (marts 1979).

faktisk er blevet lettere, fordi deklARATIONERNE er blevet mere enkle at gå til. Det må være ærgerligt for dem, der ikke ofrer en time på sagen. For der er virkelig mange penge at spare.

Er alle virksomheder lige interesserede i at give de oplysninger, der kræves for at udfærdige en deklARATION?

- Nej, afgjort ikke. Men hvis de vil have deklARATIONER, må de vælge. Det er vigtigt at oplyse forbrugerne

om, hvad der er i varerne, derfor må fabrikskshemmigheder også udleveres til DVN. Virksomhederne er i forvejen beskyttet på mange andre måder, f.eks. gennem patentlovgivningen.

- Desuden viser mange undersøgelser, at deklARATIONER er klart salg fremmen. Derfor er de til fordel for virksomhederne. Og det er helt i orden, at deklARATIONERNE udbredes på den måde.

GID BILERNE VAR HESTE

Følelser over for nutid og fortid i et af de små ø-samfund, hvor affolkningen har forandret dagliglivet bagom turisternes vrimmel. Agersø er en plet på syv kvadratkilometer i Storebælt ud for Sjællands sydvestligste hjørne.

af JENS BRANNER

Den faste færgeforbindelse kom først til Agersø i 1959. Skælskør var verdens ende for øboerne dengang først i halvtredserne, inden sejladsen åbnede fra Stignæs. Kaptajn Lie sejlede ikke det gode skib Skjælskør på nogen helligdage, og så måtte man leje

taxa til Stignæs og privat båd for at komme over Agersø sund, og det var dyrere end billetten fra København. Ideen om en ny sejlroute mødte alligevel modstand. Mange mente, at det ville tage skarer af turister med sig, hvad det jo også gjorde. Fiskeren *Harry Nikolajsen* gik rundt og tegnede aktier og følte folk på tænderne.

Fortsættes side 10

—Dervaringen eksistensmuligheder for de unge her på øen, siger fisker Harry Nikolajsen.

Færgen med turistbussen lægger til.

Lars Peter og Arna: Vi er opvokset til at passe på det gamle

Fotos: Nete Goldschmidt

Fra stadsstuen på „Gamlegården“.

GID BILERNE VAR HESTE

Fortsat fra side 8

– Hvad hvis vi ikke havde fået færge med biltransport? spørger han. – Vistod jo langt tilbage, det kan vi ikke komme uden om. Ingen ønsker de gamle tider igen, det kan simpelthen ikke lade sig gøre, bare det at det enkelte menneske ikke mere kan isolere sig selv fra samfundet. Ingen kan leve på en ø for sig selv. Men det er kommet sent her, og udelukkende på grund af bådforbindelsen. Ork dog, det er noget helt andet.

Folketallet halveret

– Når vi var uheldige i de lange isvintre, siger Harry. – Vi trak med slæder, og vi trak med joller over isen, svin og mennesker, kævler til Ludvigs bådebyggeri. Sådan har istransporten gået, lige så længe der har været mennesker. Vi hentede gæster til konfirmationer og sølvbryllupper i joller og slæder. Min moder sagde altid i isvintrene: Bare der nu ikke er nogen, som bliver syge. Hun blev selv transporteret over i en rejsekurv, en flettet bære, hvor den syge kunne pakkes ind med dyner.

– Harry, du må skynde dig med billetterne, siger Ida Nikolajsen, – her er så mange mennesker på færgen, og en stor turistbus. Og så kører de over vores små stræder og smøger, så vi selv ikke kan komme frem.

– Men ellers var øen jo en død ø kunne man sige, skynder han sig at svare hende. Vi affolkedes, der var ingen eksistensmuligheder for de unge, så de måtte jo over til fastlandet, sådan kalder vi Sjælland.

Da Harry Nikolajsen var ung var de hundrede i ung-

domsforeningen, der boede godt 500 mennesker på hele øen, nu er det næsten halveret. Men turiststrømmen vokser.

– Mig generer turisterne ikke, siger han. – Jeg synes vi har et godt forhold til vores turister. Der er bare for mange biler i de små stræder, og børnene, de er jo ikke vant til biler, de er vant til at lege her, så bare folk kunne vænne sig til at tage cykler med.

Fiskerlivets forvandling

Harry og Ida Nikolajsen snakker ivrigt i munden på hinanden på det syngende ømål, så fjernt fra det tunge sjællandske: – Sådan et øsamfund har jo sin egen dialekt, forklarer de, den har skinnit igennem alle steder, vi kom hen. Vi skal bort i aften, siger vi, når det er på øen. Men er vi rejst, så er det over til fastlandet. Vi er nogen af de mennesker på øen, som rejser mest, fordi vi har vores børn på den anden side sundet. Hvis vi ikke havde fået den gode forbindelse til Sjælland, så ville jeg nødtigt have boet her.

SEAS og Gulfradinaderiet er blevet de store arbejdspladser ved Stignæs. Det var også blevet besværligt for Harry som fri fisker. Han skulle til Korsør og lande fisken; nu er det et plus med en fast opkøber her på øen.

– Men fiskenet og både, det gik meget mere roligt, fortæller han, – arbejdet gik så roligt, for der skulle jo ikke skaffes så meget for at få det til at løbe rundt, selv om arbejdsdagen var lang. Jeg ser nu de unge, som starter med en kutter til 800.000. Hvad skal de ikke skaffe?

– Vi tog ud en morgen, når klokken var 6, og så var man hjemme til middagsluren om eftermiddagen. Jeg husker, når jeg havde fået daglønnen, så var jeg tilfreds. Lommeuret hang der i styrehuset, og mit kompas hang der, og jeg kunne smide et håndlod ud engang imellem. Men det kunne heller ikke blive ved med at gå, der måtte moderne hjælpemidler til med alle de ting, der skal skaffes nu om dage.

Traditionerne er glemte

Harry Nikolajsen. Jeg husker kapsejladsen med ham øen rundt i to omgange, det gjaldt om at have nøjagtig den samme tid i begge runder. Der var ingen grund til at skynde sig, der var tid at drikke bajere og vinke fra båd til båd. Og præmierne blev uddelt på kroen – tiørerne med huller i trukket på en snor. Men nu er det mest turisterne, der deltager i den årlige kapsejlads, det er ikke til at komme frem på kroen.

– Ikke fordi jeg ikke kan lide mennesker, siger Harry, – men der er blevet for mange, så øboerne bliver hjemme.

– Horder af biler og de unge på knallerterne. Der er optaget på færgen fra nu af til midnat. Harry og Ida har været rejsende til 50 års fødselsdag og konfirmation og barnedåb tre uger i træk. Men de gamle traditioner med Grundlovsdage og Valdemarsdage er glemte. Da alle bønderne kørte med deres hestevogne og samlede folk op, de havde deres madpakke med og fik eftermiddagskaffen omme i skoven, hvor staldlygterne var hængt op under stråtaget på en forladt ødegård. Og Harry kom med harmonikaen, og de dansede på lergulvet... De sidste bryllupper, når to gik foran og spillede på klarinet, og der blev skudt med løst krudt hele vejen til kirken. Øens fædre i sribede bukser og med høj hat.

Kongebesøg

Gamle Anton ude på Nordspidsen. Da en af hans unge husbestyrerinder smed trusserne i hovedet på ham, sad han der og smålo og sagde de ord som siden blev et mundheld på øen: – Jeg vil ikke snydes, bare fordi jeg er gammel... Gamle Anton var den første som solgte, det kom ganske langsomt, at jorden blev udstykket. Han fik ikke mere end 5000 kroner for de første grunde. Og pigerne kunne bare sidde derude på Nordspidsen og kilde Anton lidt, så fik de jorden gratis.

Frederik Hjortekjærstræde. Her boede *Frederik Hjortekjær*. Ridder af Dannebrog for sin indsats i krigen 1864. I sommer kommer Dronning Margrethe til Agersø, der er gået næsten en menneskealder siden det sidste kongebesøg. Da besøgte Christian den Tiende øen, den høje monark kom ind i Frederik Hjortekjærstræde stue og spurgte den 88-årige: Kender du mig ikke? – Det er mig som er på tændstikkerne. Så klarede Frederik Hjortekjær op og spurgte: Er det da dig, der er Tordenskjold?

Byen er sammenbygget af bare gårde. Da der kom fiskere til, fik de en byggeplet hist og her. På nogen af gårdene har de levet i en 4-5 generationer, de kom længe, længe før vi andre kan huske noget...

Kaffe og kartofler

Lars Peter Nielsen er femte generation her på Gamlegården. Intet er blevet forandret. Det pæretræ som står omme i gården har Lars Peters tipoldefader haft med på nakken ovre fra gartnerigården ved gadekæret og plantet det her i 1825.

– Han var den første, som havde kaffe på øen, for han blev en formuende mand, fortæller Lars Peter Nielsen, – de hældte kaffen op i et lerfad og kogte den. Kaffen og kartoflerne er jo ikke så gamle i gårde. I en 1815-16 stykker bragte tipoldefader kartofler med fra Jylland til Agersø. Han giftede sig med Dorte Mortensdatter, og de fik to børn, der begge kom til Omø og blev 90 år gamle der. Sønnesønnen Ole flyttede til Sjælland, og dermed er han ude af verden... Men det kan slet ikke nytte at fortælle folk sådan noget, de kan ikke følge med, jeg kan se det på deres øjne.

Arna og Lars Peter Nielsen tillader ingen utidige spørgsmål, det går over stok og sten med forklaringer om bryggers og kamers, hvor der ligger sådan et fint lergulv, det har ligget der siden 1870'erne, så det vil de ikke pille ved – men ude i siderne har musene rodet op i det.

Om stadsstuen siger de: – Det er et år siden vi sidst har været herinde. Vi har jo

Lars Peter med tyren.

aldrig varme her. Vi har ikke råd for kreaturerne at invitere fremmede mennesker. Det er også bedre at fylde folkepensionen i dyrene end i så mange værdiløse mennesker.

– I dag kan det ikke svare sig med 50 kreaturer, som skal flyttes, men dyrene vil vi ikke opgive. Vi snakker med tyren: Kom nu med din lille næse – så skal han kaldes på næsen. Men er en fremmed med, kan det hændes dyrene bliver generte.

Nænsom mod de gamle ting

... Når kvæget går derude i kohaven, og roserne blomstrer, og tyren står og gnaver af, så bliver folk jo og kikker på Arna i mandfolketøj med gamle højskaftede gummi-støvler, og det siges, hun går både på posthuset og til bageren i den påklædning.

Naboerne klager over ukrudtet. Men skarntyden, den blomstrer jo kun en

gang, siger Arna, – den har da noget fint over sig. Hvorfor skulle jeg sprøjte den med gift? Nu ser vi den jo først til næste år, skarnthyden.

Lars Peter har rodet med kreaturerne, siden han var 12 år, – dem der er konfirmeret efter 1939, mener han, – de ved ikke, hvor pengene kommer fra.

– Selvfølgelig, vi kan dårligt leve, men vi skal kun bruge til det, vi putter i munden. Vi er nok det eneste sted, hvor der ikke er indlagt fjernsyn eller toiletforhold. Det har vi ikke haft råd til; men vi har en radio, den er fra 1925.

– Nu har alle andre fået huse med vandbassin og fjernsyn i de her år med konkurrence og thermoruder og sprøjtning og roderi. Men vi er opvokset til at passe på det gamle. Jeg går meget hos gamle folk, og de er nænsomme over for de gamle ting og fortæller om dem. Vi har selv været for nænsomme til at lave landbruget om til en fabrik, det

bliver man jo næsten tvunget til nu om dage. Men der er kun et bånd der holder, det tilbage i tiden.

Kongeligt knæk på næsen

– Vi genbruger alt, sidder og reparerer alting om vinteren, fortæller han. – Jeg sidder i den høje stol der, for jeg er den lille, Arna er større end jeg.

– Så tager jeg den høje hat på med navnetræk fra dem, som har ejet den, i gotisk skrift og billedet af Danmarks Dronning i hattepulden. Ved du måske hvem den dronning er, som er afbildet inden i hatten? Hun blev gift med Frederik den 7ende, så fandt han en engelsk prinsesse, men det forliste jo også det ægteskab, og var det så ikke Grevinde Danner?

– Men se det knæk på dronningens næse, det er kongeslægten. Et uægte barn kom i pleje på Agersø

præstegård. Du kan se knækket på næsen hos hele den slægt, der fik Agersøgård i forpagtning. Jeg har rede på slægterne her helt ned i 1700 tallet.

– Kreolinehatten er også fra Frederik den 7endes tid, siger han: – Den er nok beregnet til, der skal en strudsefjer i den, men det har vi da også – en ægte strudsefjer, dem som er plukket af strudsen selv. Jeg har mange fine fjer, meget fine. Når Dronning Margrethe kommer her til Agersø med alle sine hatte, skal vi så prøve et dyk ned her i kisterne. Her ligger alle de hatte, som bliver moderne igen, og de unge tigger mig: Åh, Lars Peter, sælg os den hat... Men vi skal jo også passe på, at ingen ved, hvad vi ligger inde med i dragkister, skabe og slagbænke, det skal ligge gemt og tørt og stivet. Det meste er her fra Agersø. Jeg begyndte at samle det fra jeg kom ud af vuggen med et par kopper i 1923. Næh, jeg køber det da ikke. Vi har ingen penge. Vi får det forærende, når nogen er døde. Selv om der også er dem, der har sagt, at det hellere skulle brændes, end vi skulle have det.

– Pragtfuldt, siger du. – Men måske det pragtfulde bliver brændt hver dag på lossepladsen – ting, det har taget år at forarbejde.

Håbets engel og Mor Danmark

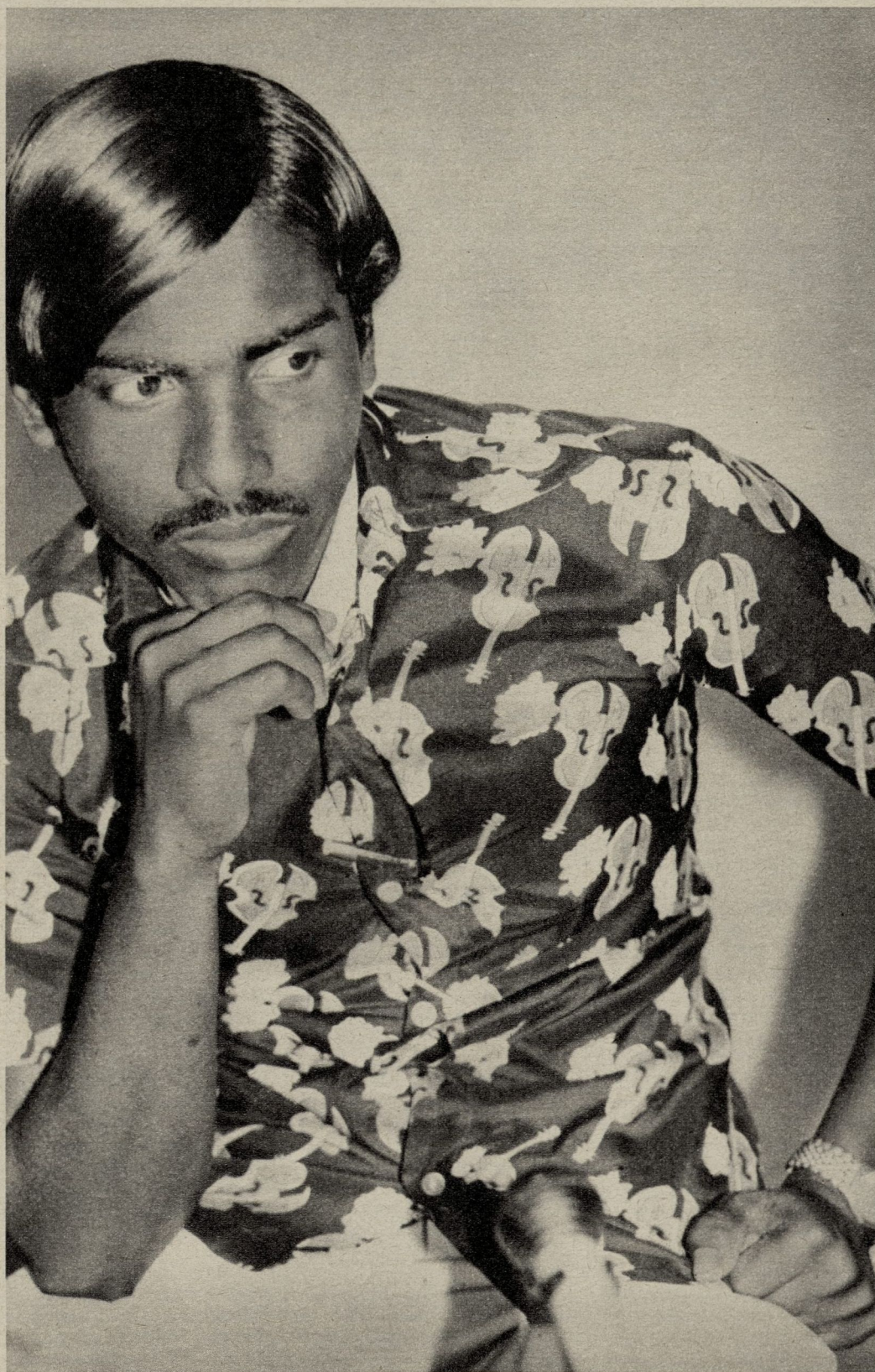
– Lave om? Ikke tale om, siger han. Jeg hører en anden tidsalder til, rent ud sagt. Gud velsigne vort hjem. Her ved ovnen er billedet fra det gamle blad „Ugens Nyhed“, om tabet af Sønderjylland. Håbets engel står der, og Mor Danmark sidder, og der står fiskerne og bondemanden med plejlen og handelsstanden. Jeg tærskede selv med plejl indtil 1944. Det havde da også været bedre, om bilerne var heste. Biler er ellers gode – i hvert fald til at køre landet ned med. Her er blevet så forfaldent som i hele samfundet.

– Men hvad tror du nu, Lars Peter, siger Arna forskrækket, – dem der læser det, de forbander dig nok.

JENS BRANNER

Døren i bjerget

En beretning
fra Bangladesh

af OLE BÆKGAARD

Der ligger en slags hus. Det ligger i vinkel langs to sider af en solsvedet gårdsplads. Tag og vægge er af rustent bølgeblik. Flere steder er bølgeblikket rustet helt igennem. Langs tag og gulv er der store sprækker. Gulvene er den bare jord. Væggene indenfor er af flækket og flettet bambus. De når halvvejs til loftet. I rummene står der groft tildannede pulte. Det er en skole, en landsbyskole i Bangladesh.

På en pult ligger en stak bøger. De er lasede. Der er en regnebog, en læsebog med både engelske og bangalske tekster, en biologibog og en verdenshistorie. Tre fjerdedele af verdenshistorien handler om Vesteuropa. Der er en bog med titlen *Klassikere i engelsk litteratur udvalgt, sammendraget og kommenteret, med øvelser, af en indsigtfuld lærer*. Den indsigtfulde lærer har valgt at forblive anonym.

Der er også en molok af en bog på 870 sider. Den hedder *Pensum, øvelser, termins- og eksamensopgaver for mellem-skole og gymnasium*. Den er udgivet af undervisningsministeriet i Bangladesh. Eksemplaret her bærer

vidnesbyrd om de ofre den har krævet. Den er fuld af blyantsnotater, understregninger, tanketomt krimskrams og ejermændens navnetræk i snesevis af udgaver. En af dem er til at læse. Håndskriften er uregelmæssig og karakterløs. Der står: *Mohammad Rattan Ali Haloder, Haim Char High School, Science Group, Class X (ten), P.O. Haim Char, Dist. Comilla, Bangladesh.*

Larmen bliver pludselig meget nærværende. Et par hundrede drenge messer sig gennem dagens pensum. Nu og da råber en lærer op. De store drenge i klassen her går til sagen med særlig ildhu, med en egen, barnlig iver. De viser sig for de fremmede. I anledning af besøget har læreren, en distingveret ældre herre, valgt en tekst på engelsk: „Sokrates var en filosof, en meget klog og god mand. Han levede i Athen i Grækenland i oldtiden . . .“ - Greece, Greece, not grease! Også læreren er sig de fremmedes nærvær bevidst. Det er meget varmt, lummerhedt og trykkende.

Stemningen er anderledes løssluppen da drengene besøger os efter skoletid. Vi, min rejseledsager og jeg, bor i landsbyens såkaldte sundhedscenter og eneste murstenshus. Store og små drenge slår sig ugenert ned alle vegne. Man står på nakken af hinanden for at se os og prøve det engelske af på os. Snesevis af spørgsmål bliver fyret af - ingen lytter efter svarene. Rattan Ali fører sig frem, erobrer scenen. Han er blandt de ældste og den der er bedst til engelsk. Vi aftaler et besøg hos ham og hans familie den følgende dag. Rattan Ali er dagens mand, ingen tvivl om det!

En times tid før aftalt står Rattan Ali næste dag i vort værelse, dirrende af forventning. Et helt slæng af kammerater er med ham. Han kan næsten ikke vente med at komme af sted, og Serajul, vor tolk, spænder hans nervesystem til bristepunktet ved at komme yderligere tre kvarter for sent. Endelig kan vi begive os på vej. Rattan Alis hjem ligger i en lille boplad halvanden kilometer uden for Haim Char. Under-

vejs slutter andre sig nysgerigt til selskabet. Vi er nok 30, 40 stykker da vi når frem. Enhver form for samtale med Rattan Ali og hans slægtninge må opgives. Vi er centrum for en happening. Det vigtigste for vore værtsfolk er heller ikke det vi vil, men det at vi er der. Familiens renommé er sikret for lange tider.

Stedet er idyllisk, en lille gårdsplads omgivet af små stråtede huse med flettede bambusvægge. Høje træer kaster skygge over det hele. Der er kokospalmer, bananpalmer, mangotræer, citrontræer og brødfrugtræer. Alt er net og propert. Rattan Ali farer omkring og organiserer serveringen. Vi får *Dab*, mælken af grønne kokosnødder, og kiks. Alle naboerne og deres børn er også kommet til. Der er en stor stilhed mens vi spiser. Alvorlige øjne i magre ansigter følger vor mindste bevægelse. Kiksene bliver stikkende i halsen.

Sent samme aften sidder vi og aflytter båndet med Rattan Alis beretning. Han fulgte os hjem efter vort besøg. Jeg fik ham på tomandshånd og bad ham fortælle om sig selv mens båndoptageren kørte. Nu oversætter Serajul majsommeligt, ord for ord, mens jeg spoler frem og tilbage og skriver ned. Der er ikke meget i hans historie. Han bruger hele tiden de samme ord og vendinger. Først da vi er kommet igennem beretningen og får læst den i sammenhæng, går det op for mig at der er et budskab ud over det der bliver sagt. Et uudtalt håb på tværs af al sund fornuft. Jeg forstår pludselig hvorfor drengene havde været så nervøse at han formelig rystede over hele kroppen. En knyttet hånd blev presset mod låret for at stoppe en sitrende muskel. Tag den med ro, havde jeg sagt. Du er ikke til eksamen. Åh nej, for Rattan Ali var situationen langt vigtigere end nogen eksamen. Her er hvad han sagde:

„Jeg var vist nok fire år, da min mor fortalte mig at min far døde af kopper, kort før jeg blev født. Samtidig døde også mine to brødre og

to søstre. Kun min mor levede, og så kom jeg til verden. Derfor måtte hun flytte tilbage til sin egen familie, og min morbror tog sig af hende og mig.

Det samme år jeg hørte om min far sendte min morbror mig til *Sipaygandi* skolen. Min morbror var fattig. Alligevel sendte han mig i skole, selv om han ikke kunne give mig klæder nok og nok at spise. Jeg gik i skole så tit jeg kunne. Det lykkedes mig da også at bestå eksamen fra femte klasse, trods alle vanskeligheder. Derefter sendte min morbror mig i mellem-skolen. Det var Haim Char High School hvor jeg nu går i 10. klasse.

Men min morbror var ikke i stand til at betale mine skolepenge. Det var først da jeg fik bevilget en friplads at jeg kunne gennemføre min uddannelse. Heller ikke på denne tid kunne min morbror give mig gode klæder og andre ting. Hans økonomiske omstændigheder er ikke særlig gode. De er som de var. Han har lidt jord. Ved hjælp af den ernærer han sin familie og mig, så godt han kan.

Men for fem år siden kom den store storm og ødelagde alt på vores boplads. Mange døde, både fiskere og bønder og husdyr. Også kornet på markerne blev skyllet bort og vi sultede. Min morbror mistede alt. Det har han aldrig forvundet. Derfor er han stadig fattig. I et helt år efter stormfloden kunne vi ikke gå i skole, og vi sultede og var meget syge. Derfor er jeg også næsten tyve år, selv om jeg kun går i 10. klasse.

Fordi min morbror ikke kan betale min skolegang og videre uddannelse kan jeg ikke fortsætte mine studier. Jeg vil gerne blive til noget. Hvis jeg får en uddannelse, vil jeg ikke kun arbejde for mig selv og min mor og min morbror. Jeg vil også gøre noget for mit land. Jeg kunne godt tænke mig at komme til udlandet. Jeg vil se og lære, og jeg vil forbedre betingelserne for mine landsmænd. Hvis jeg selv kan nyde vil jeg også yde noget for folket. Jeg håber meget at jeg kan blive uddannet og rejse til de fremmede lande, og jeg vil se, lære og yde noget.“

Men for hver hundrede som går ud af 10. klasse er der i Bangladesh kun seks som får en videregående uddannelse, og det er ikke småkårsbørn. Når de seks har fuldført deres studier vil der alligevel kun være arbejde til de to, måske tre. De andre står tilbage med en flig af ingenting. De har fået en forældet og mangelfuld og forfæjlet skoling, præget af forrige århundredes engelske kolonipensum og pædagogik, udenadslære og terperi. De er opdraget til uselvstændighed, men også til en fast tro på at de *kan* noget, at de *er* noget. De er opfyldt af foragt for dem som arbejder kropsligt og ikke kan læse eller skrive. De er berøvet realitetssans og evnen til at orientere sig i forhold til omverdenen og sig selv. De er fulde af forhåbninger men er forvirrede og unyttige. De lever som parasitter på deres familier. Inderst inde må de vide at de er uden fremtid.

Og her kom de fremmede, de ufatteligt rige fremmede. Blandt alle, lagde de mærke til mig, netop mig, Rattan Ali. De interesserede sig for mig. De besøgte min morbrors hus. De bad om at høre om mit liv. De gemte mine ord på båndoptageren. Der *må* være en grund. Måske er dette chancen, måske er de nøglen til det umulige, måske vil de hjælpe mig. Hvordan skal jeg bære mig ad? Hvordan skal jeg få miraklet til at ske? Hvad er det magiske ord der vil få døren i bjerget til at lukke sig op?

Varmen og udmattelsen oven på en begivenhedsrig dag var ved at overmande os da uvejret omsider brød løs. Et voldsomt elektrisk uvejr med stormkast der rev blade af palmerne og drev regnen mod jorden som maskingeværild. Vi gik ud på verandaen og nød sceneriet og den pludselige friskhed. Hvordan mon der ser ud nu ude i de spinkle sivhytter? Det hele må sejle i vand og mudder. Gud ved om taget bliver på skolen?

Og så var det hele overstået. De flammetakkede skyer drev hastigt østover. Over tordenrummelen lød tusinder af plop af dråberne, der faldt fra træerne.

Bedre muligheder

Arbejdet for renere og sundere varer har en fremtrædende plads i Brugsens forbrugerprogram. Det er nu så vidt fremme, at der blandt Brugsens varer er godt halvandet hundrede alternative produkter, varer som er forbedrede i forhold til de tilsvarende traditionelle ernæringsmæssigt eller med hensyn til indhold af tilsætningsstoffer – eller både og.

Men det er ikke nok bare at udvikle de alternative varer. I forbrugerprogrammet understreges, at det tillige er Brugsens opgave at hjælpe forbrugerne til at vælge rigtigt gennem oplysning om valgmulighederne. Derfor bringes her en liste, som kan bidrage til at give overblik over Brugsens alternative varer og de egenskaber, der gør dem til et bedre valg.

af ELLEN MUNKGAARD

Foto: G. Maren

Brugsen

Brugsens roser fører et dobbelt liv

Brugsens afskårne roser har en sød hemmelighed. De er fra leverandørens hånd forkælet med holdbarhedsmiddel. Og følger du nogle enkle leveregler for roser, kan du glæde dig over dem dobbelt så længe som over roser, der ikke har fået denne specielle pleje.

Alle Brugsens buketter er mærket med sidste salgsdato. Det garanterer en frisk buket og god holdbarhed.

Skær stilkenderne skråt af under vand med en skarp kniv og fjern de nederste blade.

Arranger straks roserne i oasis eller en ren vase med lunkent vand.

Brug Brugsen

Bedre muligheder

Fortsat fra side 15

Strengt sprogligt taget betyder alternativ blot en af to muligheder. Men ordet har i de senere år fået nyt indhold og bruges nu ofte med betydningen en bedre mulighed. Det er tilfældet med denne liste, hvor alternativ betegner varer, der er *ernæringsmæssigt bedre* og/eller med *færre tilsætningsstoffer* end de tilsvarende traditionelle varer i Brugsens sortiment eller på markedet iøvrigt (dermed være ikke sagt, at de traditionelle varer er enerådende på det øvrige marked).

En vare kaldes et ernæringsmæssigt bedre alternativ, hvis den opfylder et eller flere af følgende punkter:

mindre fedt

mindre sukker

ikke tilsat salt

mere polyumættet/mindre mættet fedt

bedre energifordeling eller mindre energi (færre kilojoule)

rig på specialnæringsstof (et vitamin eksempelvis).

En vare kan desuden betegnes som et bedre alternativ, når den i forhold til det traditionelle modstykke indeholder færre tilsætningsstoffer, fordi den: *ikke er tilsat farve, ikke er tilsat konserveringsmiddel* eller *ikke er tilsat aromastoffer*

Selv om alternative varer på nogle punkter er et bedre valg end de tilsvarende normale, må det understreges, at ikke alle alternativfødevarer nødvendigvis i sig selv er den rene og skære sundhed. Klar cola indeholder lige så meget sukker som den brune.

Omvendt kan et produkt

Brugsen

Der er ingen grænser for Brugsens vine

*Der er mange gode vinlande. Nogle af dem ligger i Østeuropa.
Herfra kommer vine, som på alle måder er værd at stifte bekendtskab med.
Kvaliteten er nemlig fuldt på højde
med de mere kendte vinlandes – prisen som regel et godt stykke under.
Brugsen har en række af dem.
Prøv dem. De er billetten. til en ny og billigere vin-verden.*

St. Estévan

En tør og kraftig ungarsk rødvin med harmonisk fylde og en kraftig, let krydret smag. Især egnet til solide retter. Naturlig sødme
ca. 3 g sukker pr. liter.
Flaske m. 75 cl **18.70**
litr-pris 24,93
+ flaskepant 1,00

Laški Rizling

Halvtør jugoslavisk hvidvin med en frisk og fyldig smag og duft. Smagsmæssigt ligger den på linie med de langt dyrere Moselvine. Egner sig til fisk, skaldyr, lyse kødretter. Er også en dejlig hyggedrik. Naturlig sødme
ca. 11 g sukker pr. liter.
Flaske m. 70 cl **22.95**
litr-pris 32,79

Ruby of Crime

En robust, halvsød rødvin fra den russiske Sortehavshalvø Krim, hvis jordbund og klima ligger til grund for den karakteristiske smag og fine, frugtagtige bouquet. Naturlig sødme
ca. 14 g sukker pr. liter.
Flaske m. 70 cl **19.95**
litr-pris 28,50

Brug Brugsen

være et meget godt valg uden at være et alternativ på de punkter, listen omfatter. Det er Brugsens børnemad eksempel på.

Prismæssigt er hovedreglen, at de alternative varer skal følges med Brugsens tilsvarende normalvarer. Det gælder først og fremmest alternativer med færre tilsætningsstoffer. Men nogle bliver dyrere, fordi kvaliteten samtidig er forbedret. Det er for eksempel tilfældet med spegepølsen uden farve og nitrit, som var en af Brugsens første alternative kødvarer. Dens kødindhold er både ekstra højt og af særlig finsorteret kvalitet, og desuden er den tørret mere end gængse spegepølser, det betyder længere lagring og stort svind, begge dele koster penge. Det skal dog tilføjes, at spegepølsen uden farve og nitrit til gengæld er særlig drøj, fordi den kan skæres tyndt. Et andet eksempel er hindbærmarmeladen uden tilsat farve og konserveringsmiddel, den udmærker sig også ved et ekstra højt indhold af frugt.

Brugsens normale marmelader fra Svendborg Konserverfabrik er i øvrigt efterhånden så langt nede i sukkerindhold (lige over 50%), at de nærmer sig marmeladerne med reduceret sukkerindhold (36% sukker). Men i forhold til Brugsens skotske marmelader og til mange marmelader på markedet i øvrigt er 36%-marmeladerne klart et sukkermæssigt bedre alternativ.

Brugsens Bisca-kager er eksempel på næste fase i udviklingen, hvor alternativet simpelthen er blevet normen. Alle Bisca skærekager fremstilles nu uden farve og konserveringsmiddel. I alt er der lige ved 60 slags Bisca-kager.

Varerne på alternativlisten er alle Brugsens egne mærker, der kendes på Brugs-trekanten. Det er dog ikke givet, at enhver Brugs har samtlige alternativvarer på lager, men det er da umagen værd at spørge efter dem.

Dagligdagens gudinder

I centrum af hans kunst finder man kvindeskikkelsen, skriver Helge Ernst i dette portræt af månedens grafiske kunstner, Poul Bjørklund, der fylder 70 den 26. august. Månedens læsertilbud er netop en af de „dagligdagens gudinder“, der befolker Bjørklunds produktion (billedet på siden til højre). I anledning af Poul Bjørklunds 70 års dag afholder Arbejdernes Kunstforening en udstilling af hans arbejder i Nikolaj Kirke i København i november.

ET SPEJL er en nyttig ting. For de fleste af os er det en daglig brugsgenstand, og hos den meget forfængelige en uundværlig rekvisit. Modehandlere og frisører bruger det som arbejdsredskab, skuespilleren former sine karakterer ved spejlets hjælp, og maleren har altid en tålmodig – og billig – model i nærmeste nærhed med et spejl ved hånden.

Men spejlet er andet og mere end et stykke værktøj. Det konfronterer os med den person vi mener at kende bedst, men som stadig er en kilde til undren og uro, overraskelse og bekymring. Og for kunstneren kan det være et middel til selverkendelse og dybere viden. Med et nøgternt, sagligt blik vurderer han ansigtet derinde i spejlet og forsøger at redegøre for sine iagttagelser af former og linier, af kurver og planer. Han ved, at de ydre kendetegn kan åbne for forståelsen af sjælelige tilstande, af mentale spændinger og psykiske karaktertræk.

Poul Bjørklund har været en flittig bruger af spejlet. Han har ofte stirret på sit eget billede i den sølvbelagte glasflade, han har studeret sine skiftende sindsstemninger som de aftegnede sig i øjnernes udtryk, mundens linier, minespil og ansigts-træk. Med pensel og farve, tegneblyant og raderenål har han fastholdt de øjeblikkelige og undertiden flygtige indtryk af det følelsesregister, som tilsammen danner

kunstneren og mennesket Poul Bjørklund. Fra ungdomsårene huskes en række billeder af maleren i Laksegade, maleren i haremet, Den glade maler osv., selvportrætter i divergerende miljøer og malet ud fra forskellige grundholdninger, fra overgivent humør til melankolsk nedtrykthed. Han er svingende i sit sind, et menneske der bestandig befinder sig ved yderpunkterne af følelsesskalaen, men som kunstner netop lydhør og modtagelig overfor disse ekstreme situationer. Hans mange selvportrætter – af hvilke her vises et eksempel – strækker sig fra besindige, formbevidste studier, over lystige inspirationer og til selvransagende dybdeboringer. Under et af de sidste, udført i en mørketid, har han også i ord givet udtryk for stemningen:

Jeg ser i spejlet, hud og hår, og øjnene som stive står, så spørgende: hvornår, hvornår?

Og angst jeg ind i dybet går, hvor intet andet jeg formår end grave i de gamle sår.

Og be i mørket, bange, sky, åh lad mig blive ny påny.

Indfølelse og kærlighed

Poul Bjørklunds motivkreds omfatter de ting han har for øje: Opstillinger, landskaber, mennesker. I en lang årrække boede han i Nord-

Selvportræt. 1963. Litografi. 315×245 mm.

sjælland, ved Tokkekøb hegner. Om vinteren når de mørke dage lukkede lyset ude holdt han sig indendørs og syslede med den sort-hvide grafik. Men når solen løsnede op for farver og vækster arbejdede han i det fri. Realistisk og naturtro skildrede han skoven og landskabet, hans olieblade har et klassisk præg og en fast og kraftig farveholdning. I tegninger og raderinger, hvor han ikke koloristisk kunne spille tingene op mod hinanden, udnyttede han motivernes fine toneforskelle. I den på side 20 viste koldnålsradering „Bistade i skoven“ ses det hvor smukt og følsomt han har oplevet en dansk sommerdag. Motivet er så enkelt og simpelt at mange ville have svært ved

at opfatte, at der overhovedet var noget seværdigt ved emnet. Som i en puppe af sølvtråde hviler landskabet i en svagt summende stilhed, ombølget af lys og atmosfære. Hvert enkelt træ er karakteriseret gennem sin egenart, de er individuelle, men står på den samme jord, under den samme himmel. Også bistadet, hegnspælene og trådnettet er gengivet med omhu for detaljen og en sikker sans for placeringen i rummet. Uden stærke virkemidler, men gennem indfølelse, kærlighed og respekt for naturen er her skabt et tidløst billede i kraft af mødet mellem et modtageligt kunstnersind og en fredfyldt, solet sommerdag.

Abne og lukkede landskaber, interiører og eksteri-

rer, krukker, kander, frugter, selvportrætter... alt har sin plads i Bjørklunds produktion. Men i centrum af det hele finder man kvindeskikkelsen.

Det har altid hørt til billedkunstnerens primære discipliner at skærpe hånd og øje gennem studiet af den menneskelige figur. Og Bjørklund er ingen undtagelse. I hele sit liv har han arbejdet efter model, i skoler og privat. Som for alle andre har det været en sund træning at skulle gøre rede for anatomi og proportioner. En krop i ro og balance eller en figur i bevægelse rummer muligheder for iagttagelser, som må gengives med præcision, hvis de ikke skal afsløre mangler og fejltagelser.

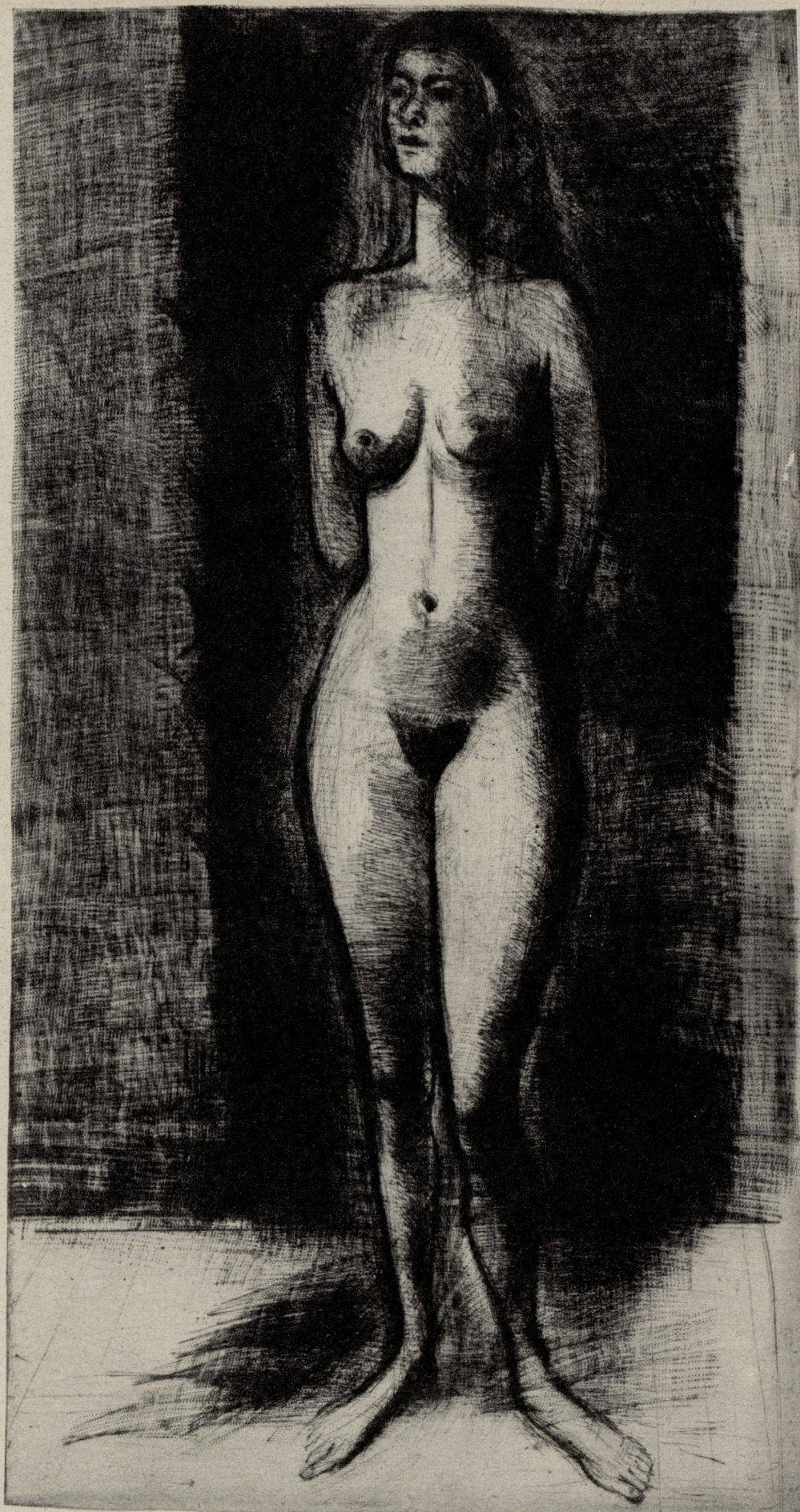
Streghed og styrke

Men for Bjørklund har kvinden altid været mere end et studieobjekt. Han har med forkærlighed valgt sine modeller mellem piger han havde et nært og kammeratligt forhold til. De befolker hans lærreder som dagligdagens gudinder, de har deres personlige særpræg, men repræsenterer det evigt kvindelige, som væsener og som begreb. Derfor tituleres de også som Venus, og får navn efter deres hjemsted: Venus fra Mariager, Venus fra Stege, Venus fra København...

Og hans forelskelse og beundring giver sig udslag i det utrættelige arbejde og den voldsomme energi han lægger i billedet. Han bliver

Fortsættes side 20

LÆSERTILBUD: Den her gengivne koldnålsradering, „Model“ – 1962, af Poul Bjørklund, kan af Samvirkes abonnenter erhverves for en favorpris på kr. 220, så længe oplag haves. Den raffinerede teknik bag billedet beskrives af Eli Ponsaing på næste side. Billedformat: 350×182 mm. Papirformat: 590×380 mm.

Bistade i skoven. 1951. Koldnålsradering. 198x295 mm.

Dagligdagens gudinder

Fortsat fra side 19

aldrig stående ved det første anslag, ligegyldigt hvor charmerende og vellykket det end måtte være. Han vil helt ind på stoffet, han bruger pensel og paletkniv, maler over og skraber ud, lægger farve på farve indtil maleriet er så fast sammentømt, at intet kan rettes eller forandres. Der er undertiden en helt middelalderlig strenghed og styrke i hans figurbilleder. Han er en skønhedsdyrker der søger sandheden gennem et indtrængende slid. Og resultaterne har ofte indbragt ham kritik, netop fordi modellerne ikke blev ordinære skønhedsidoler, men fremstod med en barsk og uforfalsket virilitet på lærredet. Da han for flere år siden udstillede i Paris, blev den daværende

danske ambassadør forarget på nationens vegne fordi han officielt repræsenterede Danmark med disse pågængende figurer. Ikke fordi de indeholdt pornografiske træk, men ganske simpelt på grund af den direkte og usminkede meddelelsesform. Og det skal ikke nægtes, at Bjørklunds figurer ikke egner sig som dekoration på chokoladeæsker.

Når han arbejder med tegninger og grafik er det andre egenskaber, der behersker skildringen. Blidhed og ynde, en kærtegnende poetisk bevægelse, indgår i forbindelse med de faste modellerede former, og venus'erne er på samme tid jordbundne og realistiske, hemmelighedsfulde og jomfruelige. Som en søjle af kvindelighed rejser

den unge pige sig på raderingen, en venus lige opstået fra havet og med svage minder om en havfrue indskrevet i føddernes stilling. Den rige gråfarveskala giver figuren plastisk fylde og volumen, men også intimitet. Hun er smuk og velproportioneret, men hverken banal eller ligegyldig. Det lidenskabelige temperament, der får hans olie billeder til at gløde og forbrænde, er i grafikken holdt i ave og afløst af en dæmpet stemmeføring der dog ikke tilslører styrken og den indre karakter i fortællingen.

Poul Bjørklund er en dygtig håndværker der behandler det grafiske instrument med viden og indsigt. Som kunstner står han udenfor tidens strømninger, han har sin egen stil, skabt af et åbent syn på omgivelserne, næret af fantasi og indfølingsevne. Og i sine bedste arbejder har han opfyldt alle kunstneres lykkelige drøm: at sammensmelte form og indhold til en uløselig enhed.

HELGE ERNST

En teknik, der kun mestres af få

DET GRAFISKE BLAD af Poul Bjørklund, som tilbydes Samvirkens læsere i denne måned, er en koldnålsradering.

Det er en enkel – og dog så vanskelig teknik, at den kun mestres af få. Det enkle består i at grafikerens med en sylspids nål ridser sin tegning direkte ned i en poleret kobberplade.

Det vanskelige ligger efter erfaringen i at vurdere, hvordan farven vil fanges af de oppløjede grater, som nålen frembringer på siderne af den ridsede linie. I en ætset radering føres farven ind i de ætsede linier, men i koldnålsraderingen fanges farven altså tillige af graterne. Dette giver i aftrykket karakteristiske bløde, lidt

Samvirke forbeholder sig ret til at
pladshensyn af forkortede læserbreve

Alkohol-oplysning

Det var en udmærket orientering om alkohol i nr. 4 (april) 1979. Men jeg manglede lidt i disse artikler.

1. Det var stort set god og sober oplysning om alkohol. Men et problemkompleks blev ikke berørt. Man ville misbruges til livs og give oplysninger om alkoholens virkninger, så man med fornuft kunne regulere sit drikkeri. Hensigten var altså, at vi skulle drikke med måde. Og forbud turde man slet ikke drøfte. Her er det, at problemet dukker op. Ikke alle kan drikke med måde. Der kan findes personer, der er disponeret for alkoholisme, og som ikke kan drikke med måde. Denne gruppe blev ladet totalt i stikken i disse artikler. Jeg håber, det var en forglemmelse. I stedet for at slå

så stærkt på at drikke med måde, burde man have talt om en alkoholfri livsstil. En norsk psykiater har udtalt, at læger ikke burde give patienterne det råd, at de skulle drikke lidt rødvin for at hæve blodprocenten. Det kan ende i en tragedie.

Altså: alkohol i små mængder kan altså også være farlig. Dette problem blev ikke berørt. Jeg anser det for at være en katastrofal mangel.

2. Og i forbindelse med talen om en alkoholfri livsstil burde man også have givet en orientering om alkoholfrie læskedrikke og alkoholfrie selskabsdrikke. Dette ville have været mindst lige så relevant som at orientere om alkoholemængde i øl, vin og spiritus.

Johannes Jensen,
rejsesekretær, pastor,
Svenstrupvænget 9,
Odense.

Svar: Den omtalte pjeces formål var, som der stod i den, at give den almindelige forbruger en række faktiske oplysninger om de farer og ulemper, der er forbundet med at nyde alkohol. Hvorvidt man herefter vil vælge total afholdenhed, må blive den enkeltes afgørelse. Men det blev direkte påpeget, at pjecen ikke var skrevet for personer, der misbruger alkohol til skade for sig selv og deres omgivelser. De

behøver en anden form for hjælp.

Til punkt 2 i læserbrevet må bemærkes, at det pågældende nummer af Samvirke rent faktisk indeholdt en orientering om alkoholfrie vine etc. (side 51).

red.

Bibelen og udødeligheden

Varedeklaration er et emne, man sætter stor pris på i vore dage. Man ønsker gode og sunde varer. Der er dog et område, hvor man viser stor ligegyldighed ang. varens sundhed. Det er den åndelige vare, der udgives for at være kristendom. Et eks. er der i Samvirke, maj 1979 under emnet „Døden og hvad så?“

Det synspunkt, Poul Langagergård her gør sig til talsmand for, er bygget på den hedenske lære om menneskets udødelige sjæl. Dette synspunkt har han naturligvis lov til at offentliggøre, men er det ærligt, i ly af autoritetstro og offentlighedens manglende kendskab til Bibelen, at lade folket tro, at denne lære er bibelsk?

Da kristendom har sin rod i, hvad Bibelen lærer os, må man lade denne være autoriteten, der afgør, om varen er ægte, eller om den er tilsat hedenske lær-

domme. Den, der læser Bibelen igennem, fra ende til anden, finder at udtrykket udødelig sjæl ikke forekommer et eneste sted. Man vil derimod finde, at mennesker, fisk, fugle og landdyr omtales som sjæle, der kan dø.

Om de dodes tilstand siger Bibelen: „De døde ved ingen ting, kærlighed, had, misundelse, virke, tanke, kundskab og visdom findes ikke efter døden.“ Det kan man læse i Prædikerens kapitel 9 fra vers 5. Det bekræftes af Salme 146:4, der siger: „Mennesket bliver til jord igen, hans råd er bristet samme dag.“ og Salme 115 siger: „De døde priser ej HERREN, ingen af dem, der steg ned i det tavse.“ Hele Bibelen er i fuldkommen harmoni med disse citater.

Dødstilstanden sammenlignes ofte med en søvn. I Apostelgerninger 13:36 læser man, at kong David „sov ind i døden“. I Tesalonikerbrev 4: 13, 14 omtales nogle kristne, der var afgået ved døden som „dem der sover“. Jesus omtalte Lazarus på samme måde, da han tog hen for at oprejse ham fra de døde. Han sagde: „Jeg tager hen for at vække ham af søvne.“ Han tog ikke hen for at bringe hans udødelige sjæl, fra himlen, tilbage til det jordiske legeme.

Kaj Rasmussen,
Solbakken 318, Munkebo.

uldne linier som, hvis der krydsskraveres tæt, vil smelte sammen til en sort flade.

Sådanne måske for kraftigt bearbejdede partier kan skræbes ned med en kniv, hvorved graten først forsvinder og den egentlige ridse streg står tilbage. Skrabes der endnu mere, kan også strengen fjernes, og efter polering med „polerstålet“ kan et nyt parti oparbejdes. I øvrigt er skrabning og polering i en radering ikke kun en redningsaktion, men kan have et eget værdifuldt udtryk.

To andre teknikker, som tillige kan iagttages i Poul Bjørklunds radering, er mezzotint. En metode, der har det tilfælles med koldnålsradering, at man direkte bearbejder pladen, i dette tilfælde med et værktøj, der hedder et vuggestål. Det er et savtakket, skarpt, krumt formet stål, der er anbragt i et træhåndtag. (Den kan minde om en lille persillehakker). Det takkede, skar-

pe stål vugges hårdt og tæt over pladen i de områder, der ønskes sorte. Med kniv og polerstål kan der så igen frembringes lyse partier, hvor det ønskes. Den sorte farve, der frembringes ved mezzotint, er natsort og fløjlsblød, og de oppolerede, lysere partier har en egen blødhed, som ikke kan frembringes ved nogen anden grafisk teknik. Den anden direkte metode afstedkommes med en såkaldt roulette; det er et skaft med et påhæftet lille hjul med skarpe tænder.

Det er almindeligvis et meget begrænset oplagstal, koldnåls- og mezzotint-raderinger kan tåle, idet de bløde kobbergrater hurtigt slides af ved farvens afbørning. Man regner med 10-12 gode aftryk. At Poul Bjørklunds radering alligevel så fordelagtigt kan tilbydes Samvirkes læsere, skyldes at kobbertrykker Brian Christensen „forstået“ kobberpladen i et galvanisk bad, hvorved slidstyrken øges enormt.

ELI PONSAING

Klip her

Samvirkes læsertilbud: Originalgrafik

Jeg bestiller herved Poul Bjørklunds signerede koldnålsradering „Model“ – 1962. Billedformat 350×182 mm. Papirformat: 590×380 mm.

Fremsendes i forsvarlig emballage mod postopkrævning på kr. 220,- incl. forsendelse. Der kan kun bestilles ét eksemplar, da oplaget er meget begrænset. Der er tale om et direkte salg fra kunstneren, idet FDB dog af praktiske grunde påtager sig ekspeditionen. Såfremt der indkommer flere bestillingskuponer end svarende til oplaget, trækkes der lod. Indsend bestillingskuponen senest 20. august 1979 i en kuvert påført:

**Samvirke-grafik
Roskildevej 65
2620 Albertslund**

(Skriv tydeligt med blokbogstaver)

Navn: _____

Medlemsnummer (står i øverste linje på
Deres adresseetiket på Samvirkes bagside): _____

Gade, nr., etage: _____

Postnr.: _____ By: _____

Underskrift: _____

Mere og mere støtte til erhvervslivet

Krav om statsstøtte til betrængte erhverv eller virksomheder dukker op med korte mellemrum, og ved næsten alle de jævnlige, politiske „kriseforhandlinger“ spiller erhvervsstøtten en rolle. Normalt udspænder staten ikke et „sikkerhedsnet“ for virksomheder, der er i knibe, men støtteordninger for erhvervslivet har dog alligevel bredt sig som en steppebrand i det sidste årti. Artiklen her giver et overblik over de mange støtteformer, som vi alle er med at betale til både som skatteydere og forbrugere.

af MOGENS KORST

Kort før sommerferien gik endnu en dansk ulandsbevilling igennem Folketingets Finansudvalg: et 40 mill. kr. rentefrit lån til Togo i Afrika. Pengene skal finansiere udstyr til dieselgeneratorer.

Det forekommer smukt og uegennyttigt, men det uegennyttige er ikke ubetinget: Sådanne statslån til udviklingslandene indeholder den betingelse, at modtagerne skal købe danske produkter – eller tjenesteydelser – for pengene. De betyder på den måde en støtte til det pågældende u-land og en statsstøtte til danske virk-

somheders afsætning. I de tilfælde, hvor lånene med tiden eftergives, bliver transaktionens karakter helt klar: staten køber hos danske virksomheder varer, som den forærer til udviklingslandene.

Tilskud, service og renterabat

Dette er kun én – men en af de mere udspekulerede – af nutidens mangfoldige former for statsstøtte til erhvervslivet. Gennem det seneste årti har sådanne støtteordninger bredt sig som en steppebrand, selv om Danmark stadig officielt hævder et internationalt ry som landet uden statsligt „sikkerhedsnet“ for erhvervslivet. I de fleste andre lande er systemet endnu langt stærkere udbygget.

Direkte tilskud til produktion eller investeringer findes, men er endnu for-

holdsvis sjældne her i landet. Karakteristisk ydes tilskuddene fortrinsvis generelt til udvalgte formål som f. eks. energibesparelse, miljøbevarelse, genbrug og op- og hjælpning af svagt udviklede områder, mens det i udlandet er meget almindeligt med direkte tilskud til enkelte industrigrene eller virksomheder.

Det er dog beslægtet med disse direkte tilskud, at staten i mange tilfælde stiller forskellige serviceydelser til rådighed for erhvervslivet, enten gratis eller til en lav takst: konsulenter af forskellig slags, teknologisk bistand, indsats til fremme af eksporten m. v.

Langt mere udbredt er statsstøtte i form af rentebillige lån til erhvervslivet. Der findes i dag snesevis af sådanne ordninger, til støtte for f. eks. eksporten, modernisering af virksomheder, egnsudvikling – eller for ud-

valgte erhverv. Skibskreditfonden er således til nytte for både værfter og redere. Det er ikke altid statens egne penge, der stilles til rådighed ved sådanne ordninger: i visse tilfælde optages i udlandet statslån, der videreudlånes til virksomheder på de lempeligere rentevilkår, der gælder ude i verden. Forskellige EF-organer optræder også som kilde til sådanne fordelagtige lån.

Undertiden stiller staten blot garanti for erhvervslivets lån, der derefter kan optages med en „renterabat“, fordi udlåneren ikke løber nogen risiko. Eksportkreditordningen er et sådant garantisystem, der imidlertid økonomisk hviler i sig selv, fordi virksomhederne betaler en vis præmie – og til gengæld opnår sikkerhed for, at de får pengene hjem for deres eksporterede varer, selv om der skulle opstå politiske eller økonomiske vanskeligheder i et fjernt modtagerland.

På forbrugernes regning

Statsstøtten optræder i mangfoldige andre forklædninger. Flere af dem er aldeles usynlige på statsbudgettet. Dette gælder således den skattelettelse, der ligger i, at virksomheder kan foretage et fradrag i den skattepligtige indkomst for investeringer i nye maskiner m.v.

I andre tilfælde har erhvervsstøtten en form, der økonomisk overhovedet ikke berører statsfinanserne. Dette gælder således en af verdens ældste former for „erhvervsstøtte“: tildelingen af *eneret* eller *koncessioner*. Herved skaber statsmagten et monopol, der beskytter en bestående virksomhed mod konkurrence – og lader blot forbrugerne betale gildet. De to store privatejede telefonselskaber, KTAS og JTAS, der jo har eneret i hver deres område, indtjente i fjor et samlet overskud på mere end en kvart milliard kroner. Der er næppe noget dansk industriselskab, selv blandt de allerstørste, der tjener så mange penge.

En endnu federe koncession har Dansk Undergrunds Consortium – nemlig eneretten på at udvinde olie og gas fra den danske undergrund, specielt fra de lovende felter

under Nordsøens havbund. Dansk Undergrunds Consortium (hvoraf i øvrigt udenlandske oliekoncerner ejer hovedparten: Shell, Texaco og Chevron) indgik i forårets aftale med det stats-ejede Dansk Olie & Naturgas A/s om levering af for mindst 30 milliarder kr. Nordsø-naturgas i løbet af 25 år. DONG skønner, at DUC's fortjeneste herpå vil være mindst 8 milliarder kr. (regnet i nutidens prisniveau); amerikanske ekspert-rapporter peger på endnu større tal – men i virkeligheden kan naturligvis ingen præcist forudsige det.

Naturgasselskabet DONG sælger gassen videre til kommunale fordelingsselskaber, der igen sælger den til forbrugerne. Både staten og kommunerne kan således skaffe sig en fortjeneste undervejs; samtidig får staten en afgift af den oprindelige gasproducent og -leverandør, DUC. Her har man omhyggeligt fulgt det klassiske mønster: staten støtter en privat virksomhed ved at give den eneret – og tjener selv på koncessionen. Altså en form for statsstøtte, der – modsat flertallet af nutidige støtteordninger – betyder indtægt og ikke udgift for statskassen.

Gammel og ny beskyttelse

I familie med eneret og koncessioner er den mere almindelige beskyttelse mod konkurrence udefra. Toldbeskyttelse er gammelkendt – men også ved at være gammeldags. Nu bruger man mere effektive måder at begrænse importen på. De fleste af dem har direkte forbindelse med Danmarks medlemsskab af EF. Dette gælder således f. eks. begrænsningen (ved kvoter) for import af visse tekstilvarer. Der er i EF (og hermed Danmark) lignende beskyttelse for produktionen af f. eks. stål og syntetiske tekstilfibre. Ja, egentlig er hele EF-landbrugsordningen én stor beskyttelsesforanstaltning.

Alle disse former for beskyttelse er en statslig erhvervsstøtte, som ikke koster statskassen penge, men som stiller de beskyttede erhvervsgrene gunstigere og forbrugerne til gengæld

mindre gunstigt, end hvis fri konkurrence og import og dermed lavere priser havde været gældende.

De former for statsstøtte til erhvervslivet, der gør direkte indhug i statskassen – altså især de forskellige tilskud – har påkaldt sig særlig opmærksomhed i de seneste år. Dette skyldes på den ene side statsfinansernes sårbarhed (det fortsat voksende milliardunderskud) og på den anden side et stigende antal virksomheders og hele branchers behov for støtte under den efterhånden langvarige internationale lavkonjunktur.

I mange lande er regningen til statskassen for at holde liv i en række formodentlig ellers dødsdømte virksomheder og erhvervsgrene stor og stærkt voksende. I Sverige, f.eks., bruger man omkring 20 milliarder kroner årligt til sådanne formål. I Norge, i England, i Frankrig og Italien – i næsten alle lande strømmer statsmidlerne livligt ind i betrængte virksomheder. Undertiden sker det ved statsovertagelse af stærkt underskudsgivende – men for landets økonomi og beskæftigelsen vigtige – erhvervsgrene, som i f.eks. England: kulminerne, stålindustrien og værfterne. I Norge er omkring en trediedel af industrien (målt efter aktiekapitalen) stats-ejet, men bestemt ikke nogen god forretning. Alene i TV- og elektronikkoncernen *Tandberg* måtte den norske stat indskyde en kvart milliard kroner, endda uden at kunne sikre koncernens fuldstændige videreførelse.

Herhjemme holder de store erhvervsorganisationer billedlig talt en advarende hånd i vejret, når talen er om statstilskud. Ikke desto mindre er også dansk erhvervspolitik i virkeligheden spækket med en lang række tilskudsordninger.

Udvikling og ophugning

Turisterhvervet er blandt dem, der gennem mange år har fået direkte tilskud fra statskassen. *Egnsudviklingen*, der nu har en snes år på bagen, disponerer over næsten 300 mill. kr. om året; herigennem ydes både bl. a. direkte tilskud til investeringer og lån hertil med rabat-rente: kun 7 pct. pr. år.

I de seneste år er mange andre tilskudsordninger kommet til. Staten betaler således – inden for en samlet bevilning på 240 mill. kr. – en fjerdedel af udgiften til investeringer, som foretages af virksomheder med henblik på *miljøforbedringer*. Denne ordning blev indført midt i 1970'erne. Omtrent samtidig gennemførtes statstilskud til *energibesparende foranstaltninger*, både for boliger og erhvervsejendomme og med henblik på sådanne investeringer, der kan nedsætte energiforbruget ved produktion.

Staten betaler årligt ca. 130 mill. kr. til, hvad der betegnes som „*teknologisk service*“ – hvorved man bl.a. stiller teknisk viden og konsulenter til rådighed for især mindre virksomheder til nedsat takst. I forbindelse hermed har i de seneste år været gennemført et særligt „*Projekt Erhvervsudvikling*“. Der ydes endvidere direkte statstilskud til virksomheders *produktudvikling*, dvs. forbedring af eksisterende produkter og videudvikling af nye produkter. Blandt de nyeste tilskudsemner er *genbrugsprojekter*, især for fremstilling af papir og drikkevareemballage, og til anlæg for *vedvarende energi*. Forberedelsen til *kernekraft* har allerede længe fået sit gennem statsens udgift til forsøgsanlægget Risø, der koster rundt regnet 150 mill. kr. årligt.

Undertiden følger denne specielle form for erhvervs-politik mærkelige veje. For ikke mange år siden hjalp staten *fiskerne* med lån, så de kunne udbygge og modernisere fiskerflåden. Nu har man en bevilning på i alt 165 mill. kr. som bl.a. går til tilskud til fiskere for at lade kuttere hugge op.

Mange slags billige lån

Mere end på tilskud, der direkte koster statskassen penge, er den danske støttepolitik bygget på at sikre erhvervslivet lån til lav rente.

Nogle af disse låneordninger er allerede berørt; der er snese af dem – enkelte oprettedes allerede lige efter 1.

Brugsen

Hva' for en smag skal man nu ta'

Man kan skifte smag hele 10 gange,
før man er kommet igennem alle Brugsens Regnbuevand:
appelsin, citron, grøn sport, ananas, grape,
rød vand, brun cola, klar cola og dansk vand.

Og det er billigt at smage sig igennem hele striben.
Regnbuevand koster nemlig mindre end de fleste andre vand.
Og i kasser med 24 er stykprisen endnu lavere.

Du kan naturligvis blande som du vil,
for hver har jo sin smag.

Brug Brugsen

Mere og mere støtte til erhvervslivet

Fortsat fra side 23

verdenskrig, andre kom til i forbindelse med „Marshall-hjælpen“ i slutningen af 1940'erne. De fleste ordninger – og tillige dem, der er flest penge i – er imidlertid af nyere dato. Dette gælder således de „K-lån“, der stilles til rådighed for virksomheder inden for bl.a. landbrug og industri, som foretager investeringer med henblik på at skabe eksportproduktion: Staten låner årligt én milliard kroner i udlandet og genudlåner pengene (gennem Dansk Landbrugs Realkreditfond og Finansieringsinstituttet for Industri og Håndværk) til en rente på kun 10 pct. Det er som bekendt betydeligt billigere, end man kan få et banklån herhjemme – hvis man kan få det. Ganske vist kunne virksomhederne selv låne disse penge i udlandet, men ved disse „K-lån“ har staten taget kursrisikoen på sin kappe. Derfor er de efterspurgt.

Der er ligeledes udenlandske lånemidler i de 3,2 milliarder kr., som *Dansk Eksportfinansieringsfond* har givet lånetilsagn for; renten er kun knap 8 pct., og lånene finansierer eksporten af danske maskiner og hele fabriksanlæg m.v. Det er eksportvarer, for hvilke sælgeren må tilbyde en særlig langvarig kredit for at kunne klare sig i den internationale konkurrence. Beslægtet hermed er *Dansk Skibskreditfonds* finansiering af rederens nybygninger ved danske værfter – eller værfter i andre EF-lande; en sådan kredit løber over 14 år, hvoraf de første 4 år er afdragsfri, og renten er kun 8 pct.

Der er også rentebillige lånetilbud til bl.a. eksportfremmende, miljøbevarende og energibesparende foranstaltninger („EM-lån“), til *rationalisering og udvidelse af håndværks- og mindre industrivirksomheder*, til *egnsudviklingsformål*, til *butikkers indretning til selvbetjening*, til forskning i og udvikling af nye industriprodukter („Udviklingsfondet“) og til meget andet.

Undtagelser – med godt resultat

Statsstøtten til dansk erhvervsliv er således mangfoldig. Men det er som sagt ganske usædvanligt, hvis statspenge så at sige bevilges med en bestemt adresse.

Der er undtagelser, naturligvis, som da staten i 1978 indskød 108 mill. kr. som „ansvarlig lånekapital“ i Det danske Stålvalseværk, der da var i en alvorlig økonomisk krise. Det var en succesfuld indsats; Stålvalseværket kunne herved og ved yderligere statsgaranti for lån gennemføre et moderniseringsprogram, som sikrede genbrug af næsten alt dansk jernskrot og en eksportindtjening på 500 mill. kr. årligt. Det var også en undtagelse, da staten med et lånetilsagn i fjor sikrede en stor ordre fra Pakistan til Nakskov Skibsværft.

I april 1979 fik B & W værftet afslag på en lignende ansøgning, hvorved uandslån kunne udnyttes til at sikre dansk værftsproduktion. Samtidig trak en rapport det økonomiske perspektiv op for en eventuel dansk statsstøtte af karakter som den, der kendes i f.eks. Sverige og Vesttyskland: staten måtte pumpe en hel milliard kroner alene i værftsindustrien for at sikre opretholdelsen af dennes produktion og beskæftigelse. Noget sådant kunne ikke ske, uden at det ville gå ud over andre hensyn i den statslige udgiftspolitik.

Statsstøtten til dansk erhvervsliv er således, trods de mange former den med årene har fået, intet „sikkerhedsnet“ for en erhvervsgren eller for en enkelt virksomhed. Med denne politik har vi i hvert fald undgået at ofre store samfundsmæssige kræfter på at holde liv i virksomheder, der ikke længere har nogen chance i den internationale konkurrence. Det er barsk nok for dem, der går nedenom. De, der overlever i konkurrencekampen, har til gengæld gavn af, at staten har råd til at opretholde mange støtteordninger, som sigter på at sætte virksomhederne i stand til at møde fremtidens øgede krav med hensyn til bl.a. produktionsudstyr, teknologi og miljøhensyn.

MOGENS KORST

”Mejse grønsags-yoghurt er alle tiders dejlige frokostret.” Hvad vil du ha’ i dag?

Mejse grønsags-yoghurt fås i 3 spændende varianter:

Indonesisk blanding. Fintsnittet hvidkål og porrer raffineret krydret, bl.a. med karry.

Ungarsk blanding. Spændende mix af rød peber, agurk, tomat, gulerod, porre, æble, extra »peppet op« med citron og sennep.

Himmerlandsblanding. En helt anden smag: Rødkål og gulerod med et pikant pift af peberrod og citron.

Det første ord er et af de udviklingstegn hos et lille barn, som afventes med størst utålmodighed af forældre og andre pårørende. Men hvilke faser skal barnet igennem forinden, og hvor hurtigt skal man forvente, at det øger sit ordforråd og bliver i stand til at konstruere rigtige sætninger. Det er nogle af de spørgsmål, som omtales i denne artikel på basis af en ny bog om børns sprog.

af GRETHE LUND

Jeg blev engang opdaget da der stod nogle af de blå der som jeg elskede også, og så chokoladepebermynte, og så, kom jeg ind, og så sagde jeg vi ikke havde telefon og så spurgte han efternavn, og så øh, slog han op i telefonbogen så havde vi altså telefon alligevel og så spurgte han telefonnummeret så kunne jeg ikke huske det så stod telefonnummeret der alligevel, så begyndte jeg med alle de der vandforklaringer hvad min mor hed, hun hed frøken Vivia Anette og alle de lange historier der og til sidst opgav han mig og så sagde han jeg aldrig skulle gøre det mer.

Måske kneb det lidt med forståelsen? Denne stump talesprog stammer fra en dreng, der fortæller, at han engang blev fristet over evne, medens han var på indkøb i et supermarked. Det ser kaotisk ud, når man læser det, men havde man lyttet til drengen, havde det ikke virket særlig påfaldende. Der er nemlig store forskelle på skriftsprog og talesprog – både hos børn og voksne.

Jeg har fundet den citerede replik i en ny bog om børns sprog. Den er skrevet af en række sprogfolk og pædagoger, der beskriver, hvordan barnet efterhånden

Fra »mam« til

udvikler sit sprog, og hvilke slags sprog børn møder omkring sig i skolebøger, blade – og i radio og TV.

Bogen har en beskrivelse af den rækkefølge, i hvilken sproglydene indlæres i et afsnit: Fra „mam“ til „en rundenom med leverpostej“. De første måneder kaldes *skråletiden*. Her bruger barnet sine taleorganer til at gøre opmærksom på, at et eller flere elementære behov ikke er dækket. Dets gråd, klynken og vrælen er signaler, der påkalder sig omgivelsernes opmærksomhed. Det er noget alle forældre har erfaret. Næste periode kaldes *pludretiden*. Her begynder barnet at frembringe lyde med sine taleorganer. Det kan somme tider lyde, som om det leger med taleorganerne. Dette stadium kan betragtes som en slags træningsperiode før den egentlige *taletid*, der begynder med en periode, hvor barnets sprog kun kan forstås af ganske få. Det ene barn siger måske *gugu*, for det, det andet barn kalder *mama* og det tredje *nana*.

Steffen Heger, der har skrevet afsnittet, gør her efter rede for en række typiske forvanskninger, barnet må igennem, før det lærer at beherske fællessproget. To medlyde efter hinanden bliver ofte forkortet til én: *op og då på stolen og bli dor* (= op at stå på stolen og bliv stor). Lange ord forkortes: *elefant* bliver til *fant*, *chokolade* til *lade*, *bamse* til *bam* osv.

Flest drenge med talebesvær

For ikke så få børn kan der støde komplikationer til under sprogudviklingen, og bogen rummer da også afsnit om tale- og hørevanskeligheder af forskellig art. Ordblindhed og stammende rammer navnlig drengene, mens læsp og snøvl er ligeligt fordelt på kønnene. I dag gør

man meget i skolerne for at hjælpe elever med sproglige handicaps, og de ofte fremførte klageråb over, at så mange henvises til specialundervisning, forekommer urimelige. Tidligere led en del børn hårdt under følelsen af at være en outsidergruppe, mens børn med sproglige problemer i dag meget ofte glæder sig til specialundervisningstimerne, hvor de sidder på små hold og kan have det hyggeligt, samtidig med at deres specielle problemer søges løst gennem træningsøvelser.

Børns talte sætninger bliver længere og længere med årene. Hos den etårige svarer et enkelt ord ofte til en hel sætning hos voksne. *Bam* kan f.eks. betyde *jeg vil gerne have min bamse*. Senere kan to ord forbindes: *Bobo bise* (= nu vil Bobo spise), og efterhånden udvikler der sig „rigtige sætninger“. Mindre børn fordeler ofte oplysningerne på flere sætninger. I stedet for at sige *en stor pige, som hedder Annette, og som jeg kender, skal hver eftermiddag passe sin lille-søster*, siger den 5-årige iflg. Elisabeth Hansen: *det er en pige, som jeg kender. Hun hedder Annette. Hun har en lillesøster. Annette, hun skal passe hende hver eftermiddag*. Men selvfølgelig afhænger sætningernes opbygning af den situation, barnet står i. Det er vigtigt ofte at bringe barnet i situationer, hvor det får lyst til at sige noget – for det er på den måde, man bedst giver det sproglig næring. Går radioen konstant derhjemme, får barnet ikke så let lejlighed til at sige mere end korte sætninger...

Lærer 5000 ord på fem år

Et langt kapitel i *Børnenes sprog*... beskæftiger sig med ordforrådet. Forfatteren, Lars Brink, gør først op

med skrøner af typen: En pramdrager på Themsens kan kun 300 ord, og hvis du taber noget tungt på hans fødder, får du dem alle sammen at høre...

Brink hævder modsat, at det gamle samfund med den mindre grad af specialisering, stillede krav om et ret bredt ordforråd: En bondekone i gamle dage var vant til at slagte, klippe får, kar-te, spinde, væve, strikke, lappe, brygge øl, malke, kærne smør, lave ost, bage brød, lave mad til daglig, vaske, stryge, gøre rent, deltage i stald- og markarbejde samt avle, føde og passe børn, og det må alt sammen have kastet en mængde glo-ser af sig.

Han påviser, at almindelige mennesker kan langt flere ord, end man plejer at antage. Tal er imidlertid vanskelige at give, fordi måle-metoderne er meget forskellige. Lettere er det m.h.t. børnene i de første leveår. Det første ord kommer omkring 1-årsalderen – meget sjældent før, selv om ivrige forældre ofte er hurtige til at opfatte en måske ret tilfældigt udstødt lydforbindelse som et ord. Omkring 1½-årsalderen bruger mange børn 30-40 ord, ved 2-årsalderen er tallet ofte oppe på 350-450 ord, og så begynder det at gå så hurtigt, at selv de ivrigste forældre dårligt kan følge med, når de registrerer nye ord. Ved 6-årsalderen mener Brink, at mange børn behersker ca. 5.000 ord.

Om børns læsning skriver Mogens Jansen, at der alle dage har været mistrøstige skrivelier. Det har altid heddet sig, at man læste bedre og sikrere i de gode gamle dage. Han kunne tilføje, at nøjagtig det samme har man sagt om elevernes stavefærdigheder. De læseundersøgelser, der har været foretaget, synes ikke at pege på nogen generel forringelse,

leverpostej

snarere tværtimod. Og det på trods af, at man i dag har færre dansktimer end før, og at faget dansk er mere rigtigt nu end nogen sinde.

Rebuslæsning

Den første læsning, barnet præsterer, kaldes *rebuslæsning*. Det drejer sig om at løse en rebus, at bryde koden. Man kan høre det på oplæsningen hos de helt nye læsere. De læser ord for ord, og er ofte mere optaget af at dechiffre ordene end at følge med i, hvad der står. Senere bliver læsningen styret af et ønske om at forstå indholdet, men for begynderne er mængden lige så vigtig som kvalitet: *Nu har jeg læst fire sider* er tit vigtigere i elevens oplevelse, end hvad der stod på de fire sider.

Når børnene begynder at læse på egen hånd, er det vigtigt, at teksten typografisk set er indlysende. Der skal være et passende ordmellemrum, en rimelig liniebredde, hyppige liniebrud, tilpas store typer – og det er vigtigt, at illustrationerne både støtter læsningen og virker appetitvækkende. Bogen rummer eksempler på forskellige opsætningsmetoder – og man kan være så heldig at genopleve nogle af sin barndoms bøger.

Fornemmelsen af at blive hensat til sin skoletid kan den lidt ældre læser få ved at læse dette afsnit om klinte:

Klinte vokser som Ukrudt i Rug- og Hvedemarker. Den har Pælerod og en furet Stængel, der kan blive indtil 1 m høj; baade denne og Bladene er haarede, saa Planten faar en graagrøn Farve. Bladene er modsatte, siddende (ustilkede), helrandede og fjerstrengede. Stængelen er grenet og bærer store Blomster, der gør Planten let kendelig. Bægerbladene er meget lange (indtil 5 cm), og deres nederste Del er

Fra "mam" til leverpostej

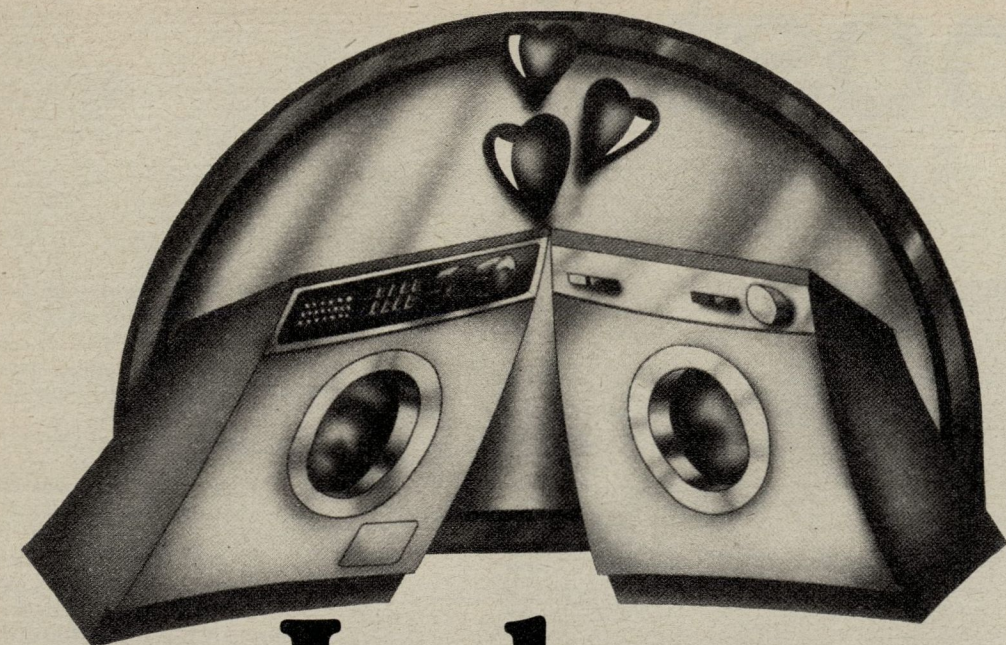
Fortsat fra side 27

sammenvokset (sambladet Bøger). Kronen har en smuk rødviolet Farve, og Kronbladene har lange, smalle Negle og brede Plader...

Når afsnittet om klinte er med i bogen, skyldes det, at den også beskæftiger sig med de skolebøger, børnene læser. Professor Hjorth fra Københavns Universitet viser i artiklen, hvordan lærebogsteksten afspejler en pædagogisk strategi hos forfatteren. Studier i lærebøger siger som bekendt ikke kun noget om det faglige emne, der behandles, men også noget om pædagogik – og om samfundet. Læserne kan eksempelvis prøve at sammenligne deres børns lærebøger med dem, de selv brugte i sin tid. Afsnit som det om klinte kan ikke findes i dag. Mon nogen savner det?

Hjemmet og børnenes sprog

Klaus Kjoller skriver om de problemer, børn fra lavere sociale lag kan møde i skolen, hvis de hjemme er vant til, at sproget bruges på en anden måde end den, de møder i skoletiden mellem klokken 8 og 14. Har forældrene et arbejde, der kun stiller små sproglige krav til dem, og arbejder de f.eks. i en larmende maskinhal, kan der let udvikle sig andre sproglige vaner i det hjem end f.eks. i et lærerhjem. Og kommer barnet fra et autoritært hjem, hvor det bliver styret ved hjælp af kortfattede ordrer, og hvor der ikke er noget at forhandle om, vil det også let vænne sig til et sprogbrug, der ikke giver de bedste vækstbetingelser i skolen. Hvad der ikke står i artiklen er, at det vigtigste formodentlig er at give barnet tryghed og selvtilid, så det tør sige noget og gøre sig gældende. Dette skal ikke forstås som en kritik af fremstillingen, der holder sig til sociale forhold – men mon ikke grænsen mellem „varme“ og „kolde“ hjem er vigtigere end grænsen mel-

Lad os være partnere

ZANUSSI har i samarbejde med FDB løst Deres vaske- og tørreproblem med det ideelle partnerskab F 215T / F 210.

ZANUSSI tørretumbler F 210 er den uundværlige partner til Deres ZANUSSI vaskemaskine. F 210 kan indstilles på tørretid 0-120 min. incl. 10 min. afkølingstid, der forhindrer krøl af tøjet. Varmeeffekten kan reguleres med en tryknap fra halv til hel varme – dette muliggør tørring af alle moderne tekstiler.

ZANUSSI har med vaskemaskine F 215T skabt 80'ernes vaskemaskine med 15 vaskeprogrammer. Nyt energibesparende »E« system. Ny vandbesparende skyllemetode med 4 skyl og mellemcentrifugeringer. 3-delt sæbeautomat. Omfattende sikring for bl.a. overfyldning, tørkogning, overløb og frost. Fuldstændig børnesikret.

Højde 85cm, bredde 60cm, dybde 60cm.

Vælg mellem 5 dejlige farver.

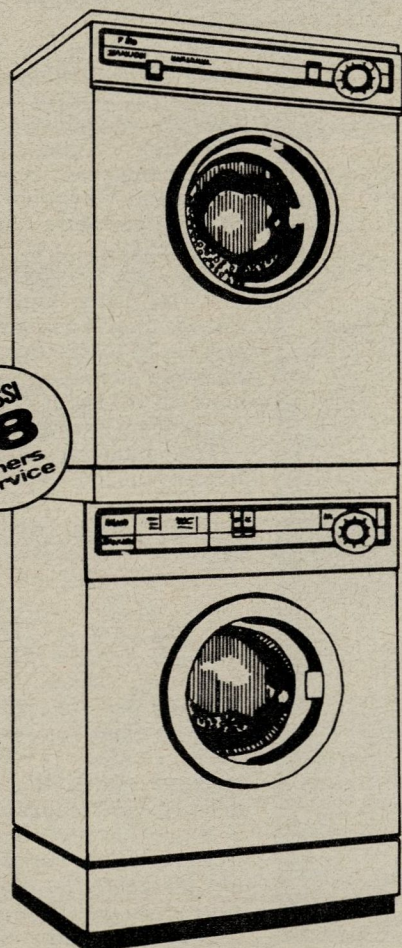
VAREFAKTA

rene og tørre kendsgerninger.

ZANUSSI

– mest for pengene

lem „høje“ og „lave“ – for nu at sige det lidt firkantet?

Børneudsendelserne rammer rigtigt

I afsnittet om sproget i Danmarks Radios børneudsendelser tager den ene af udgiverne noget af brodden af den kritik, der ofte rammer B&U-afdelingen. Man kan selvfølgelig mene, at sproget i nogle af disse udsendelser

lyder mindre pænt, men væsentligere er det, om det imødekommer de børn og unge, man vil nå. Og det lader til, at sproget er fornuftigt afpasset efter de aldersklasser, man henvender sig til. Det er ikke meningen, det skal være sterilt skriftsprog det hele. Hvis det var det, ville den skoledreng, der indledte artiklen i stedet iflg. bogen have sagt:

Engang blev jeg pågrebet i besiddelse af uretmæssigt tilegnede sukkervarer. På forespørgsel måtte jeg give oplysning om mit efternavn, men jeg nægtede, at der var telefon i mit hjem. Konfronteret med de nøgne kendsgerninger, at nummeret stod opført i telefonbogen, forsøgte jeg mig med diverse søforklaringer, herunder en forfalskning af min moders fornavn, hvorefter afhøringen ophørte, idet jeg fik pålæg om at afholde mig fra tilsvarende handlinger fremover.

GRETHE LUND

Mogens Jansen og Jørn Lund: Børnenes sprog – sprogene omkring børn, nogle punktstudier. 347 sider. Hans Reitzels forlag.

Hvis han kunne tale -

SKALK

Skalk er et lille utraditionelt tidsskrift, som på saglig grund, men i letfattelig form fortæller om nyhederne inden for fortidsforskningen: om nye fund fremdraget af gravhøje, af kirkegulve, af arkivers brevbunker eller af havets dyb – eller om nye teorier og opdagelser, f.eks. om baggrunden for et kongemord, om hvordan man i oldtiden forestillede sig, at man kunne flyve, eller om snørlivets pinefulde mellemstil i klædedragtens historie. Bladet, som er farvetrykt og meget rigt illustreret, er på 32 sider og udkommer hveranden måned. Prisen er 52 kr i årsabonnement.

Hvad mener læserne om Skalk?

En opinionsundersøgelse foretaget blandt Skalks godt 50.000 abonnenter viser, at 98% er tilfredse med bladet, heraf 59% særdeles tilfredse. I 1972 blev Skalk af Dansk Fagpresseforening tilkendt Bording-prisen for »en helt enestående popularisering af arkæologi og historie, der aldrig forfalder til det poppede«.

Hvordan bliver man holder af Skalk?

Ved at udfylde og indsende nedenstående kupon. Bestillingen omfatter hele årgang 1979 (udkomne numre efterleveres), men forpligter ikke til fortsat abonnement.

Et tilbud fra Skalk !

De, som på kuponen bestiller årgang 1979, vil i tilgift modtage hele årgang 1978.

Abonnement på Skalk ønskes af
(navn, adresse)

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Postbesørges
ufrankeret.

Modtageren
betaler
portoen.

13

Tidsskriftet SKALK

Jelshøjvej 9

8270 Højbjerg

SV-8-79

RESERVERET POSTVÆSENET

Sov Dem til et

**miljø
venlig**

- til hjem og fritidshus

rent afløb - TLC-25 opløser fedt og slam. Fjerner dårlig lugt og forstoppelse i husets afløb. Er hud- og miljøvenlig og uden skadelige bivirkninger. rent afløb aktiverer også septiktanken.

Fås i 1 - 2,5 og 5 ltr. økonomidunk.

- et Phoenix produkt

Saltet sommerkød

Af Ellen Munkgaard og
Anne Skovgaard-Petersen,
Prøvekøkkenet.
Foto: G. Maxen

Sprængt oksebryst er i mange husholdninger weekendmad, for det tager sin tid at få kødet kogt. Til gengæld smager oksebrystet godt både varmt og koldt. Det er også fint pålæg, og tilmed kan suppen bruges, hvis den ikke er for salt. I en energisparetid kan det derfor godt betale sig at beregne kød til et par dage, for selve kogetiden er nogen-

lunde ens for større og mindre stykker af samme tykkelse. I opskrifterne her er der lagt vægt på retter med koldt oksebryst, som også kan serveres for gæster sommerdage – eller aftener – hvor det er ekstra rart at have mad, der kan laves i forvejen.

Stuvet spids- eller sommerkål er det klassiske tilbehør til varmt oksebryst, men

kan også serveres til koldt. Det samme gælder alle sommerens grønsager.

Bryst og tværreb hører til det fede oksekød. Næringsberegningerne, der gælder hele portionen, viser da også, at opskrifternes energifordeling ikke svarer ganske til den anbefalede for en dagskost, nemlig: Mindst 10 procent fra protein, højst 35 procent fra fedt og cirka 55

procent fra kulhydrat. Men man kan da skære noget af det fede fra, når kødet er serveret. Derimod er det synd at skære fedtet fra før tilberedningen, fordi smagsstofferne følger fedtet.

I sommervarmen bør man overlade sprængningen af oksekødet til fagfolk, og de fleste Brugser med slagterafdeling fører normalt færdigsprængt oksebryst.

Sprængt oksebryst

1-2 kg sprængt oksebryst
eller tværreb
vand
1-2 løg
2 laurbærblade
4-6 hele peberkorn

Kødet kommes i en gryde, vand hældes ved, så det dækker.

Bringes i kog og skummes.

Løg, laurbærblade og peberkorn tilsættes. Kødet småkoger 2-3 timer (i trykkoger er kogetiden cirka en tredjedel af normal kogetid).

Kødet må ikke koge for kraftigt, så bliver det hårdt.

Den nøjagtige kogetid er svær at angive, da den afhænger af kødets tykkelse, men når benene er lette at trække ud, er kødet mørt.

Suppen kan eventuelt bruges til legerede supper, for eksempel blomkål- eller champignonsuppe, men smag først, hvor salt den er.

Når kødet er kogt, trækkes benene ud af det.

Skal oksebrystet serveres koldt, afkøles det og lægges i let pres til næste dag.

Oksebryst med sennepskartoffelsalat

(4-6 pers.) Ca. 1 kg kogt sprængt oksebryst

Kartoffelsalat:

¾ kg kogte, kolde kartofler
1 hakket løg

Marinade:

5 spsk. olie
2 spsk. vineddike
1 spsk. citronsaft
1 spsk. fransk sennep
1 spsk. sød sennep
1 spsk. vand
½ tsk. salt
1 spsk. hakket persille

Tilbehør: Groft brød

Kartoflerne skæres i skiver og blandes med løget.

Marinaden piskes sammen og hældes over kartoflerne.

Salaten skal trække mindst 1 time i køleskab.

Koldt oksebryst serveres til.

Energi: 17950 kilojoule (4290 kalorier) fordelt på 15 procent fra protein, 57 procent fra fedt og 28 procent fra kulhydrat.

Oksebryst med flødepeberrod

(4-6 pers.)
Ca. 1 kg kogt,
sprængt oksebryst

Flødepeberrod:

¼ l piskefløde
1-2 spsk. revet peberrod
1 tsk. citronsaft

4-5 tomater
lidt hævlet peberrod

Tilbehør: Groft brød

Fløden piskes halvtiv og smages til med peberrod og citronsaft. Hældes i en form og

Oksebryst med stuvet kål

(4 pers.)

Ca. 1 kg kogt sprængt oksebryst

Stuvet kål

1 sommerkål eller 1 spidskål,
eller

½ hvidkål

2 dl vand

2 tsk. salt

3 spsk. Safir mel

¼ l mælk

15 g margarine

groftkværnet peber

Tilbehør: Sennep, groft brød
eller kartofler

Kålen snittes og koges i vand tilsat salt.

Sommerkål og spidskål koger ca. 5 min., hvidkål ca. 15 min.

Mel og mælk rystes sammen og tilsættes. Stuvningen koger igennem.

Margarine tilsættes, og stuvningen smages til med salt og peber.

Varmt oksebryst skåret i skiver serveres til.

Energi: 13750 kilojoule (3290 kalorier) fordelt på 19 procent fra protein, 65 procent fra fedt og 16 procent fra kulhydrat.

Oksebryst med grønsagsrand

(4-6 pers.)

Ca. 1 kg kogt,
sprængt oksebryst

Grønsagsrand:

3-4 gulerødder

1 lille blomkål

1 pk. Danefrost mellemfine ærter (250 g)

8 blade husblas

6 dl bouillon

2 spsk. klippet dild

Tilbehør: Groft brød

Gulerødderne skæres i terninger, og blomkålen deles i små buketter.

Gulerødder og blomkål koges ca. 10 min. i letsaltet vand.

Vandet hældes fra, og ærterne blandes i. Husblasen udblødes i koldt vand og smeltes i den varme bouillon.

Bouillonens afkøles og lidt af den hældes i bunden af en randform.

Når det er stivnet, lægges 1 spsk. dild og lidt grønsager på, og lidt gelé hældes over.

Stivner i køleskab.

Resten af grønsagerne, dild og gelé kommes i formen, og randen stivner på ca. 3 timer i køleskab.

Randen holdes 10-15 sekunder i varmt vand og vendes ud på et fad.

Koldt oksebryst serveres til.

Serveres som en middagsret (4-5 pers.) eller frokostret (6-8 pers.).

Energi: 14240 kilojoule (3400 kalorier) fordelt på 20 procent fra protein, 59 procent fra fedt og 21 procent fra kulhydrat.

Dansk „co-op“ under Maltas sol

– Her burde være en advarsel om, at kunderne skal passe på, når de går ud af Brugsen. Ellers kan man jo risikere at få sig en ufrivillig vandtur . . . !

Det mente en af de første feriegæster, der ved indvielsen i maj besøgte Dansk Folke-Feries nye feriecenter på Malta, en ø på størrelse med Als midt i Middelhavet. Her er der nemlig også en

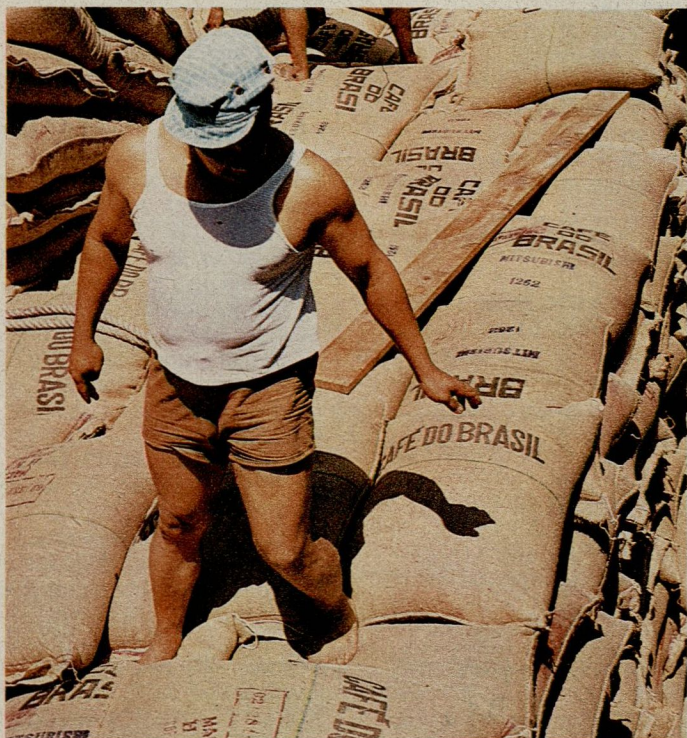
brugs, i øvrigt Maltas første, som resultat af et nært samarbejde mellem Folke-Ferie og FDB.

Og da Brugsen (på Malta benyttes det internationale bomærke co-op) skal være, hvor folk er, er den indrettet så at sige på kanten af feriecentrets swimmingpool. Tættere på kan man vel egentlig ikke komme. På billedet er centrets bestyrerpar

Birgitte og Ebbe Møller-Andersen parate til at betjene feriekunderne.

Mellieha Holiday Centre er et spændende og utraditionelt stykke udviklingshjælp. Centrets 150 huse er bygget i samarbejde mellem dansk fagbevægelse og den maltesiske fagbevægelse, støttet af Maltas regering og Industrialiseringsfonden for Udviklingslandene.

Også i Dansk Folke-Feries centre på de hjemlige breddegrader er Brugsen at finde. Det er i de nyåbnede feriecentre Karrebæksminde ved Næstved, Karlslunde ved København, Rødhus Klit ved Vesterhavet og i Sandvig på Bornholm, hvor FDB har medvirket ved indretning af center-butikkerne og levering af de kendte brugsvarer. ●

Kaffe til 4,7 mio medlemmer

Mens 1978 bragte en række prisnedsættelser på Cirkelkaffen, er der igen udsigt til højere priser, efter at frostskafer for nylig ødelagde en betydelig del af næste års brasilianske kaffehøst. Udviklingen på kaffemarkedet stod i fokus for debatten, da NAF – de nordiske brugers fælles importorganisation for levnedsmidler – sidst i juni holdt årsmøde i Island.

Af den på mødet forelagte beretning fremgik, at NAF i 1978 nåede sin hidtil største årsomsætning, 1.768 mio. kr. – en realfremskud på 14%. En milliard kr. af omsætningen bestod af kaffe. En stor

del var Brasilkaffe købt via NAFs kontor i Santos, fra hvis havn billedet her stammer. Ud over 57 mio kilo kaffe indkøbtes via NAF bl.a. 102 mio kilo tørret og frisk frugt og grønt, 23 mio kilo konserver og 8 mio kilo kakao. NAF-varerne aftages af den samlede nordiske brugsbevægelse, der omfatter i alt 11.409 butikker og 4,7 mio medlemmer. NAFs omsatte kaffemængde i 1978 svarer til 5 kopper kaffe daglig pr. brugsmedlem i Norden. De kan læse mere om NAFs arbejde for forbrugere i den artikel, der begynder på siden til højre. ●

Danskerne er Nordens mest kræsne forbrugere

**Samvirke har besøgt
Nordisk
Andelsforbunds to
sydeuropæiske
kontorer. Gennem
dem køber Brugsen
hovedparten af de
udenlandske
grønsager, frisk frugt
og en del konserver.**

af ILSE GROTH

DE DANSKE forbrugere ved nøjagtigt, hvad de vil ha'. Ikke mindst når de køber frisk frugt og grønsager, bliver der ikke alene købt ind med smagsløgene men sandelig også med øjnene. Varen skal se perfekt ud – ellers får den lov at blive liggende i kølemontren. Og så skal den smage lige så godt, som den ser ud, ellers bliver der ingen handel næste gang.

Fortsættes side 34

Danskerne er Nordens mest kræsnе forbrugere

Fortsat fra side 33

Det ved Nordisk Andelsforbund's medarbejdere bedre end nogen, for gennem NAF's kontorer i Europa samt Nord- og Sydamerika køber Brugsen bl.a. frisk frugt og grønsager på de årstider, da de danske avlere ikke er leveringsdygtige. NAF køber også ind til brugserne i de øvrige skandinaviske lande, men FDB/Brugsen er deres mest krævende kunde – det er en ekstra udfordring, som NAF gerne lever op til.

NAF blev stiftet i 1918 med det formål at „opnå økonomisk fordel for sine medlemmer ved at foretage indkøb til dem, særlig af oversøiske produkter“, som der står i vedtægterne. De gælder stadig. I dag repræsenterer NAF over 4,7 millioner husstande, tilsluttet den nordiske konsumentkooperation. Og mens de indtil 1954 klarede al handel fra hovedkontoret i København (i dag med adresse i Axelborg), har de i dag fem udenlandske kontorer: I Santos (primært kaffe), San Francisco, Buenos Aires, Bologna og Valencia.

Den spanske nestor

Kontoret i Valencia, som Samvirke har besøgt, er veteranen blandt NAF's udenlandske kontorer. Den 4. oktober fylder det 25 år. Eller rettere sådan cirka den 4. oktober, for ingen har nøje rede på, hvilken dag det åbnede. Initiativet kom fra KF (FDB's svenske søsterorganisation), som siden 30'erne havde haft en mand i Spanien og efter 2. verdenskrig fandt det formålstjenligt at åbne fast kontor.

I dag ledes kontoret af Ole Andresen, dansker og knyttet til NAF siden 1957. Han har stort set gjort hele turen med, siden kontoret var ungt og hovedsagelig handlede med appelsiner og druer. Det betød, at der var rygende travlt i sæsonen fra sep-

tember til april/maj – hvor efter kontoret lukkede, og medarbejderne rejste hjem og arbejdede på hovedkontoret i København.

I dag er der kommet så mange nye varer til, at der er fuldt op at gøre hele året for tre faste medarbejdere. En af de store artikler nu er tomaterne, som i vid udstrækning kommer fra de kanariske øer. I kontorets barndom anså man, at Kanarie-øerne lå for langt væk til at forretningerne kunne passes effektivt fra Valencia. Sidst i halvtredserne var telex- og telefonnet endnu ikke udbygget. Der var ikke daglig flyforbindelse med Kanarie-øerne. Nu er verden takket være moderne transportmidler krympet, og i dag får Brugsen ca. 800 tons tomater årligt fra Spanien. De kommer fra firmaet *Bonny*, som en del af året dyrker dem ved *Alicante* på fastlandet og resten af tiden på Kanarie-øerne.

Citrusfrugter er stadig hovedartiklen fra Spanien. Brugsen aftager årligt omkring 4.000 tons Chico Klementiner og appelsiner, og køber nu også spanske citroner. Spanske druer køber Brugsen også, dog ikke i så store mængder som svenskerne, som er store druepisere.

Til gengæld er danskerne blevet gode forbrugere af spansk sommerfrugt som nektariner, ferskener og blommer. Vi må heller ikke glemme en vare som hvidløg i ranker, som under de senere år er blevet en populær vare.

NAF's Valencia-kontor

Nogle druepakkerier er store og fabriksagtige – andre er som på billedet her mere primitive. Fælles for dem er, at de i hovedsagen er bemandede af kvinder.

køber også Brugsens spanske bordvine. Det blev til ca. 2,4 millioner liter i 1978.

NAF-kontorerne er konstant på udkik efter nye varer og nye leverandører, som kan leve op til de høje kvalitetskrav. I Valencia har de nu kastet blikket mod *Andalusien*, hvor der findes store, uopdyrkede jordområder. Ejerne bor i Madrid og bruger hovedsagelig landejendommene som sommerresidens. Det gik fint under Franco-regimet, for da blev ejendommene ikke beskattet. Men med det nye styre er der kommet en skattereform, som siger: Der skal betales skat af, hvad jorden kan yde og ikke af, hvad den rent faktisk giver i udbytte. Det skal nok sætte gang i dyrkningen af den frugtbare jord, der f.eks. vil være velegnet til grønsager eller sommerfrugt, måske jordbær.

Andalusien vil dermed kunne få stor betydning for eksporten – ligesom landets forventede indtræden i EF vil sætte sine spor. Spanien bliver utvivlsomt en hård konkurrent til Italien, hvor NAF har sit andet europæiske kontor.

Yngste skud på stammen

Det er NAF's yngste udenlandske kontor, der blev åbnet i 1966. Her har nord-

manden Jan-Erik Wolden siddet som chef siden 1971. Hans job er ikke blevet lettere med årene, for Italien bliver hårdere og hårdere presset af konkurrencen fra de øvrige middelhavslande. Inden for EF har Italien hidtil været enerådende på en af sine store eksportartikler: Citrusfrugterne, men når Spanien kommer med, er den fordel væk.

Italiens trængsler skyldes først og fremmest, at landets eksportpriser ikke kan konkurrere med f.eks. Spaniens. De italienske priser bestemmes ikke af eksportørerne, men af hjemmemarkedet, som med sine 60 millioner mennesker står stærkt. Den italienske levestandard er langt højere end den spanske, så de italienske forbrugere har råd til at sætte sig på en stor del af landets produktion.

Eksportørerne kommer i klemme og har prismæssigt ikke nær den indflydelse, som de spanske. Her giver producenterne de hjemlige forbrugere, hvad der bliver til overs, når eksporten har fået sit.

Dertil kommer, at der i Italien er et væld af små producenter og eksportører, der hver for sig står svagt. Deres chance er at gå sammen i større, slagkraftige enheder, men italienernes temperament stiller sig lidt på tværs af nok så nødvendige sammenslutninger. Det kan være svært at forene individualister – selv om fornuften taler for det.

En anden hemsko for Italiens eksport er de mange strejker i landet, som forringer udlandets tiltro til, at varerne kan forventes til aftalt tidspunkt. Italienerne har i den grad vænnet sig til at leve med kaos, at de har en nødplan for stort set alle tænkelige katastrofer. Men deres udenlandske kunder holder ikke af den slags spænding i tilværelsen.

Trods vanskelighederne forsyner kontoret i Bologna Brugsen med en lang række varer. Frisk frugt og grønsager er kontorets største handelsvare. Blandt andet kommer Brugsens jordbær fra Italien via Bologna-kontoret, der i alt sælger omkring 400 tons årligt til de skandinaviske brugere. Også frugt- og grønsagsskonserver er en stor artikel, som er i kraftig

vækst. Samt en af Italiens specialiteter: Spaghetti og andre former for pasta. I Italien findes der hen imod 200 varianter – Brugsen nøjes med at have 10 egne mærker.

En ny artikel fra Bologna-kontoret er blomster, både friske og tørrede. De friske flyves eller køres i kølebil til Danmark, hvor de kan sælges i Brugsen et par dage efter, at de er plukket under Italiens sol. Det er i hovedsagen fresia, ferskengrene og mimoser, som kommer hertil i frisk stand samt blandede buketter af tørrede blomster.

Vin til tapning på flasker på Svendborg Vinkompagni er også en ny artikel fra Italien. Hidtil er vinen herfra importeret på flaske. Valencia-kontoret leverer også vin til Brugsen, så de to kontorer kommer på dette område som på mange andre til at være en slags konkurrenter.

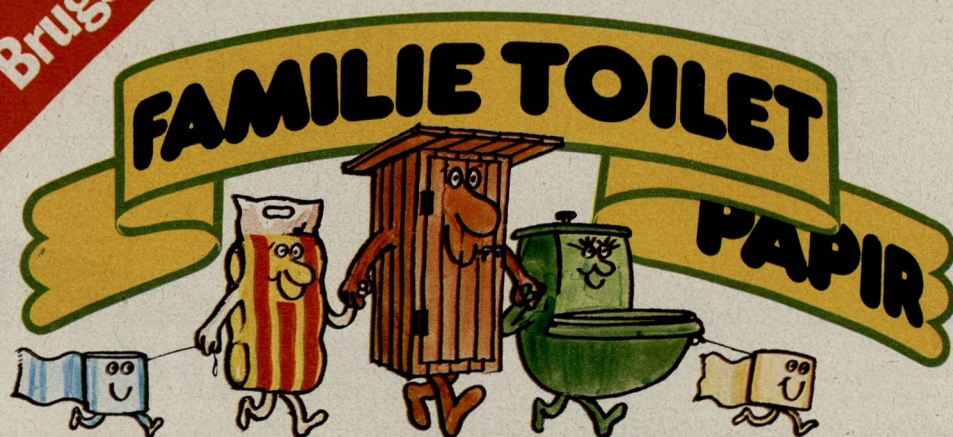
Forlænget arm

Egentlige konkurrenter bliver de dog aldrig. Det er ikke deres opgave at sælge en vare fra netop deres kontor for enhver pris. Tværtimod.

Deres funktion er den oplysende. De sidder tæt på leverandører og producenter og kan forsyne de skandinaviske brugers indkøbere med relevante oplysninger om markedssituationen, skaffe vareprøver og tilbud, opsnuse nye produkter og gennemføre de nødvendige kvalitets-kontroller. Hertil kommer, at NAF's sydeuropæiske kontorer virker som gode uddannelsessteder for FDBs og andre nordiske fællesforeningers unge indkøbsfolk, der udstationeres her i kortere eller længere perioder. De er kort sagt Brugsens forlængede arm i udlandet.

Det er en ret anonym tilværelse, og NAF-folkene skal ikke regne med rosende ord, når der bliver købt fordelagtigt ind. Den ros får brugens indkøbere, som træffer de endelige handelsaftaler. NAF's medarbejdere må nøjes med at glæde sig over rosen. Selv om den går deres næse forbi, kan de ta' en del af den til sig, for når den falder, ved de, at deres arbejde i kulisserne er lykkedes. ●

Brugsen

Se her!

Engangs tilbud

12.75

8 ruller toiletpapir
ubleget, dobbelt og blødt papir
fra Leni i en sommerglad pakning

Tilbudet gælder fra 6/8 og så længe,
der findes lager.

Brug Brugsen

Mændene siger stadig "skøre kælling" om mig

Kommunalvalget i begyndelsen af 1978 var noget af et „kvindevalg“, idet et rekordantal kvinder fik sæde i kommunale og amtskommunale råd. En af dem, det jyske amtsrådsmedlem Ellen-Margrethe Skou, fortæller her om sine erfaringer som amtspolitiker i den mellemliggende tid. Kønsrollerne har ændret sig lidt, mener hun. Dog bliver hun stadig mødt med spørgsmålet: Hvad siger din mand til det?

af SYS STOTHARD

Lad den dårlige samvittighed over for mand, hjem og børn blive hjemme. Overhør bemærkningerne om „det svage køn“. Kom frem med det, der ligger på hjerte. Og tænk ikke så meget over den perfekte formulering, at det væsentlige forbliver usagt. Og klø på!

Det er et råd fra en kvindelig politiker til andre kvinder. Det er også forudsætninger for at klare sig i politik. Og generelt set så er det forudsætninger, der er medvirkende til at frigøre kvinden fra det traditionelle kønsrollemønster. Hvad enten det drejer sig om politisk arbejde eller andre udadrettede mål.

Ellen-Margrethe Skou, Århus, 54 år, gift og mor til to voksne børn har prøvet

det politiske liv i knap halvandet år.

I marts 1978 blev hun stemt ind ved „kvindevalg“ og fik sæde i Århus Amtsråd.

Kvinder og slagsmål

– Der har været svære tider – men samtidig har det været givende at arbejde med politik, mener Ellen-Margrethe Skou. Hun har set frugter af sit arbejde i det sociale ankenævn, i sygehusudvalget – og arbejdet som amtsrådsmedlem.

Hun har råbt højt. Forstået på den måde, at hun har rejst sager og debatter som ellers ikke ville være blevet rejst – også til tider sager, der har fremkaldt andres vrede.

– Kvinden er opdraget til at behage. Vi er skabt til at formidle – og bygge broer over uoverensstemmelser, siger hun. – Jeg tror ikke, at

jeg for en fem, seks år siden kunne have taget et slagsmål på samme måde, som jeg gør i dag. Kvinderne er vant til at forhindre slagsmål. Lige frem at starte ét – verbalt og politisk – sætter én i en meget uvant situation. Og en meget ubehagelig situation. Det er ikke rart at forlade et lokale og vide, at der sidder mennesker – og de kan altså ikke døje én.

Med bevidstheden om at der er blevet sagt „skøre kælling“ om hende, har Ellen-Margrethe Skou forladt utallige møder. I begyndelsen var det belastende. Men selvtilliden er blevet styrket i den forløbne periode. Man værner sig til det! – I hvert fald skal man gøre sig immun, upåvirkelig, over for angreb af kønspolitisk karakter.

Får flere nuancer med
Samtidig kan hun godt for-

Ellen-Margrethe Skou: Kvinder er vant til at forhindre slagsmål. Ligeftrem at starte et – verbalt og politisk – sætter en i en meget uvant situation.

stå, hvad det er, der fremkalder ord som „skøre kælling“:

– Kvinder har et andet udgangspunkt end mænd i en debat. Vi er opdraget – måske skabt – til at anskue tingene på en helt anden måde end mændene. Blandt mænd findes nogle uskreve love, der ikke må overskrides. Naturligvis er jeg også bundet af mit partiprogram og af loyalitet over for det udvalg eller den gruppe, jeg sidder i – men jeg vil have lov til at sige min mening. Den dag, jeg ikke kan sige min mening, vil jeg overveje, om jeg skal fortsætte.

Forskellen mellem de to køns måde at anskue samfundets problemer på kan karakteriseres kort. Mænd betragter problemerne som overordnede. Hvorimod kvinder har en langt større indfølelse og dermed ser sagerne på en mere nuanceret måde. Ellen-Margrethe Skou har den opfattelse, at mænd ofte afgør sager på et for unuanceret grundlag. Kvinder tager langt flere spektre med ind i en debat. En bemærkning fra en mandlig kollega over for en kvindelig illustrerer forskellen:

– *De argumenter var jo noget følelsesladede, blev der sagt. Hvortil min kvindelige kollega svarede. Ja, men det forhindrer ikke, at man samtidig bruger hovedet. Hvis en kvinde på en eller anden måde kommer til at dumme sig i en debat, generaliseres der over vort køn. Jeg har aldrig set det samme med mænd. Har aldrig set en mandlig kollega trække på skulderen og lidt hånlige sige mænd!!!*

Valgt som kvinde – det forpligter

Det er med kvindelige kolleger, Ellen-Margrethe Skou oplever det bedste samarbejde. Selv om hun ikke kan klage over manglende samarbejde i øvrigt.

– Kvinder manipulerer ikke med hinanden. Vi skal ikke vise os på samme måde, som en mand skal. Ofte ma-

nipulerer mænd på et usagligt grundlag. At kvinder er anderledes, oplever jeg også på store møder. Er der et overvejende flertal af kvinder, får man en langt bredere debat i gang.

Ellen-Margrethe Skou mener, at hun er blevet valgt fordi hun er kvinde „og det er jeg ikke bange for at sige“.

– Men det forpligter. Jeg er på vagt overfor de metoder mændene anvender. Om jeg selv helt ubevidst benytter de samme metoder? Jeg er hele tiden opmærksom på det og holder mig selv i ørerne.

Alderens betydning

Uden på nogen måde at forklejne yngre, kvindelige kollegers indsats, mener Ellen-Margrethe Skou, at hendes alder, 54, kan have en stor betydning. Hun har intet ønske om at avancere eller skabe politisk karriere. Det er i forvejen begrænset, hvor mange valg, hun eventuelt kan nå at opstille til.

– Jeg siger frit min mening. Ønsker man at avancere, ligger frykten for repræsentation gemt i baghovedet, mener jeg. Jeg ville gerne have været med i politisk arbejde noget før. Nu, da tiden er kort, er det om at få gjort et stykke arbejde, mens jeg stadig er her.

Debatten omkring kvinders kvalifikationer kom godt i gang i 1978, da mange kvinder blev valgt til kommunal- og amtsrådene. Selvfølgelig er kvinder lige så kvalificerede som mænd, mener Ellen-Margrethe Skou:

– De kvalifikationer, man kan kræve af en folkevalgt er som det allerførste: en varm interesse for sine medmenneskers forhold. Dernæst – at man er parat til at gøre en ihærdig indsats med det partipolitiske arbejde.

Skæv udvælgelse – også blandt kvinder

Og der bliver lagt et hårdt slid i det politiske arbejde. Ellen-Margrethe Skou har været aktiv i partipolitik si-

den 1969 – „så jeg kom ikke ind som et helt blankt blad. Ellers må det være fantastisk svært“. Hver dag er der politik på programmet i hjemmet. Mange timers forberedelse, mange dagmøder, mange aftenmøder, konferencer udenbys osv. Rundt regnet har hun en otte timers arbejdsdag – fordelt med alle de nævnte møder – med politisk arbejde. Tidligere arbejdede hun som sygeplejerske i en årrække.

– Vilklarene for politisk arbejde er ikke fair over for de mennesker, der har en otte timers arbejdsdag ved siden af. Jeg vil sige, at jeg er meget heldig. Jeg har den fornødne tid til at sætte mig ind i tingene. De mennesker, der har fuldtidsarbejde, kan kun nå at læse på skrå ned ad siderne. Uanset hvor megen anstrengelse de gør sig. Man kan ganske enkelt ikke nå det hele med et normalt job ved siden af. Det giver også en skæv sammensætning af vore by- og amtsråd. Når vi ser på kvinderne, så vil det være ældre kvinder eller kvinder i økonomisk gode kår, kvinder der kan få hjælp derhjemme, som repræsenterer. Jeg går stærkt imod lønnede politikere. Men samtidig er det meget vigtigt at få impulser fra „det rigtige liv“ – ikke bare at gå fra kontor til kontor og fra møde til møde.

Da mændene morede sig

– Spørgsmålet, „hvad siger din mand til det“, møder jeg altid. Hvad min mand siger til det kan næsten være underordnet. Det må være en menneskeret for mig som kvinde at følge mine interesser – akkurat som mændene altid har gjort det. Og det er en menneskeret for alle kvinder. Jeg ved, at jeg er meget heldig. Jeg får en stor hjælp og opbakning, der såmænd også er nødvendig for en mand. Men ikke i samme grad som for en kvinde. Det er stadig os, der har ansvaret for „hus og hjem“ hvilende på os. Det er vi opdraget til – og det må vi frigøre os fra. Vi

må lære at se stort på, hvordan der er støvsuget, om håndklæderne er stablede osv.

Kønsrollerne har dog ændret sig lidt. Men de har endnu ikke ændret sig så meget, at ændringen ikke stadig indirekte bliver på bekostning af kvinderne. Diskussionen i amtsrådet om en ændring af mødetider fra formiddag til eftermiddag, hvor flere tilhørere kan følge amtsrådsdebatten, afstedkom følgende episode. En mandlig kollega forklarede, at for hans vedkommende kunne det ikke ret godt lade sig gøre. Han skulle nå hjem og lave mad og lægge børn i seng.

– Og så morede man sig. Havde det været en kvinde, ville det store mandlige flertal have sagt eller tænkt „hvad rager det os“. Men man morer sig stadig over denne episode. Længere er vi ikke kommet. Desværre. ●

Til København som ung pige i huset

Grethe Petersen, der er født og opvokset på Vardeegnen, fortæller her om sin barndom på landet, og om hvordan hun senere – i begyndelsen af 30'erne – var et år i huset hos en grossererfamilie i København.

ved TONI LIVERSAGE

JEG ER FØDT I 1908, kommer fra en gård på Vardeegnen i Vestjylland på en 70 tønder land. Jeg var den ældste og havde 6 mindre brødre; vi havde desuden 2 piger på gården, dengang jeg var barn, og en karl til at drive jorden.

Jeg var nabo til ham, jeg senere blev gift med, Ejner. Han boede på en gård lidt større end vores; de var 9 børn derovre, og vi legede meget sammen, alle vi børn. Ejnar og jeg har altid været gode venner. Mine brødre f.eks. – de rendte jo bare, hvis vi skulle have noget særligt med hjem fra Brugsen, et rugbrød eller sådan noget, men Ejnar, han var altid så flink, han bar det altid for mig; han bar min skoletaske, og vi har altid været gode venner.

Fra vi var en 11-12 år, begyndte vi at komme til

børnegilder. Vi blev inviteret til om eftermiddagen, og når vi så havde leget, fik vi varm aftensmad, og så dansede vi og fik kaffe. Og vi havde rigtig hinanden til bords, som om vi var voksne og ude og gå tur efter dansen. Der var mange af den slags gilder, og Ejnar var en ivrig danser.

Sveskegrød og dans bagefter

Jeg kan huske, at når der var børnefødselsdage, hvor der kun var piger, så skulle vi altid lege far, mor og børn, og det syntes jeg var så kedeligt, men derimod når vi var til rigtige fødselsdage, hvor der var drenge med, så legede vi sådan nogle rigtige lege, f.eks. „Klafonne“ med at gemme sig og finde hinanden, eller „stjæle sten“, hvor man blev delt op i to partier og skulle stjæle sten fra hinanden, få dem byttet om, og vi legede ståtrold.

Og pigerne – de ville gerne

til fødselsdag oppe ved mig, for jeg havde jo så mange brødre, og de der piger, som ingen brødre havde selv – de ville alligevel gerne i lag med drengene. Min ældste bror, han var sådan én, der rykkede dem i håret eller rykkede forklædebåndene op, og så klagede de altid til mig og sagde, at Niels igen havde rykket forklædebåndet op, eller „nu har han rykket mig i håret“, men det var jo bare for at komme i lag med ham, det er jeg klar over nu bagefter.

De der børnegilder, de fortsatte jo, da vi blev unge. Så var det om aftenen, det foregik; så var vi unge piger oppe om eftermiddagen og smøre en hel masse madder, og nogle gange begyndte det med dans, så fik vi smørrebrød senere, og fik gerne dessert lidt længere henne på aftenen – sveskegrød med flødeskum. Det var næsten altid sveskegrød med flødeskum, og så dansede vi igen, og vi kunne blive ved hele natten.

Min mor døde, da jeg var knap 14 år. Min mors død er det sværeste, jeg har oplevet – det var en forfærdelig tid. Min bedstemor havde allerede boet hos os i nogle år, og det var hende, der nu over-

„Om eftermiddagen gik vi tur i Frederiksberg have ...“
(Indgangen ud til Frederiksberg Allé, foto fra begyndelsen af 30'erne).

tog det huslige. Selv har jeg aldrig brudt mig så meget om at gå inde og tørre støv af; jeg ville hellere være ude i marken, var med i roerne, med til at køre hø ind og til at malke. Dengang malkede vi jo tre gange om dagen. Den sidste malkning var kl. 8 om aftenen, og jeg kan huske, at når vi som unge skulle til gymnastik, gik pigerne kl. halvsyv og karlene kl. otte, for pigerne skulle jo hjem og malke efter gymnastikken. Så vi var aldrig færdige før kl. 9.

Fransk vask og strygning

Jeg gik i skole, til jeg var 14 år og arbejdede siden derhjemme. Som 18-årig kom jeg ud at tjene som enepige på en gård på Fyn. Så var jeg igen hjemme et par år og hjalp bl.a. min faster, der havde en forretning nede i byen med fransk vask og strygning. Det havde hun lært i København. Hun vaskede og strøg især brodere-

de duge, hvide skjorter med løs, stiv flip osv. Selv har jeg altid godt kunnet lide at stryge, og når så flipperne skulle stryges tørre, så stod vi med et lunkent jern og med en bog slået op, så vi kunne læse samtidig. Min faster havde bl.a. en serie skrevet af én, der hed E. Marlith – der var „Hedepriinsessen“, „Tante Cordulas testamente“, „Fruen med karfunklerne“, og alt sådan noget, som jeg læste mange gange. De var meget spændende dengang.

Senere kom jeg igen over at tjene på Fyn i nærheden af min forlovede. Jeg har altid sagt, at jeg ikke ville giftes, før jeg var 25 år, for man skal have noget ud af sin ungdom, og dengang hed det sig jo, at når man først blev gift, så blev man tøjret. Men det var der nu ikke noget om for mit vedkommende. Men vi skulle som sagt lidt ud, inden vi blev gift. Han var fodermester på en gård, og så tænkte jeg, at jeg godt ville til København. Min mor havde nemlig haft plads i København, og også min faster, så jeg ville gerne derover et års tid, inden jeg blev gift. Så rejste Ejnar på landbrugsskole, og jeg til København i efteråret 1932. Jeg kan huske, at da jeg steg ud af toget, sagde jeg til mig selv: „Nu lægger du det jyske af – nu prøver du på at snakke rigsdansk“. Og fru- en, hun sagde, at hun ikke kunne høre, at jeg var fra Vestjylland, men altså – hvis mine brødre havde hørt mig, så havde de fået en prop af grin.

Tiden hos grossererfamilien

Jeg kom i huset hos en grosserer på Frederiksberg. Der var 3 børn – to piger på 12 og 14, og en dreng på 6, og jeg havde faktisk nok at se til. Jeg var alene om arbejdet, bortset fra når der kom en dame engang imellem og reparerede tøj, og en anden, når vi skulle have hovedrengøring. Jeg lavede maden, vaskede – storvasken foregik en gang hver 14. dag nede i kælderen, og jeg passede børnene. Og da fru- en hørte, jeg havde været hos min faster og lært fransk vask og strykning, kom jeg til at stryge – manchetskjorter,

broderier, hendes bluser. Nu har jeg også altid elsket at brodere, så da hun skulle have den lille, skulle der jo også sys nyt betræk til puder og dyner til barnevognen, og så sagde hun til mig, om jeg ikke ville sy det for hende, for jeg gjorde det meget pæ- nere end hun selv. Og hun havde da ellers tid nok.

Hun var gravid, dengang jeg blev antaget, for drengen blev født i april, kan jeg huske, men det havde jeg nu ikke regnet med, det snakkede hun slet ikke om; men det var da en sød unge. Og det blev altså mig, der kom til at passe ham, bortset fra når han skulle have bryst. Når hun så var ude at spille bridge, skulle jeg komme hen med drengen i barnevognen på den tid, hvor de drak kaffe. Og så sad jeg der og ventede, mens de drak kaffe – og fik da også lidt. En anden gang, da hun skulle til frisør, tog jeg med sporvognen og havde ham på skødet, og der skulle jeg også komme på en bestemt tid med ham, og så fik han bryst, mens hun sad der i tørrehjelman.

Tjenestepigen og børnene

Jeg var nu især glad for den lille dreng på seks år. Ham var der ingen, der rigtig tog sig af. Vi havde sådan en lille trappestige ude i køkkenet, og den sad han altid på, når jeg arbejdede ude i køkkenet – han gik altid i hælene på mig, og han spurgte og spurgte, og jeg svarede ham jo, så godt jeg kunne. Han havde heller ingen at lege med; der kom aldrig nogen og legede med ham, og han måtte jo heller ikke lege med hvem som helst. Om eftermiddagen gik vi som regel en tur over i Frederiksberg have, og vi kom her forbi Frederiksberg teater, tror jeg, det var. Der spillede de „Landmandsliv“, hvor de havde en levende gris med inde på scenen. Udenfor var der et billede, hvor en mand stod med den levende gris på armene, og hver eneste gang, vi gik tur, skulle vi hen og se på denne her gris. Og så ville den lille dreng jo så gerne have, at jeg fortalte derhjemme om dyrene.

De to piger på 12 og 14 gik i pigeskole. Det var nu sådan

nogle søde børn. Hvis de f.eks. fik slik, kom de altid ud og delte med mig, og hvis de fik penge og skulle ned og købe noget, så skulle jeg også have noget. Det syntes jeg alligevel var godt af så- dan nogle størrelser, men de var glade for mig, og jeg tror mere, de betragtede mig som en veninde end som pige i huset. Jeg hjalp dem også lidt med lektierne om aftenen. Selv om jeg var kommet ud af skolen som 14-årig, var de alligevel ikke ældre, end jeg kunne hjælpe dem med det, de havde for.

Men jeg synes, fru- en tog sig for lidt af børnene, eller brød sig for lidt om dem. Jeg ved egentlig ikke, hvad hun fik tiden til at gå med. Hun stod først op ved 11-tiden, og når hun så skulle klædes på, skulle jeg ind og finde hendes ting – og så kunne den ene sko ligge i det ene hjørne og den anden inde under sengen – og blusen et tredje sted. Og det kunne også ske, efter at jeg havde stået og strøget en af hendes pæne bluser, at jeg kom ind – og så lå den i bunden af et skab. Der synes jeg nu nok, at hun var ligegyldig med den slags ting.

I noget af den tid, jeg var der, sov herren og fru- en ikke sammen, så der var redt op til ham inde i herreværelset, og når hun så skulle i seng om aftenen, skulle jeg ind og tage sengetæppet af og lukke vinduet op, så der kom frisk luft derind, og når hun så var kommet i seng, skulle jeg komme ind med vand til hende og lukke vinduet og rulle ned. Det skulle jeg altid gøre om aftenen.

Ubegribeligt at jeg overkom det

I dag kan jeg altså ikke begribe, hvordan jeg overkom alt det, jeg skulle gøre. Dengang jeg var barn, fik jeg altid skældud, for at jeg var så sen; min mor og min bedstemor, de var så gesvinstige og dygtige, men min far og min faster, de var sådan lidt sene i det, og det har jeg altid fået skældud for. Men jeg fik ikke skældud derovre; hun snakkede ikke om, at der var noget, der tog for lang tid, men børnene – de fik jo sommetider en overhaling. Jeg synes også, hun var uretfærdig overfor børnene,

og det var jo altid mig, der skulle holde for, når der var noget, de var utilfredse med. Men jeg kunne aldrig have drømt om at sige den slags om min mor, som de gjorde – til mig kunne de altså godt sige: „den dumme kælling“.

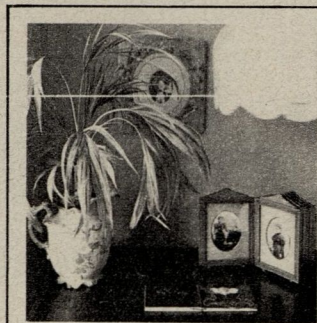
En anden ting, jeg heller ikke kunne vænne mig til var, at fru- en var så slem til at bande. Det kunne jeg ikke forstå, at en dame gjorde, og det var helt utænkeligt ude på landet. Min bedstemor kunne da godt finde på at sige „fy for dævlen“ og „sgu“, men hun ville aldrig drømme om at bruge den slags bandeord, som fru- en gjorde.

Billigt i teater

Jeg havde gudskelov meget familie fra Jylland, som jeg kunne besøge derovre i min fritid, for ellers tror jeg, man kan være mere ensom i byen end på landet. Og jeg kom meget i teatret. Det var ellers dårlige tider for teatrene dengang, men jeg havde en farbror – han var købmand – og når han fik en teaterplakat, så fik han to fribilletter, hvis han købte to andre, så min kusine og mig, vi kom tit billigt i teatret.

Fru- en ville vist godt have beholdt mig, men hun vidste jo også godt, at jeg ikke blev der længere, for jeg skulle hjem og giftes til foråret.

Jeg tror nu ikke, det var alle pigerne, der blev der så længe hos hende som mig, for jeg kan huske, at min kusine – hun blev i København – hun tjente ikke så langt derfra, og hun skrev, at nu kunne hun se, at der var en anden én, der kørte med barnevognen end hende, der var kommet lige efter mig. Og det var før jul, hvor jeg var rejst i november. ●

Blade af det danske folks historie
4

Brugsen

Tandpasta - simpelthen!

Brugsens tandpasta gør netop hvad en tandpasta skal. Den renser og polerer dine tænder, så de holder sig pæne. Og den indeholder fluor, som hjælper til at bevare tænderne.

Det er alt! Den gi'r dig hverken større charme, sjovere fritid eller prinsen/prinsessen og det halve kongerige. Tandpasta har ikke engang et smart navn at prale med. Den hjælper dig simpelthen til at holde dine tænder sunde og friske, – for meget mindre.

Tandpasta – en ganske almindelig tandpasta til en ualmindelig pris.

Tube med 140 g
kg-pris 42,50

5.95

Tube med 200 g
kg-pris 34,75

6.95

Brug Brugsen

FORBRUGER
NOTER
Ved Poul Dines

USAs forbrugergupper

Præsident Jimmy Carter har givet den amerikanske forbrugerbewægelse sit blå stempel. I hvert fald den del, der samles under betegnelsen PIRG. *Public Interest Research Group* (PIRG) er grundlagt af amerikanske studerende ved bl.a. universiteterne. PIRG er en uafhængig, offentlig, ikke-forretningsmæssig organisation, der tjener studenter og andre borgere med at bruge deres borgerlige rettigheder i størst mulig omfang til støtte for demokratiet.

Præsident Carters begejstring for PIRG har at gøre med deres indsats for at forbedre livskvaliteten for forbrugerne ved at arbejde effektivt for deres rettigheder, gennemføre indsatser for en styrkelse af miljøbeskyttelsen, kæmpe for større åbenhed i offentligheden og større social retfærdighed i samfundet.

PIRG har afdelinger på 175 højere undervisningssteder i omkring 25 forskellige stater i USA. Studenterne, der tegner sig som medlem, betaler et mindre medlemskontingent, for at organisationen kan hyre advokater, videnskabsmænd m.m. til at støtte forbrugernes krav.

I det seneste år har PIRG – nationalt som lokalt i USA – beskæftiget sig med problemer som privatlivets fred, multinationale selskaber, pengespild, diskrimination m.m.

I deres månedlige forbrugerblad – *Of the people...* – offentliggøres løbende rapporter fra de forskellige grupper overalt i USA.

I august måned oplevede Harley Sorensen, der var på ferie, at hans hus blev åbnet af en reparatør fra gasværket i samarbejde med en låsesmed. Adgangen skulle skaffes for at udføre en almindelig reparation, der kunne have ventet. MPIRG, som er navnet på den lokale organisation i Minneapolis, tog sig af sagen. En forbrugeradvokat gennemgik sagens akter, og MPIRG søgte gasværket for en erstatning på ca. 60.000 kr. for forvoldt skade og for at få begrænset mulighederne for reparatører fra offentlige selskaber i at skaffe sig adgang til private hjem ved brug af låsesmede.

MoPIRG i St. Louis undersøgte 300 af områdets største selskaber, for i hvilket omfang de levede op til præsident Carters tilbageholdende pris- og lønpolitik. Resultatet viste, at fx de lokale olieelskabs fortjenester var overvældende store. Standard Oil of Ohio rapporterede om en stigning i fortjenesten på 134%, hvor oliebranchen i gennemsnit i USA noterede en fremgang på 87%. Fødevareindustrien og bilfabrikkerne rapporterede også om store fortjenester.

MoPIRG har sagt klart fra over for den udvikling. MoPIRG hævder, at det udelukkende er forbrugerne og ikke selskaberne, der kommer til at bære inflationsbyrden. Derfor må der lovgivningsmæssigt reageres imod, at virksomheder med stigende indtjening får mulighed for at hæve priserne. Øves der ikke kontrol over fortjenesterne, vil forbrugerne og lønmodtagerne komme til at bære en alt for stor del af byrden i kampen mod inflationen, fastslår MoPIRG.

Spild af offentlige midler er kommet i NYPIRGs søgelys i Binghamton i USA. En offentlig undersøgelses-kommission anklages for at have brugt mindst 350.000 kr. på et overbemandet og uproduktivt kontor til støtte for kommissionens arbejde. NYPIRG fremfører desuden, at der endnu ikke er gennemført en eneste undersøgelse over lobby-systemet (hvordan man skaffer sig politisk indflydelse) i de amerikanske lovgivningsorganer, som Kommissionen blev nedsat for at undersøge. Derimod anklages Kommissionen for at have spildt omkring 1 million kroner til oprettelse af et personkartotek over folk, der har det som job at søge at påvirke politikerne til fordel for bestemte synspunkter. Tidligere udarbejdede den offentlige administration et tilsvarende register for en tiendedel af dette beløb.

I Oregon gik OSPIRG sammen med fagforeningerne (AFL-CIO) og de grå pantere (organisation for minoritetsgrupper) for at få standset forsikringselskabernes forskelsbehandling i form af forskellige forsikringspræmier for forskellige befolkningsgrupper. Studenter og visse ikke-amerikanske befolkningsgrupper måtte tidligere betale mere for deres bilforsikring. Efter OSPIRGs initiativ er taksten nu den samme for alle, fordi lovgivningen i dag er blevet ændret. ●

Brugs-jubilæer:

50 år:
Lindbjerg Brugsforening,
(Randers Nord-kreds),
23. august.

Der skal mere til et godt stykke mad end brød og pålæg

Brugsens Plantemargarine har en fin, mild smag, men det er ikke det eneste gode ved den.

Mindst 20% af fedtindholdet består af de gavnlige flerumættede fedtsyrer.

Og sætter man hver dag en madpakke til livs, betyder det virkelig noget, hvad der er mellem brødet og pålægget.

Bæger med 400 g Brugsens plantemargarine er ikke tilsat farve.

Plantemargarine

Brug Brugsen

Ny chance til unge »tabere«

Produktionsskolen i Birkerød er en ny institutionstype for en stærkt truet gruppe: unge, der har „meldt sig ud af skolesystemet“ og er langt tilbage i kundskaber, tit også forkuede af nederlag og uden forventninger til sig selv eller andre. Ved en blanding af praktisk og teoretisk arbejde får de her mulighed for at opleve, at også de kan en masse, så de med større selvtillid og muligheder kan gå ud i arbejdslivet eller tilbage til en normal-skole.

af HERBERT NIELSEN

Hvis I kan holde på ham i tre uger, er I dygtige, sagde man til lærerne på *Produktionsskolen* i Birkerød, da den nye dreng kom.

– Nu har han været her i et år, så vi skal til at passe på, at han ikke havner på inventarlisten, ler *Kjeld Viborg*, der er leder af institutionen.

– Formålet med drengenes ophold her er nemlig ikke, at vi skal være et skjold mellem dem og virkeligheden udenfor. Tværtimod skal de gerne vinde så megen selvtillid, at de kan klare at komme ud i en skole igen eller ud i erhvervslivet.

Produktionsskolen i Birkerød blev oprettet den 1. april 1977. Bag den står en støttekreds af forældre til børn, man tidligere betegnede som „sent udviklede“.

– Jeg vil hellere kalde dem „skoletrætte“, siger *Kjeld Viborg*. – Når de kommer til

os, er de nedbrudte på lege og sjæl af problemer og nederlag i skolen. De har ligesom meldt sig ud af skolesystemet og er ophørt med at tage til sig. Men selvfølgelig er det noget vrøvl at kalde dem „sent udviklede“. De er blot mere udviklede på nogle punkter end på andre, og altså ikke udviklede specielt på de punkter, der har relation til folkeskolen.

Helt frivilligt, men ingen har sagt nej

Skoletrætte elever er et stort problem i folkeskolen. Hvad kan man gøre ved dem, så de får en ærlig chance i samfundet, når de skal ud? I en tid med stor ungdomsarbejdsløshed er disse grupper af unge blandt de mest udsatte af tabergrupperne.

– Vi har to aldersgrupper af unge, fortæller *Kjeld Viborg*. – Den ene gruppe er de 15-17 årige. De er lige ved at være færdige med skolen, men er langt tilbage i kund-

skaber. De mangler selvtillid og forventer ikke noget, hverken af sig selv eller af andre. Disse unge skal ud i erhvervslivet, og de skulle helst kunne finde et arbejde eller en læreplads.

– Der er bare ingen tilbud til dem. Specialarbejderskolerne kræver, at folk skal være mindst 18 år for at komme på specialarbejderkurser, og på grund af de ringe skolekundskaber vil det være svært for disse unge at klare for eksempel en EFG-uddannelse.

– Disse drenge kommer til os gennem indstilling fra f.eks. skolepsykologer eller lærere i folkeskolen. Vores opgave er at hjælpe dem til at få en mere realistisk opfattelse af sig selv, så de opdager, hvad de faktisk er gode til, og hvad de hellere må droppe af ønskedrømme. Drengene skal selv tage stilling til, om de vil være her. Det hele er frivilligt, og de får lov til at starte med en 8-dages praktik, hvor de kan gå og snuse til forholdene. Når de dage er gået, spørger jeg dem så, om de har fået lyst til at være her – og det er aldrig sket, at nogen har sagt nej.

– Vi kalder os en produktionsskole, og det betyder, at vi tager udgangspunkt i håndværk og produktion. Vi arbejder med tre hold, nemlig et „praktisk hold“, der rykker ud på opgaver uden for skolen, et metalværkstedshold, og et træværkstedshold. Drengene vælger sig selv ind på holdene, selv om vi naturligvis nogle gange kan råde dem. Gennem en organiseret produktion forsøger vi så sammen med drengene at finde ud af, hvad de har lyst og evner til – og derefter hjælper vi dem til at prøve så mange ting som muligt ved at sende dem ud i praktik hos håndværksmestre og lignende.

Så lidt skal der til

– Vi lader dem først gå her i et stykke tid for at give dem mulighed for at opleve, at de faktisk kan en hel masse. Vi giver dem god tid og skynder ikke på dem. Vi kræver blot, at de er samvittighedsfulde over for de opgaver, de indgår i. Og samvittighedsfulde over for deres gruppe.

– Nogle gange kan det være uhyggeligt at se, hvor kuede børnene kan være, når de kommer her. Der var en lille fyr især, der som en af de første opgaver, han kom på, skulle hamre nogle søm i en liste. Han kom tilbage efter et kort øjeblik. *Listen flækkede!* sagde han, helt modløs. *Skidt da med det – du kan bare tage en ny. Den, der flækkede, kan vi sagtens bruge til noget andet,* sagde jeg til ham. Det skete faktisk en del gange, fordi han simpelthen var så rystende nervøs, at han gjorde fejl hver gang. Han var vant til, at hvis man ikke bare kunne – så var man ude. Da han opdagede, at vi ikke havde nogle krav og forventninger om, at han sådan bare kunne – så slappe de han pludselig af – og så lykkedes det for ham. *Fint*, kunne vi sige, og stolt var han.

– Så lidt skal der til, men når først det er sket, kan der begynde en udvikling i sådan en dreng. Han var nemlig slet ikke „for sent udviklet“, han havde bare ikke fået lov til at opleve, at han kunne noget.

– Når disse drenge på 15-17 år har fået den fornødne selvtillid, og gennem arbejdet på skolen har fået et vist kendskab til arbejdsforhold, kan vi begynde at sende dem ud i samfundet. Det er ikke svært at finde praktikpladser til dem, og vi er glade for at høre, at mestrene rundt omkring faktisk altid er gla-

◀ – Der ses ikke kun på produkterne og antallet, men lige så meget på holdningen til arbejdet og kammeraterne... Fra venstre Søren, Ercan og Brian i arbejde på træværkstedet.

Mellemste foto: Bonus står i forhold til, om man har ydet sit bedste... Det forsøger Ole her at gøre med nedstrygeren.

Nederste foto: Værkstedsleder Jens Nielsen (tv) Jørgen (i midten) og Terje diskuterer modellen til en fuglekasse.

(Fotos: Kaj Lund Hansen).

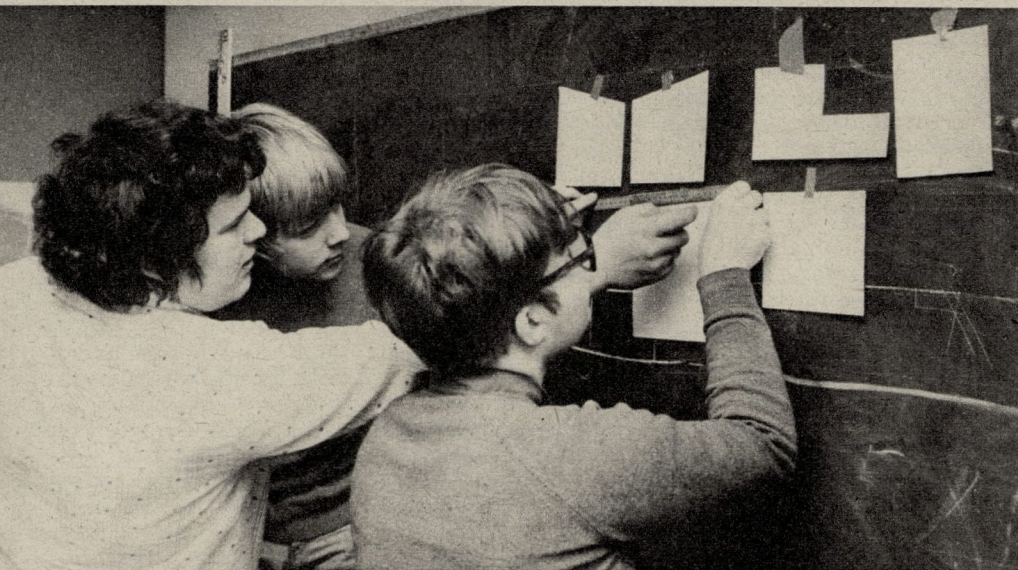
de for vore drenge. Det er straks sværere at finde egentlige lærepladser til dem, men nogle gange starter det med, at de kommer et sted hen i praktik eller som arbejdsdrenge – og så bliver de hængende, hvis de har klaret sig godt.

Hvad søren – har I skole her?

– Men det vil altid være et problem for dem, at deres dansk og regning er dårlig. Derfor satser vi meget på at motivere dem til, her på skolen, at tage timer i disse fag. Vi har en speciallærer, der kommer to gange om ugen og for tiden er der 5 drenge på holdet. Vi ville være lykkelige for at få en heltidslærer, men det rækker økonomien ikke til, for tiden ihvertfald.

– Netop fordi det er drenge, der har meldt sig ud af skolesystemet, er al undervisning frivillig. Ellers ville det aldrig gå. Faktisk var der en dreng, der, da han var kommet her, forbløffet sagde: *Hvad søren – har I skole her?*

– Ja, men du kan være helt rolig, svarede jeg, – vi vil overhovedet ikke have dig i timerne, fortæller Kjeld Viborg. – Efter at drengen nu har været her i et stykke tid, og har oplevet gennem sin egen praksis, hvor hæmmende det er, for eksempel at skulle læse tegninger og tage mål, når man har svært ved de ting – så tigger han nu nærmest om at få lov til at være med. Det er skønt, sådan noget, og det giver os chancen for at give ham noget af det, han gik glip af i folkeskolen. Bare det, at der

Ny chance til unge »tabere«

Fortsat fra side 43

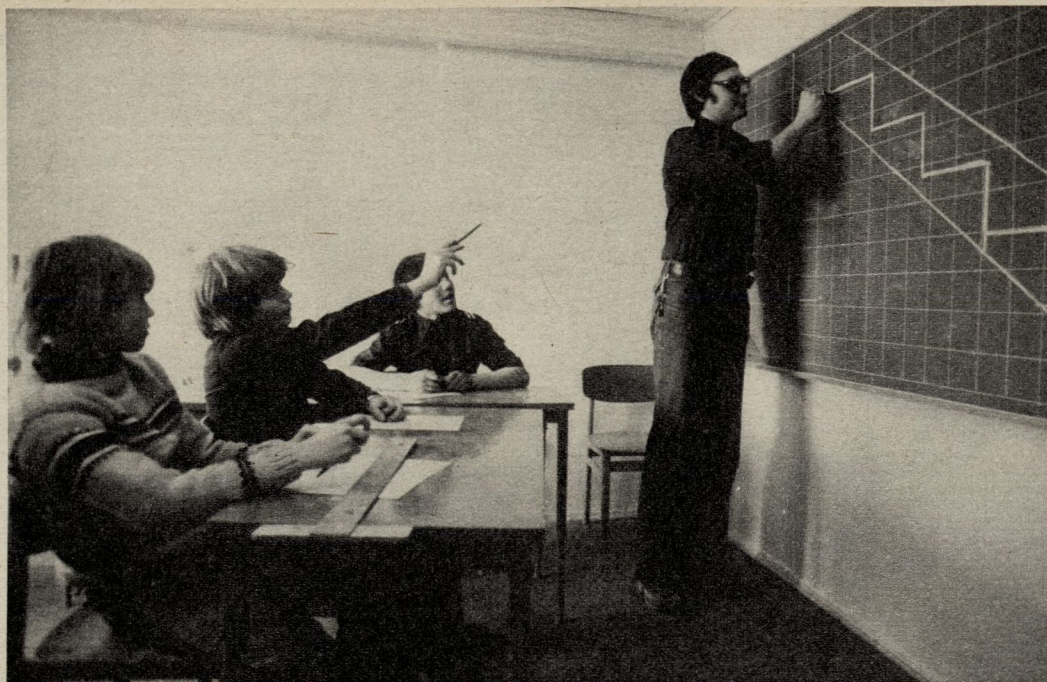
nu er fem drenge, der får undervisning, giver en afsmittende virkning på de andre, så vi måske kan få endnu flere med.

– Vi har også en anden aldersgruppe drenge, nemlig de 12-13 årige. De frembyder lidt andre problemer. De er nemlig for eksempel for små til, at det er forsvarligt at lade dem stå ved maskinerne. Det har de naturligvis svært ved at forstå. Men der må vi være stejle, og så finde andre opgaver til dem. Disse små drenge skulle vi meget, meget gerne have tilbage i skolen igen. Det skulle bare ikke nødvendigvis være den almindelige folkeskole. Det ville være fint, om vi for eksempel kunne få en ordning, så de kunne gå halvdags i skole – og så komme her hos os den anden halvdel af dagen. Og det er da også lykkedes for os i enkelte tilfælde at få dem til at gå tilbage. Ellers forsøger vi at få dem til at tage på efterskole, hvor de under lidt andre former kan få de skolekundskaber, de vil klare sig så dårligt uden.

Arbejdsholdning og bonus

– Vi kalder os en Produktionsskole, og vi tager udgangspunkt i en produktion. Et nyt projekt er for eksempel, at vi har fået til opgave at komme med tilbud på en større produktion af fuglekasser, som den lokale ornitologiske forening vil lade opsætte til fuglene. Drengene er i færd med at eksperimentere sig frem, og lave beregninger og kalkuler. På den måde tilegner de sig både teoretiske og praktiske færdigheder, samtidig med, at de kan føle, at de faktisk laver et stykke arbejde, der skal bruges af andre.

Drengene får en daglig bonus, der kan gå fra 0 til 52

kr. Vi har nogle principper omkring udregningen af denne bonus. Dels drøfter vi ved dagens slutning, om de enkelte på arbejdspladsen har arbejdet godt – eller drevet den af. Hvis man ikke laver noget, skal man naturligvis heller ikke have noget. På samme måde finder vi også frem til, hvem der faktisk har lavet et godt stykke arbejde. Der er stor forskel på drengene, både hvad angår alder og færdigheder. Samtidig med, at en dreng langsomt har lavet 3 styk – har kammeraten ved siden af lavet 50, fordi hænderne måske sidder godt på ham, og han har let ved det. Disse to drenge får lige meget i bonus, fordi de begge har ydet det bedste, de kunne. Vi lærer dem at se, ikke kun på produkterne og antallet, men lige så meget på den holdning, den enkelte har udvist over for sit arbejde og sine kammerater. Til mange „eksperter“ store forbløffelse giver det aldrig problemer mellem drengene.

– Samtidig med, at vi altså er en produktionsskole og en arbejdsplads, passer vi også på ikke at sætte produktionen i højsædet. Vi skal have tid også til at snakke og løse de problemer, der opstår. Og endelig er det stadigvæk drenge, vi har med at gøre, og vi kan ikke forvente, at de skal kunne stå ved maskinerne i 8 timer om dagen som på en anden arbejds-

plads. Derfor tager vi også tid til at lave noget pjat, og tage på nogle ture.

– Men drengene tager det vældigt alvorligt, det de laver her. For eksempel foreslog medarbejderne før jul, at vi kunne anvende pengene i vores fælles sparebøsse til at holde en julefest for. Drengene protesterede indigneret. Vi havde jo aftalt, at de penge skulle bruges til at købe nyt værktøj for. I sidste ende overraskede bestyrelsen os ved at give os nogle ekstra penge til en julefest, så vi fik det hele.

Piger ville give bedre klima

– Et af de allerstørste fortrin ved Produktionsskolen i forhold til de døgninstitutioner, mange af drengene ellers ville være havnet på, er, at vi har et helt tæt forhold til drengenes familier. Drengene bor jo hjemme, og derfor har skolen og familierne samme opgave: at give drengene bedre betingelser for at komme igang efter en måske mislykket skolegang. Forældrene kommer her på alle tider af ugen, og vi ringer og snakker sammen, når der „er noget“. Vi har fælles check på, hvordan det går drengene, og der er fuld åbenhed mellem skolen og hjemmene. Mange besøgende på skolen er blevet imponeret over dette forhold. Det kommer nok blandt andet af, at vi arbejder i fuld åbenhed. Vi

Produktionsskolen giver både teoretiske og praktiske færdigheder. Her drøfter (fra venstre) Brian, Søren, Ercan og værkstedsleder Arne Lindberg principperne for opbygning af en trappe.

fører ingen journaler, og leverer ikke oplysninger til andre instanser. Vi vil overhovedet ikke have drengene hertil som „problemer“. Jeg får måske nok nogle gange oplysninger fra en skole eller en institution, når helt særlige forhold gør sig gældende. Men de bliver ikke skrevet ned og gemt. Når drengene starter her, kommer de som „ubeskrevne blade“ – bogstaveligt talt. De får en chance for sammen med os i en daglig praksis at finde ud af, hvad de selv er for nogle. Og de får en chance for at udvikle sig. Alt, hvad der bliver besluttet eller sagt om dem, foregår i fuld åbenhed. Vi pakker ikke noget ind for dem. Eller væk fra dem.

– Vi startede med tre drenge, og vi er nu normeret til 15. I virkeligheden er der for øjeblikket 17 drenge, og der kommer to til om kort tid. Så alt tyder på, at der er brug for en skole som vores. Indtil nu har vi kun taget drenge, fordi det ville kræve ekstra badeværelses- og toiletfaciliteter, hvis vi også skulle have piger. Disse ting er vi ved at bygge nu, fordi vi gerne vil have drenge og

piger blandet her. Det vil nok give et bedre klima på vores arbejdsplads, der i øjeblikket ikke kan undgå at blive en „mandearbejdsplads“. Vi er i alt 5 ansatte her, og alle er mænd. Derfor har vi også besluttet, at den næste lærer, der skal ansættes, skal være en kvinde.

Stor interesse – men få penge

– Men det hele koster penge, og dem har vi ikke for mange af, siger Kjeld Viborg. – Vi kører som en selvejende institution i en lejet ejendom, der faktisk er noget misereabel. Til gengæld har den den store fordel, at den er uden nære naboer. Så vi undgår at komme i konflikter med omkringboende, der måske kunne synes, at vi larmer og roder lidt. Det ville klart være en umådelig fordel for os at blive overtaget af Frederiksborg Amt, og det håber vi da også på vil ske. I mellemtiden arbejder vi på at tilvejebringe gode pædagogiske resultater og præsentere en velordnet økonomi. I virkeligheden er der ingen tvivl om, at det arbejde, vi gør, er billigt, når vi ser på udgifterne pr. dreng her hos os sammenlignet med for eksempel en døgninstitution. Og selvfølgelig ville det blive endnu billigere for amtet at bruge os, hvis vi kom ind under amtets økonomi.

Produktionsskolen har været langt nede med nakken, hvad økonomien angår. Men med den stigende søgning, der selvfølgelig hænger sammen med det gode ry, skolen har fået, tegner fremtiden sig lovende.

Skolen tager nu kun unge fra Frederiksborg amt, hvor man tidligere havde børn også fra for eksempel Københavns amt. Men de pædagogiske og sociale principper, skolen bygger på, har kastet så solide resultater af sig, at mange amter og kommuner rundt om i landet er begyndt at vise interesse. For problemerne er store på landsplan, når man taler om restgruppe og ungdomsarbejdsløshed. Og der er langt mellem de lyse indfald og de overbevisende resultater.

Der er god grund til at holde øje med Produktions-skolen i Birkerød.

HERBERT NIELSEN

Alt for mange renses proteser forkert.

Der er stor risiko for at en protese odelægges når den børstes ren med almindelig tandpasta, sæbe eller vand. En protese er meget sart og hvis den børstes for hårdt, kan materialet let blive ridset og danne grobund for bakterier, der ofte er årsag til dårlig ånde og irritation af tandkødet.

Hvordan holdes en protese hygiejnisk ren?

Vi har alle bakterier i munden. Tandsten og misfarvninger opstår, og ligeså naturligt det er at børste tænderne hver dag er det at rense proteser dagligt. Men en protese skal renses uden at materialet skades.

Derfor - brug altid rensetabletter.

Det er en både nem og skånsom måde at få proteser helt ren og fri for tandsten, misfarvninger o.s.v. Og anvender De rensetabletterne kan De være sikker på at have frisk ånde hele dagen.

Det er så enkelt at rense proteser med Corega Tabs Plus:

Læg en tablet i et glas varmt vand sammen med proteser. Se hvordan vandet bliver blåt og bruser kraftigt. Efter ca. 10 minutter er proteser ren overalt - uden at blive beskadiget.

Corega Tabs Plus er praktisk indpakket enkeltvis og er let at have med, hvis De vil rense proteser efter hvert måltid.

Pas på Deres protese. Brug Corega Tabs Plus.

En protese skal også holdes på plads.

Deres tandlæge har sørget for, at proteser passer munden perfekt, men tilpasningen skal også kontrolleres regelmæssigt, fordi en protese ikke varer evigt. Gummerne og tandkødet forandres. En naturlig udvikling, der kan indebære, at proteser ikke altid sidder helt fast. Anvend derfor et effektivt protese-fiksativ.

Super Corega er et pulverfiksativ med ekstra stærk bindeevne.

Super Corega binder proteser fast øjeblikkeligt og skaber en elastisk, stød-dæmpende forbindelse mellem gummerne og proteser. De kan føle Dem rolig og sikker hele dagen.

GOD PROTESE-PLEJE ER LIGESÅ NØDVENDIG SOM GOD TANDPLEJE

Prøv Corega Tabs Plus GRATIS.

De bedes fremsende prøver af den nye Corega Tabs Plus til:

Navn: _____

Adresse: _____

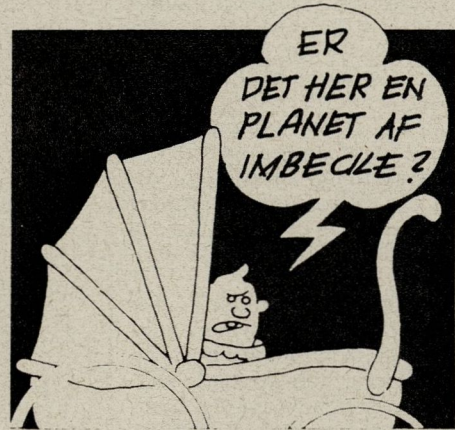
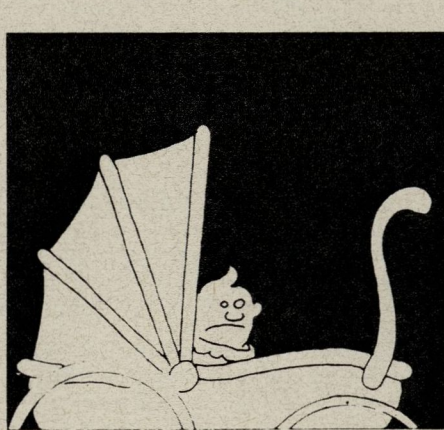
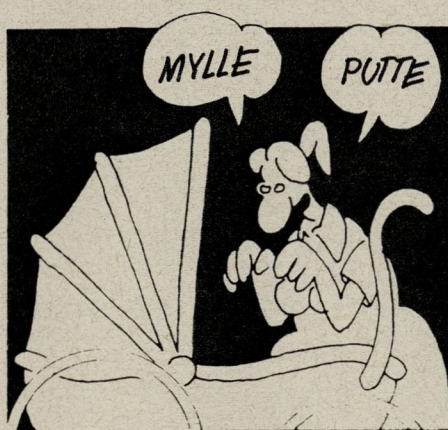
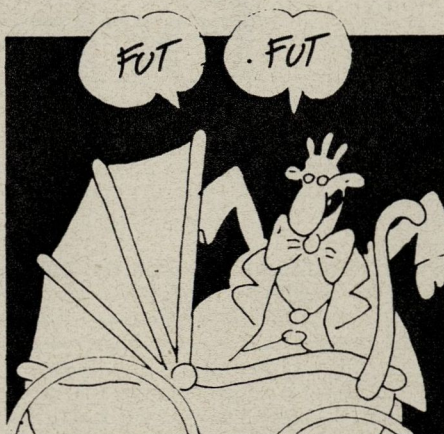
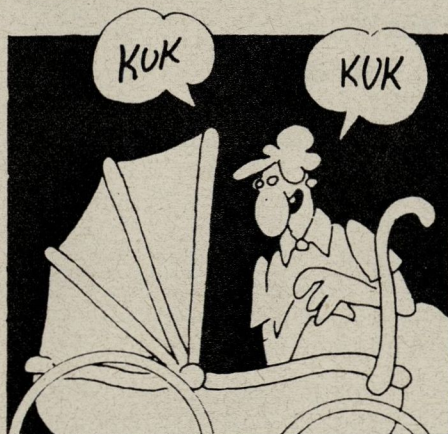
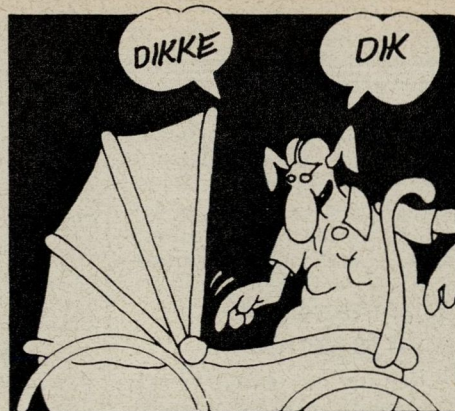
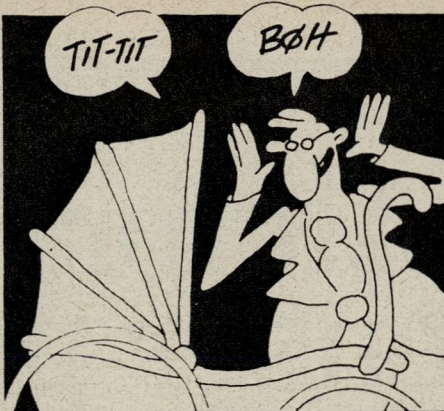
Postnr.: _____

By: _____

Indsend kuponen til A/S Remedia, Hovedvejen 3C, 2600 Glostrup

SV-8-79

Den umyndiges røst

Samvirke forbeholder sig ret til at pladshensyn at forkorte læserbreve

De fattiges fattigdom

I Samvirke for juni findes en spændende artikel om de fattiges fattigdom. Nu er det naturligvis ikke nogen overraskelse for vi, der har skoen på. Vi ved udmærket godt, at sådan er det nu engang. Men vi ved også, at det kun er „dronning Dagmars synder“, der er taget fat på.

Det store problem er ikke wc-papir eller snapsene. Den helt store synder er „det offentlige“. Lad mig fortælle lidt om mine egne forhold, dem kender jeg bedst.

Jeg er en enlig folkepensionist, 73 år gammel. Jeg bor i en lille vestjysk landsby, der gennem få år har mistet sin brugs, sin købmand, sin bager og sit sygehus. Vi har nu 4 km til den nærmeste butik, 11 km til kommunkontor, 4 km til læge og 30 km til sygehus med meget ringe mulighed for kollektiv transport. Uden bil vil mine forhold nærmest ligne en levende begravelse. Jeg kører ca. 4.000 km årligt, men mine forsikringsudgifter er de samme som den, der kører 50.000 km. Det samme gælder vægtafgiften, prøv engang at regne ud, hvad mine beskudte 4.000 km koster i forhold til de 50.000 km alene i statsafgifter. Endnu virker den asociale moms. Hvis min folkepension fordeles over 40 timer ugentlig, bliver det ca. 13 kr. pr. time. Når min bil skal på værksted, kan min „timeløn“ ikke engang dække momsen af en værkstedstime. En almindelig arbejder med 40 kr. i timen kan dække tre værkstedstimers moms med én timeløn, pensionister ikke engang én.

Det giver også store problemer for pensionister at være husejer. På mit loft står 11 spande plus stabler af gamle aviser, der skal opsamle regn fra utætte tage, der er bestemt ikke penge i

en folkepension til at betale håndværkerløn plus moms. Mit hus stiger i pris, hvert år mere end jeg får i folkepension, men det står lige så stille og forfalder til ruin. Min husgæld er beskeden, og der kan lånes, men lån koster penge og dem har en folkepensionist ikke. I disse forhold deler jeg og mit hus skæbne med tusinder andre. Vores gamle huse er også de dårligst isolerede. Folk, der ikke er fattige, kan få tilskud til isolering, endda få visse skattelettelser. Vi har ikke råd til at få tilskud, og derfor er vore varmeudgifter og vort energiforbrug meget stort.

Vi er inde i den onde cirkel, og den er meget mere ond, end artiklen i Samvirke lader ane.

Arne Poulsen,
Morup Mølle, Thy.

Dyrt at være fattig

Under denne titel og med et forsidebillede, som spiller på vore følelser overfor „de fattige“ og samtidig naturligvis gamle medborgere, henledte Samvirkes nr. 6 vor opmærksomhed på nogle ubehagelige kendsgerninger i vort ellers så lydefri velfærdssamfund. Der var en lang række udmærkede eksempler, og der var henvisning til Professor Ole Buhl's bramfrie prissammenligninger på områderne snaps, mælk og „lokumspapir“. Alt sammen udmærket at gøre opmærksom på, at der på en hel række områder er forhold, vi burde rette op på. Det er faktisk dyrt at være fattig, og det føles som noget meget uretfærdigt.

Når denne artikel får mig til at sætte mig til at skrive til Deres iøvrigt fortreffelige blad, så er det derfor ikke for selve artiklen, men fordi De anvender et bibelcitat på en måde, som jeg ikke finder foreneligt med den holdning

og etik, som Samvirke efter mit skøn gennem årene har stået for.

De gengiver følgende: „Enhver som har, ham skal der gives, og han skal få i overflod; men den, som ikke har, fra ham skal endog det tages, som han har“. Og underneden stilles så spørgsmålet, om dette skriftsted også gælder for forbrugersituation.

Tilsyneladende er det jo et temmelig enkelt spørgsmål med kun ét svar, og så er det alligevel helt misvisende. For citatet er revet ud af sin helhed og får dermed en helt anden mening.

Det er nok symptomatisk for vor materielle vestlige verdensanskuelse, at vi måler alting i penge eller forbrugsgoder; men i dette tilfælde er vi kommet på dybt vand. For her er der ingen antydning af, hvilken værdimåler vi skal anvende. Hvad er det, som nogle har, og som de skal få i overflod; medens andre, som ikke har, endog skal fratages det, de har? Er det penge? Er det de muligheder, som penge giver? Næppe! Er det forstand eller evner? Muligvis! Kan det være andre ting?

Det er måske nærliggende at forestille sig, at kærlighedens gud ville fortælle os om næstekærlighedens eviggyldige altid gangbare mønt.

Måske burde de, som følger sig berørt af ovenstående, læse Matthæus 13. kap., man bliver hverken dumme eller mindre forbrugerbevidst af det!

Kaj Andresen,
Møllerup, Randers.

Vent med snapsen

Læserbrevet i juni-nummeret (Hvorfor skal det være dyrt at være fattig?) fristede mig, ikke mindst på grund af de valgte eksempler: Snaps og toiletpapir (der blev dyrere ved køb i små portioner). Løsningen på problemet her synes mig enkel: Vent 4 uger med snapsen, så bliver der også råd til det billige toiletpapir.

Det er den løsning, mange fattige har lært, og andre bør lære.

Et samarbejde mellem bare to husstande vil hjælpe mange – måske også ud over det økonomiske.

Hvordan får vi det lært?

Niels Rousing,
Fjordvejen, Rinkenæs.

Vær lidt mere naturlig - start dagen med Kellogg's Müsli

Kellogg's Müsli - en morgengave fra naturen selv.

Energi, du har brug for.

Smag, der gør en ny dag dejlig.

Nyd godt af det rige müsli-indhold af havre, majs, brunt farin, soya-protein, rosiner, nødder, æbler og honningpulver - nyd det med

mælk, ymer, yoghurt.

Vær lidt mere naturlig - spis dig sund og glad i

Kellogg's Müsli.

Kellogg's

- din sikkerhed for sundhed

Samvirke forbeholder sig ret til afpladshensyn at forkorte læserbreve

De store tilbudsportioner

Med en pension på 2000 kr. om måneden skal der spinkes og spares for at få en nogenlunde tilfredsstillende tilværelse. Ja, det er dyrt at være fattig.

Hvorfor i alverden skal alt sælges i store portioner: Ta' 2, ta' 4, ja, helt op til 10 stk. Rabat på hel kasse flaskevarer, men vi pensionister kan ikke tillade os at købe disse store portioner. Hvorfor kan det ikke deles op i enkeltportioner, måske et par øre dyrere, men det kan tolereres. 2 roulader ti kr., men man kan ikke få én til fem

kr. Vi er nødsaget til at købe den dyre vare eller undvære. Det siges, at salgsportioner ikke må deles, men jeg kender heldigvis en forstående uddeler. Han siger, de ældre også skal ha' deres billige øl og alle tilbudsvare. Han har en stor omsætning, glade kunder. Forstå dog vore problemer.

Medlem gennem 50 år.

Alkohol

I april-nummeret af Samvirke var en artikel om alkohol. Artiklens skribent mente, vi burde have noget mere oplysning om alkoholens ska-

devirkning. Den oplysning har vi haft hele tiden; der skal skrappe midler til.

Vi bør følge Norge og Sverige. Stærke drikke bør være medicin, som ingen kan købe uden recept. Ingen stærke drikke på restauranterne efter kl. 20, så vi kan blive fri for fulde folk hen på natten, der har mod til tyveri, vold og hærværk.

Selvfølgelig vil der i den første tid blive en del hjemmestyrkere, men hvis der bliver taget hårdt ved dem med store bøder, bliver man snart klar over at holde landets love.

Medlem nr. 1-164-305.8.
Stensballe, Horsens.

Ta' hul på en dåse ny ideer!

Millionbøf
med HP Baked Beans
Skinketoast
med HP Baked Beans

Medisterpølse
med HP Baked Beans
Bacon med spejlæg og
HP Baked Beans

Gryderetter
med HP Baked Beans
Frikadeller
med HP Baked Beans

HP Baked Beans er nem, hurtig og billig variation af alle de kendte opskrifter. Forvandler restemad til nye, spændende retter. Smag selv hvor lækkert!

HP er god smag.

HP

forbruger SIDEN

Redigeret af Ellen Munkgaard

Første skoledag

Snart er skolernes sommerferie slut for denne gang, og for de 7-årige begynder et nyt afsnit af livet med den første skoledag. Den har Povl Kjøller fortalt enkelt og godt om i bogen *Mathildes første skoledag*, som FDB har udgivet i samarbejde med forlaget Ole Camåe (19,75 i Brugsen). Det er Povl Kjøllers debut som børnebogsforfatter, men mange børn kender ham fra TV's serie om *Kaj og Andrea*, og de vil også kunne nikke genkendende til Mathildes forventninger og hendes oplevelser i skolen. *Thora Lunds* tegninger følger sig fint til teksten, hvor der også uden alt for tydelige pædagogiske pegefingre er blevet plads til gode råd om valg af skoletaske og om at færdes i trafikken. En fin ting er også den lille ordbog over de fag, som børnene vil møde på skole-skemaet. Alt i alt en bog som forældre og børn kan have glæde af både før og efter den første skoledag.

Græske vine

Grækenland er i de senere år blevet et yndet rejsemål for danskerne. Det har øget interessen for græske vine. Dem har man ikke hidtil set meget til i Danmark, men i de store Brugsers vinsortiment er der nu mulighed for at finde disse specialiteter. Der er to røde vine, Cava Boutari og Rotonda, og en hvid, Samena.

Begge rødvinene kommer fra Makedonien, og begge har en alkoholstyrke på 12 procent. Cava Boutari er en lys vin, men med en kraftig smag. Sukkerindholdet er 3 gram pr. liter, og grækerne betegner den på etiketten som tør (sec), men den har dog en mild sødme, så

Svendborg Vinkompagni vil karakterisere den som halvtør. Prisen er 24,95 for 70 cl.

Rotonda rødvinen må betegnes som tør, skønt dens sukkerindhold kun er et gram lavere end Cava Boutari. Vinens sødme afhænger ikke bare af sukkerindholdet, men også af balancen mellem syre og sukker. Rotonda-vinen har iøvrigt en let, men behagelig frugtagtig smag. Den koster 21,95 for 70 cl.

Uden harpiks

Samena-hvidvinen kommer, som det måske kan gættes af navnet, fra øen Samos. Den må efter danske begreber også betegnes som halvtør, selv om grækerne kalder den sec. Sukkerindholdet er 9 gram pr. liter, og alkoholstyrken er 12 procent – navnlig i forhold til mange af de tyske hvidvine er Samena altså ganske kraftig. En flaske med 70 cl koster 19,95.

Grækenlandsfarere ved, at græske hvidvine ofte er tilsat harpiks – retsinerede. Men det er ikke tilfældet med Samena, som har en frisk druesmag.

Den røde czar

En fortræffelig ambassadør for Jugoslaviens vine har Brugsen i flere år haft i den hvide Laski Rizling. Den får nu følge af en repræsentant for Balkanlandets røde vine, Czar Lazar, som kommer fra Krusevac-området sydøst for Beograd. Den hører også til de halvtørre vine – 13 g sukker pr. liter – og må gerne serveres let afkølet, eksempelvis til lyst kød som kylling og svinekød. Alkoholstyrken er 12 procent, og prisen 19,95 for 70 cl.

Czar Lazar, som er afbillede på flaskens skarlagensrøde etiket, var en serbisk fyrste, hvis kampe mod tyrkerne er besunget i serbiske folkeviser.

Frosne pizzaer

Pizza er en af de italienske specialiteter, hvis popularitet forlængst har bragt dem uden for hjemlandet. De findes også i dybfrost-udgaver. Brugsen har netop fået tre nye dybfrosne pizzaer i sit sortiment. Den ene er med skinke og peberfrugt, den anden med skinke og champignon, den tredje med tunfisk og peberfrugt. På alle

tre er der naturligvis også tomat og ost. I smuk overensstemmelse med italiensk skik er ostene den friske, bløde mozzarella.

Pizzaerne vejer 350 gram, hvoraf de 220 gram er fyld. Prisen er 11,85 pr. stk. Til middagsmad rækker de til en eller to portioner, mens der til natmad godt kan blive 3-4 portioner. Pizzaerne ligger ovnklare på bagepapir. De tages ud af fryseren, samtidig med at ovnen tændes, sættes ind ved 250° og bager cirka 8 minutter, til ostene er smeltet og let gylden i kanten.

Færdig dressing

Som variation af den gode, enkle olie-eddike-marinade til dagens salatskål kan man godt en gang imellem få lyst til at prøve en færdig dressing. Desværre kan det af og til være en temmelig sød affære. Men nu har Brugsen fået lavet sine egne fire forskellige salatdressinger, hvor der er lagt vægt på at begrænse sødmen. Dressingerne er i ens, ovale flasker, men med hver sin kraftige kantfarve på etiketten, så man ikke så nemt forveksler typerne. Der er en italiensk-inspireret olie-eddike-dressing med løg, hvidløg og krydderier, og tre af den cremede slags – deraf er en tomatkryddret og en anden kalorielet. Ingen af dressingerne er tilsat farve. Den kalorielette indeholder 630 kilojoule (150 kalorier) pr. 100 gram. Det er cirka halvdelen af, hvad der er i de to andre cremede dressinger.

Tomatdressingen og den italienske koster 9,95 for 350 gram, de to andre 7,50 (i den kalorielette er der dog kun 345 gram).

Fornuftig form

De store flasker til Brugsens mayonnaise, remoulade og sennep har været udsat for en del kritik, især fordi de var vanskelige at tømme. Derfor afløses de nu af en ny flasketype i gul polyethylen, som industridesigner *Sven Doolewert*, IDD, har udviklet. Den nye flaske er firkantet, og også her er farverne brugt som signal om indholdet. Sennepen har brun, remouladen grøn og mayonnaisen gul top. Det er nemt at åbne den nye flaske, én finger er nok, og formen er tilpasset køleskabets dør-

hylder. Takket være forsidens skrå afslutning kan flasken desuden tippes forover, så indholdet løber frem mod hældetuden.

Nyttig drejning

Æskerne til kaffefiltre har gennemgået en mindre, men nyttig ændring. Åbningen er flyttet over på den ene langside, og teksten er tilsvarende drejet en kvart omgang, så æskerne nu er lavere og bredere. Dermed er der blevet plads til at vise filtrene i fuld størrelse uden på æsken og det kan gøre det lettere at finde den rigtige filterstørrelse, især hvis man medbringer et filter til sammenligning. Som hidtil vil filternummeret dog også stå på æsken, og farven på æskerne vil fortsat passe til den tilsvarende tragt.

Selve oplukningen af æskerne er samtidig ændret. De åbnes nu med en riv-let strimmel, men kan genlukkes, så de er velegnede til opbevaring af filtrene.

To slags maskinopvask

Foruden det pulveriserede maskinopvaskemiddel, Nuren Maskinopvask, har Brugsen nu også fået et granuleret middel, som blot hedder Maskinopvask. Det nye middel sælges i 4 kilos tromler til 39,75, mens Nuren fås i plastspand ligeledes med 4 kilo til 49,65, med 2 kilo til 27,50 og i karton med 1 kilo til 16,95. Fordelen ved det granulerede middel er, udover prisen, at det i visse maskiner vil være lettere at skylle ned. Nuren Maskinopvask indeholder til gengæld forholdsvis meget fosfat og virker derfor bedre, hvor vandet er meget hårdt.

Kun surt

Samtidig med, at der er kommet to typer maskinopvaskemiddel, er det neutrale af Brugsens to afspændingsmidler til maskinopvask gået ud af sortimentet. Tilbage er Nuren Surt Afspændingsmiddel. Denne type anbefales direkte til halvdelen af de nyere modeller i opvaskemaskiner og ved forespørgsel hos leverandørerne har Nordtend konstateret, at det også kan bruges til hovedparten af de øvrige, fordi man på de fleste moderne maskiner selv kan indstille doseringen af afspændings-

Vine fra populære ferielande – til venstre de to jugoslaviske og til højre de tre græske.

De nye firkantede flasker til Brugsens mayonnaise, sennep og remoulade.

De fire nye salatdressinger med den kalorielette i forgrunden.

middel. Og det er kun doseringen, der har betydning ved valget af afspændingsmiddel. Hvilket maskinopvaskemiddel, man bruger, er uden betydning i den forbindelse.

Ny mærkning

Både maskinopvaskemidler og afspændingsmidler er krasse sager, som man ikke bør lade stå i ulukkede emballager og slet ikke tilgængeligt for børn. Men efter giftlovens nugældende mærkningsbestemmelser er

der ikke mulighed for at forsyne dem med nogle af de advarselssymboler, som ellers bruges blandt andet på husholdningskemikalier. For dog at markere emballagetekstens advarsel, har Brugsen mærket det granulerede maskinopvaskemiddel og Nuren afspændingsmiddel med et faresymbol, som kendes fra trafikskiltningen: den røde trekant med en lodret sort streg. Symbolet vil blive indført, hvor det skønnes påkrævet på andre Brugsen-varer.

En af Thora Lunds tegninger fra bogen om Mathildes første skoledag.

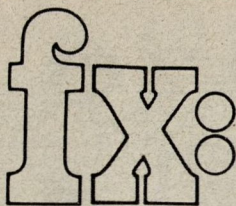
De tre nye dybfrost-pizzaer – varianten i forgrunden er med skinke og peberfrugt.

Filterpose-æskerne i den nye udgave, hvor filterstørrelsen vises på forsiden.

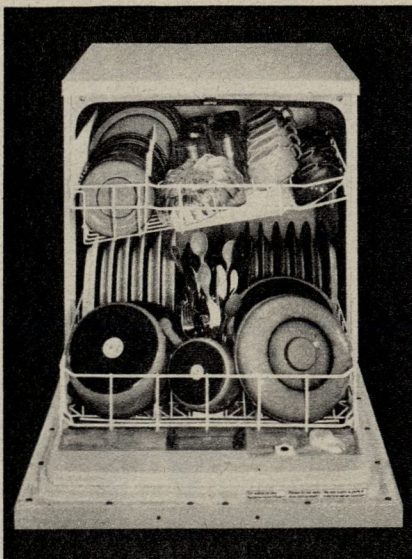

Brugsens nye maskinopvaskemiddel sammen med Nuren afspænding til maskinopvask, som nu kun fås i den sure udgave.

Redigeret af Ellen Munkgaard

Maskinopvask

Selv om en opvaskemaskine ikke giver helt så store tidsbesparelser, som mange på forhånd forestiller sig, så overtager den et kedeligt stykke arbejde på et tidspunkt, hvor familien gerne vil hvile og slappe af efter måltidet. Opvaskemaskinen giver også en mere hygiejnisk opvask, fordi man bruger varmere vand og kraftigere opvaskemidler, end når man klarer sig med opvaskebaljen.

Til gengæld er opvaskemaskinen ikke problemfri. En række ting kan slet ikke vaskes i maskine, og andre bør overvåges nøje, fordi maskinopvasken i uheldige tilfælde kan tilføje dem uoprettelige skader.

Noget må man vaske op i hånden: De fine gamle krystalglas, som kan blive uklare, hvis de maskinvaskes. Meget lette og tynde glas, som simpelt hen kan blive væltet rundt af vandstrålerne og gå i stykker. Porcelæn med overglasurdekorationer og med guldkanter kan skades af opvaskemidlerne i maskinen. Mange redskaber af plast og træ tåler ikke de høje varmegrader. Aluminium har det heller ikke alt for godt med maskinopvaskemidlerne.

Men også de mange ting, der burde kunne klare at blive maskinvasket, må stadig overvåges.

Glas kan blive matte og tågede. I nogle tilfælde skyldes uklarheden kalkudfældninger fra vandet. Det problem er ikke så stort, fordi kalken kan fjernes med eddike – en del 32% eddikesyre til fem dele vand.

Værre er den tågede belægning, der skyldes kiseltsyre opstået ved omdannelser i selve glasset. Denne belægning kan ikke fjernes, og er omdannelsen først begyndt, vil den fortsætte ved gentagen maskinopvask. Omdannelsen kan mærkes og høres, før den ses – fingrene „skriger“ mod et fugtigt glas. Risikoen er lige stor for billige og dyre glas, men størst ved vasketemperaturer over 60° og i fugtig luft. Derfor er det en fornuftig forholdsregel at tage glassene ud eller i hvert fald åbne maskinen, så snart programmet er afsluttet.

Porcelæn kræver som nævnt især opmærksomhed, hvis det har overglasurdekorationer og guldkanter. Overglasurdekorationer kan mest forekomme på ældre stel, og på håndmalet porcelæn. Det sidste er navnlig aktuelt for de mange, der dyrker porcelænsmaling som hobby. Nordtend, der fremstiller Brugsens maskinopvaskemidler, har dog fra mange afprøvninger erfaring for, at det håndmalede porcelæn i reglen tåler maskinopvask, når blot det er efterbrændt ved tilstrækkelig høj temperatur. For en sikkerheds skyld kan man dog lade en enkelt del være „prøveklud“ et halvt års tid.

Guldkanter slides, men det sker også ved almindelig brug og ved opvask i hånden. Og har man erfaring for, at guldbelægningen tåler almindelig opvask, er der god sandsynlighed for, at den også kan holde til maskinopvask.

Rustfrit stål kan navnet til trods angribes af både rust og tæring.

Og det er et af de problemer, der oftest optræder ved maskinopvask, måske fordi bestikket oftere kommer til at stå uvasket i længere tid, til maskinen er fyldt.

Til bestik anvendes to typer rustfrit stål: Kromstål og kromnikkelstål, ofte kaldet 18/8 stål, fordi det indeholder 18% krom og 8% nikkel.

Kromstålet kendes på, at det er magnetisk. Det bruges ofte til lidt billigere bestik og altid til knive, fordi det i modsætning til 18/8 stål kan hærdes og slibes. Rustbestandigheden er knap så godt som for det dyrere 18/8 stål, men afhænger dog meget af poleringens udførelse. Jo glattere og jo finere poleret bestikket er, desto færre angrebepunkter er der for rust og tæring.

Tæring – eller hulkorrosion – ses som mørke pletter i stålet. Årsagen kan være salt både fra opvaskevandet og fra madrester.

Da tæringen går i dybden, kan den normalt kun fjernes ved fagmæssig slibning og oppolering af stålet.

Rustdannelse ses som overfladiske pletter på stålet. Årsagerne kan være blandt andet:

Flyverust for eksempel fra defekte emaljerede gryder eller afskallede bestikkurve.

Kontaktrust, som kan opstå, hvor forskellige metaller berører hinanden eller blot, hvor man har stål i forskellige legeringer.

Rustpletter kan i reglen fjernes med et pudsemiddel til rustfrit stål. På stål med lidt grovere overflade kan i stedet bruges et blødt, flydende skurepulver.

Pletter og slør kan på stål lige som på andre ting, skyldes madrester eller kalkbelægning opstået ved for lav dosering af opvaskemiddel, manglende regenerering af blødgøringsfiltreret eller forkert dosering af afspændingsmiddel.

På stålet kan hinden ofte fjernes med en varm citronsyreopløsning – 100 g citronsyre pr. 10 l vand – enten i opvaskebalje eller i maskine, hvor citronsyren hældes i sæbebeholderen i stedet for opvaskepulver.

Fugt og madrester, navnlig sure og salte, er nok de hyppigste årsager til skader på stålet. Derfor skal man ikke lade rustfrit stålbestik ligge i blød fra dag til dag eller stå uopvasket i længere tid. Stil eventuelt bestikket i de tilhørende kurve uden for opvaskemaskinen, indtil den skal startes, og luk maskinen op straks efter opvasken.

Da rustfrit stål affedtes meget i maskinopvask, kan det iøvrigt også få et pænere udseende ved opvask i hånden af og til.

Sølv – med undtagelse af det oxiderede – tåler i almindelighed maskinopvask. Dog kan det misfarves af uopløst opvaskemiddel eller ved berøring med andre metaller, ligesom stålet. Så både stål og sølv er altså bedst tjent med at stå hver for sig i opvaskemaskinen. Endelig må man være opmærksom på, at skaffet kan gå af sølvknive ved maskinopvask, selv om knivene nu om dage laves med fæste, der tåler behandlingen. Ligesom stål har sølv godt af håndopvask ind imellem.

Misfarvet sølvtøj kan behandles med almindelige sølvpudsemidler.

Plastvarer problem i opvaskemaskiner er først og fremmest varmen, som ikke tåles af alle plastarter. Da det kan være svært at kende forskel på plasttyperne, må hovedreglen være, at plastting kun bør maskinopvaskes, hvis de er deklareret som egnet til det. Selv om nogle plastvarer måske tåler vandtemperaturerne i maskinen, kan de tage skade, hvis de anbringes for tæt på varmelegemet.

Desuden må man være opmærksom på, at plastvarer ligesom andre lette ting kan blive slynget rundt af vandtrykket under opvasken.

Plastvarer skal derfor helst placeres langt væk fra varmelegemet i opvaskemaskinen. Bedst i øverste kurv, hvor både varmepåvirkning og vandtryk er mindst.

Samvirke forbeholder sig ret til afpladshensyn at forkorte læserbreve

Kulturudbud og kvindesyn i Brugsen

Vi har med stor undren hørt, at man ikke vil sælge „Kvinder“ (rødstrømpernes blad) i brugserne.

Vi troede ellers (i vores barnlige naivitet?), at brugsernes forbrugerpolitik også var en kulturpolitik – jvf. forbrugerprogrammet!

Citat fra handlingsprogram:

„1) Udvikling af Brugsens omsætning af bøger, tidskrifter og blade samt af grammofonplader og lydbånd, baseret på en fælles sortimentspolitik, der:

a. afspejler Brugsens ansvar som folkelig forbrugerbevægelse,

b. udnytter Brugsens særlige muligheder for at distribuere kvalitetsbøger, plakater, plader m.v. i masseoplæg til lave priser“.

Hvis man sammenligner dette med den praksis, som findes i bog-, blad- og musikudbuddet, må man sige, at én ting i hvert tilfælde er opfyldt: den lave pris! Resten er det så som så med. Udvalget ligner det, man kan finde i enhver kiosk (bortset altså fra „Kvinder“, som kan fås i mange kiosker) – altså tegneserier, romanblade, dåsemagasin osv. Tilsyneladende er der ikke skygge af sammenhæng mellem de fine intentioner i forbrugerprogrammet og de barske realiteter ude i brugserne – eller for den sags skyld mellem den kulturelle linje, der findes i Samvirke, og disse realiteter.

Det virker hyklerisk, at Samvirke skriver om kønsroller i reklamen, samtidig med at man i brugserne på fremskudte steder placerer romaner af Barbara Cartland, der repræsenterer det mest reaktionære kvindesyn, der tænkes kan.

Det er betænkeligt netop på det kulturelle område at køre en „gi' folk, hva' de vil ha'-politik“ – eller der er måske ikke tale om en politik, men om økonomiske overvejelser?

Anne Bak-Hansen,
Tine Andersen,
Hans Bragesgade,
Århus.

Brugsernes sortiment i bøger og blade bestemmes af butikkerne selv på grundlag af udbudet, som Dansk Central Agentur, Bladkompagniet og andre virksomheder til forsyning af kiosker stiller til rådighed med returret. I FDB mener man ikke at have modtaget nogen henvendelse fra bladet „Kvinder“ om salg gennem Brugsen, og med den eksisterende ordning skal sådan henvendelse da også ske til Bladkompagniet eller Dansk Central Agentur, der forestår distribution af blade til butikkerne.

I medfør af forbrugerprogrammet har FDB indledt en ny linje med bogudgivelser, som man håber efterhånden vil tilføre Brugsens bogudbud en særlig profil. red.

Den gamle kommandofordeling i familien

En af junis små glade oplevelser var at læse, hvor uforbeholdent Brugsen imødekom en præcis og konstruktiv kritik (Fagerholts og Olufsens læserbrev: „Kønsdiskriminerende vittigheder?“ side 7 i Samvirkes juni-nummer).

Forelagt denne påvisning af det kønsdiskriminerende indhold i nogle Brugsen-reklamer svarer Brugsens reklamebureau ikke (som en og anden skeptiker kunne have ventet), at sådanne reklamer er uskyldige/betydningsløse/afspejler virkeligheden/er nødvendige for salget af varer i forbrugernes egne butikker etc. etc.

Nej – ingen bortforklaringer, men et løfte om i fremtiden at „holde sig fra den type vittigheder“.

Og det tør siges, at man holder sit løfte. Se cirkelkaffe-annoncen på samme nummers bagside (den var forsynet med hosstående tegneserie). Her er ingen vulgære associationer mel-

lem fødevarer og kvinders anatomi. Bemærk, hvor fint og diskret man i stedet antyder den gamle kommando- og arbejdsfordeling hos den søde og moderne familie på skovtur. Man skal vist være et utaknemmeligt skarn for at hæfte sig ved, hvem der serverer, og hvem der gafler i sig (billede 3). Eller ved hvem, der havde ansvaret for at huske kaffen og hvem, der bestemmer, at man skal tage hjem til den uundværlige cirkelkaffe (billede 5-6).

Hvor længe var Eva i Paradiset?

Eigil Christiansen,
Svanholmsvej, Kbh. V.

Holdningsændringer til det gamle familiemønster tager tid – i annoncer såvel som i virkeligheden. De pågældende kaffe-annoncer var færdigproduceret, da læserdebatten om de kønsdiskriminerende tegninger begyndte (kaffeannoncen på bagsiden af dette nummer har også en rem af huden, må det indrømmes). Forbedringerne så sagte kommer ... red.

	NEW YORKER	STEDORD	UDHUS	KORT-FARVE		CYKLE-DELE	PIGE	TIL BÅGNING	TON	ITALIEN		SENE	BEDØ-ELSES-MIDDEL	REDSKAB	TRÆ	BLOMST	DRENG-	
DRENG-				TAL							INDER-LIG	G-RÆS-GANGE						VAND
ILT		I KEJRET		SANG-				FUNDNE SAGER			SLETEN							
ONE			MÅNED					ROMAN				DYR				Ø		
			FRANKRIG					SYD				VIV				PÅ STEG		
ROM.TAL		VEJR						FORHALER						VESEN			TEGNER	VERDEN-OMSPILLENDE
		HURRA						RYGER										
HEL			DRENG-	PÅ SAS-FLY			NUL		DRENG-				P	LITER		TONE		
			SPANIEN				RODFRUGT		FIF					DALE		SKIBS-BETEG-		
AKTUEL PERIODE																		
PIGE				VÆRTS-HUSET						SMERTE		ØNHEDS-BEVISET						
				OMVENDT RÆKKE						KIRKEIN-VENTÆRET		SKROG						
ANKEDE												TIP						VOKAL
																		YDER-LIGERE
ROM.TAL		DYR					KORT	AVE				FUGLE				ENG-TITEL		
		TRENE						SVERIGE				BLODBANE				PIGE		
ERHVERV				SVOUL		DESSERT			BELGIEN		CERTIFIKATET							
				BRINT		KLINGE			JOD		ARTER							
UDRÅB				LYKKE-TREF				SPILLE-MÆRKE					SVENSK FORFATTER		PIGE			
				SNAPS														
RETNING				OMDØMME			LEDE		ORLOV						AGTET			
				VAND					BOR						SPY			
VOKAL		DYR				DENSANG			FJERNE									VOKAL
		DET UD-VENDIGE				SKARE												SPRINTER
TEPPE				LANGSOM				RIDDER	NORD		SLID			GRAM		BEKL. GENSTAND		
								FAR			GR. GUD			METER		STOF		
	MØNT-FORK.			VEST		DRENG-						FUGT			GIFT			
	RØRE			DRENG-		TIT						REAHUR			KORN			
KLOKKE								REDSKABER						ÆG P. GUD			TONE	
								KEVDEORD						VÆGT			FJOLS	
UDBEDRE									GJEBLIK				ØSTRIG-BAGVERK					
													URAN					
FRITID						KEVDEORD			BIB. NAVN						FUGLE			

Løsningskuponen sendes senest 20. august
til Samvirkens kryds, postboks 89, 2620 Albertslund.

Indsendt af:

KODEORDET i Krydsopgaven i nr. 6/1979 var kosterkaft. Blandt de indsendte løsninger med dette ord blev trukket lod om ti gange to dåser kaffe, som sendes til:

R. Christoffersen, Steenbergsvej 20, 2500 Valby. Erna Jakobsen, Engdraget 78, 1., 2500 Valby. Lizzie Munkøe, Christiansfeldvej 69, 6100 Haderslev. Pedrea Christensen, Nyg 1, 6240 Løgumkloster. Poul Ditlevsen, Bodilsvej 26, 7000 Fredericia. Fru J. Jacobsen, Fynsgade 51, 1., 7000 Fredericia. Edel Poulsen, Nørregade 26, st./tv., 8660 Skanderborg. Jette W. Nielsen, Poulstrupvej 135, Ferslev, 9230 Svenstrup J. Dora Hjort, Bakkebo 7, 9240 Nibe.

I denne kryds er også gemt et ord. Vil De deltage i lodtrækningen om 10 gange 1 dåse kaffe, te og kakao, må kodeordet findes og skrives i hosstående kupon senest 20. august.

SESAM luk dig op

Samvirkes børnemagasin redigeret af
Kari Sønsthagen og Torben Weinreich

Okay – så tager vi Karl

Historien her handler om KARL. Han er en af de mange børn, der nogle gange hader skolen. Ikke altid, men nogle gange. Og især om onsdagen og fredagen.

I maj bad Sesam om at få sendt breve, hvor læserne fortalte om de problemer de havde i skolen. Om hvorfor de nogle gange hadede skolen. På side 56 bringes de første læserbreve. Historien om Karl er opdigtet, men den handler alligevel om virkeligheden. Er der andre end Karl, der har det sådan? Skriv til Sesam-siderne og fortæl om jeres egne erfaringer!

Karl har ondt i maven.

Det har han altid om onsdagen når klokken næsten er 10, og det snart ringer ind til næste time. Gymnastik. Eller *idræt*, som læreren siger det hedder nu. Karl har også ondt i maven om fredagen inden sidste time. Der har de også gymnastik.

Når Karl skyder til en fodbold og står tre meter fra mål rammer han ved siden af i ni af ti tilfælde.

„Det er umuligt at ramme ved siden af på den afstand, mand, siger læreren. Men ikke for Karl. Han tager tilløb, et langt et. Så sparker han alt han kan med benet. Nogle gange rammer han slet ikke bolden. Det gør ondt. Foden banker lige ned i jorden foran bolden, og han falder forover. Andre gange rammer han bolden sådan at den triller langsomt hen forbi målet eller går mindst ti meter over.

„Knolde-sparker!“ er der en, der råber. Karl løber heller ikke hurtigt. Han springer hverken særlig langt eller højt. Hundreder af gange har han siddet midt på bukken eller hesten og har fået et let slag på bagsiden. Når han springer ned fra ribben, ryder det, som når man taber en sæk kartofler.

„Ja, det var jo let og elegant,“ siger læreren.

Hvis man så endda havde været en elefant, tænker Karl. Så havde man da været stærk.

Alt det her er grunden til, at Karl har ondt i maven om onsdagen og fredagen. Nogle gange begynder det allerede om morgenen, inden han skal i skole.

„Må jeg ikke nok blive hjemme,“ spørger han sin mor. „Jeg har ondt i maven.“

„Nu igen,“ siger hun. Og så siger hun ikke mere, og lidt efter går Karl i skole – og har stadig ondt i maven.

„Må jeg ikke godt være fri for gymnastik i dag,“ spørger han læreren, som svarer: „Næh, Karl, kom du hellere igang og få sat dellerne i frigear.“

Karl er den sidste, som går ind i salen, hvor de andre farer rundt og leger et-tag-fat eller kravler rundt i ribberne. Karl stiller sig ovre i et af hjørnerne og holder om sig selv. Han fryser.

Så lyder fløjten og læreren klapper i hænderne, mens han siger: „Kom så i gang. Ud til ribberne. Vi tager ti af de hurtige.“

Og alle smider sig ned på gulvet foran deres ribbe og tager ti armbøjninger. Når de fleste er færdige, har Karl kun nået to eller tre armbøjninger. Han presser fra med hænderne, og løfter så først tungt resten af kroppen op, inden han glider ned igen. Sådan fortsætter det i ti minutter. Hop med samlede ben. Løb frem og tilbage mellem ribberne. Op og hænge. Ned igen. Og så ti til af de hurtige. Inden de slutter med en håndstand. Karl kan heller ikke stå på hænder. Han sætter hænderne stift ned på gulvet foran ribben og spjætter lidt med benene op i luften. Nogle gange kommer læreren hen og tager ham i benene og løfter dem op til ribben, mens Karl prøver på at stemme fra på gulvet. „Kig ned i gulvet. Nakken tilbage!“ siger læreren og slipper ham så. Karl klasker ned på gulvet. Nogle gange gør det ondt. Ikke ret meget, bare sådan lidt. Og det er ikke det, der er det værste. Det er når de andre står i en kreds og kigger på alt det, han ikke kan.

„Vi tager en gang bold,“ råber læreren ud over salen, hvor det runger, og hvor Ole og Niels næsten automatisk går hen og stiller sig på hver sin side af læreren. „Ja, vi vælger hold,“ siger han så. „Ole begynder.“

Ole står og ser hen over de andre. Nogle kigger forsigtigt på ham. Andre giver små signaler til, at han bør vælge netop dem. Karl stiller sig lidt i baggrunden.

„Jens-Fredrik“, siger Ole så og Jens-Fredrik går sikkert hen over gulvet og stiller sig ved siden af Ole.

Sådan fortsætter det. Den ene efter den anden bliver valgt og stiller sig op i køen. De bedste først. De dårligste bagest.

Nogle gange siger Karls mor, at det da ikke gør noget, at man ikke er så god til gymnastik. For så er der nok noget, man er bedre til. Alle har deres force, siger hun, og mener vist nok at alle har noget de er gode til – måske også bedre til end de andre.

Karl er ikke ret god, synes han. Til dansk, eller regning, eller noget som helst. Slet ikke til gymnastik og bold og alt sådan noget.

Til sidst er der kun to-tre stykker tilbage.

„Jeg tager Per,“ siger Niels.

„Frank“, siger Ole.

„Okay – så tager vi Karl,“ siger Niels til sidst.

Okay, så tager vi Karl. Sådan siger de altid. Karl bliver valgt til sidst. Og mest af alt har han på fornemmelsen, at de helst ville være fri for at have ham med. Det ville han for resten også helst selv. Men læreren siger:

„Nej, kom nu, Karl. Øvelse gør mester.“

Mester. Karl bliver aldrig nogen mester, uanset hvor meget han øver sig. Det ved han godt. Og det gør da heller ikke så meget, siger hans mor.

Det er jo heller ikke det! Det er ikke så vigtigt for Karl at være god til fodbold. Men det er vigtigt at han skal stå der hver eneste gang med armene rundt om kroppen, frysende, mens der er en, der siger: „Okay, så tager vi Karl!“

Nogle gange hader Karl skolen.

Tegning: Bodil Nederbye

Det gør ikke så meget

„Jeg blev altid valgt sidst til gymnastik“, sagde en dreng i 5. klasse på *Borgerskolen* i Maribo, da Sesam-redaktionen snakkede med ham. „Men det gjorde ikke så meget. Jeg øvede og øvede mig på at spille fodbold. Og nu spiller jeg fodbold hele tiden, både i frikvartererne og efter skoletid. Jeg er stadig ikke god til redskabs-gymnastik. Men jeg tror aldrig, jeg er blevet drillet af den grund.“

Sesam-redaktionen har fået mange breve om at hade skolen. Blandt andet følgende to fra *Seminarieskolen* i Ålborg.

Er I enige med Dorte og „mig“?

– Jeg er en pige som går i 6B på *Seminarieskolen*. Nogle gange synes jeg at det er trist at gå i skole, fordi man skal så tidligt op om morgenen, og jeg skal nå at gøre min lillebror klar. Og nogle gange kommer man for sent, og så får man skæld-ud af læreren. Jeg synes også at vi skulle have flere gymnastiktimer, fordi vi ikke har en god kondition. For vi kan da godt undvære nogle dansktimer.

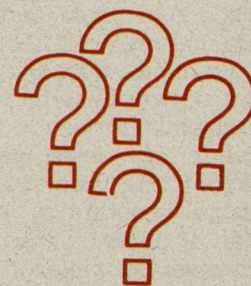
Hilsen Dorte.

– Det værste jeg ved er, når man driller uden grund. Hvis man sidder på sin plads, og der så kommer en og slår en oven i hovedet eller tager nogle ting. Jeg kan ikke forstå at nogen gør det, for de vil ikke selv have, at man gør det ved dem.

Hilsen Mig

Michael på 10 år har tegnet 9 børn og 3 voksne på telttur. De 9 børn leger på stranden, mens de voksne har tændt bål.

Gåder

En knappenål og en stoppenål løber kapløb i ørkenen. Hvem kommer først i mål?

hele tiden sand i øjet.

Svar: Knappenålen, for stoppenålen får

Hvad skal man gøre, hvis man står over for en elefant, en slange og en jaguar og kun har et skud i geværet?

stikke af i jaguaren.

Svar: Skyde elefanten, piffe slangen og

Hvad er klokken, når den store viser står på 12 og den lille viser er i vinduet?

Svar: I stykker.

Indsendt af 5B fra *Digeskolen* i Højer i Sønderjylland.

„Hr. Sesam“ er tegnet af Anne fra Herning i Midtjylland

Nelo – krigernes barn

Hans Ovesen

I slutningen af august er der premiere på en ny dansk børne- og ungdomsfilm. Den hedder *Krigernes barn* og er lavet på grundlag af børnebogen *Krigerdrengen Nelo*, som blev skrevet i 1970 af Hans Ovesen. Sesam-redaktionen har snakket med Hans Ovesen:

Hvem fik ideen til filmen?

– Det ved jeg faktisk ikke, men instruktøren Ernst Johansen kontaktede mig i begyndelsen af maj 1978, og spurgte om jeg ville være med til at lave en film over min bog. Det sagde jeg ja til. Det var spændende at få lejlighed til at tage en „gammel sag“ op igen.

Flere hovedpersoner

– Er der store forskelle på bogen og filmen?

– Ja, først og fremmest har filmen fået flere hovedpersoner. Bogen havde en, Nelo, mens filmen har hele fem.

– Hvorfor har du gjort det?

– Nelo er nærmest en eventyrhelt, som kan alt, og det ville jeg gerne have lavet om på. Ved at have fem hovedpersoner får jeg også flere mennesker, som reagerer på det, de oplever. De kan have forskellige meninger, blive uenige. På den måde kan man få set sagerne fra flere sider.

Bog og drejebog

– Det er helt anderledes at skrive til en film end at lave en bog. Et film-manuskript kaldes for en *drejebog*. Her er hver side delt op i to dele. På den ene side står der det skuespillerne skal sige, og på den anden side står der, hvad der skal ske. For eksempel ville sætningen „Peter kom skræmt løbende ned ad bakken mod huset, mens han råbte, at de skulle skynde sig“ i en drejebog blive til f.eks.:

scene 24. Peter kommer løbende ned af

bakken mod huset med et skræmt udtryk i ansigtet, mens han råber:

Skynd jer at løbe. Nu!

Og så må man håbe, at skuespilleren kan klare det!

Om at tænke på film

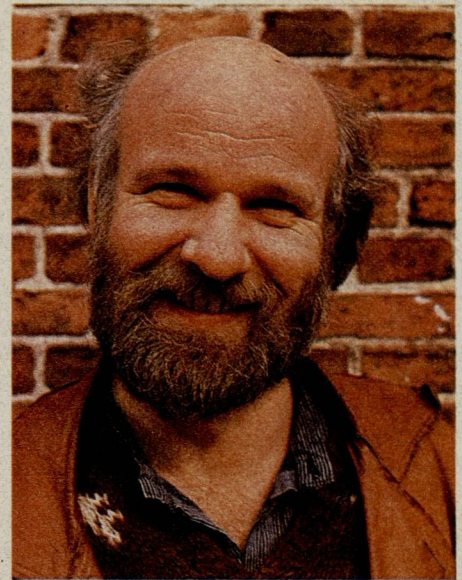
– I en bog kan man også skrive, hvad folk *tænker*. Og man kan trække hele poesien batteri i stilling og skrive „det duftede så dejligt af forår“. Det er meget svært at få frem i en drejebog og på film! Man kan enten lave en lille film inden i filmen og f.eks. vise hvad personen tænker. Men det kan være svært at forstå for dem, der skal se filmen. Eller man kan se personen med munden lukket og så lade personens stemme fortælle, hvad han tænker. Men det er en lidt dum måde at bruge filmen på. I en bog kan man skrive „Ole var en usikker og genert dreng“. På filmen må man vise at Ole er genert og usikker.

– Er drejebogen blevet meget længere end „Krigerdrengen Nelo“?

– Nej, det kan man ikke sige. Drejebogen er på små 100 sider. Man regner med 1 minuts film pr. side i drejebogen, og det bliver en film på ca. 1½ time.

Flere forskelle

– Jeg har selv ændret film-manuskriptet i forhold til bogen, fordi jeg ville have andre ting frem i filmen – jeg ville gøre den mere virkelighedsnær. Mens Nelo stikker af i slutningen af bogen og lader de andre klare sig selv, så bliver hovedpersonerne i filmen tilbage for at gøre det, der skal gøres *sammen* med de andre. Både filmen og bogen handler om nogle børn, der flygter fra krigernes samfund, fordi det er så grusomt og voldeligt. De kommer til et andet samfund, som synes at være mere fredeligt. Men i virkeligheden er der ikke så vældig stor forskel. Når situationen bliver kritisk i det „fredelige“ samfund, så bliver også det åbent voldeligt.

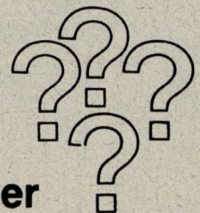

Forfatterens rolle

– Har du lavet andet i forbindelse med filmen end manuskriptet?

– Nej. Da optagelserne til filmen først gik igang, havde jeg ikke meget at skulle have sagt. Desværre! Det er trist, for instruktøren og jeg arbejdede sammen hele tiden mens manuskriptet blev lavet. Nu skete der ændringer under optagelserne, som jeg hverken blev informeret eller råd-spurgte om. Og det er jeg ked af. Derfor er der også noget i filmen jeg ikke kan lide. Man har et traditionelt kønsrolle-mønster blandt hovedpersonerne. Det betyder, at pigerne er svage osv. Og drengene er stærke osv. Det betyder også, at man bruger pigerne forkert i kærlighedsscenen. Der bliver pigernes bryster nærmest udstillet, og det mener jeg er helt galt og en udnyttelse af piger!

Hvis jeg skal lave flere film, vil jeg forsøge at komme mere med i *hele* filmprocessen. Det var jo *min* bog, derfor vil jeg også gerne have *mine* meninger frem!“ slutter Hans Ovesen.

To opgaver

1. Nævn en musefælde på tre bogstaver
2. Ved at lave kun *en* streg skal man få dette regnestykke til at blive rigtigt:
5 + 5 + 5 = 550

Løsning på side 58

Indsendt af Trine fra Valby uden for København.

Minearbejder på 12 år

I en ny bog *Børn i arbejde*, som er skrevet af otte forskellige forfattere fra Danmark, Norge, Holland, Finland og Sverige, fortælles der om børns forhold i Colombia, Peru, Kina, Sri Lanka, Sicilien, Grønland, Botswana og Nepal.

Før hvert afsnit er der noget om selve landet: hvor stort det er, hvad folk laver osv. Så kommer der fortællinger om børn. En sådan fortælling fra Colombia gengiver vi her. Til sidst i bogens afsnit står der så, hvorfor børnene har det, som de har det i landet.

Bogen er på 128 sider og indeholder også noget om rige og fattige børn. Dertil kommer mange fotos, kort og tegninger.

I mandagenes TV-udsendelser for børn *Klokken 5* vil der i efteråret blive vist en række film, i alt 13, fra de samme lande, som bogen fortæller om. I september vil vi først få en film fra Colombia. Det er den, nedenstående handler om.

Jesus Emilio er minearbejder

Med hurtige bevægelser fylder Jesus Emilio og hans bror Enriques kullene i en sæk. Når sækken er fuld, vælter de den over på en slæde. Enriques tager rebet fra slæden over højre skulder. Jesus Emilio stiller sig bag slæden. Så bøjer de sig forover.

Enriques trækker. Jesus Emilio skubber. De bruger alle de kræfter, de har. Slæden larmer og hopper hen over det ujævne minegulv. Varmen er kvælende. Kroppen er våd af sved. Det er svært at se noget i den halvmørke minegang.

Så når de frem til indgangen. De tager fat i hver sin ende af sækken og løfter den af slæden. Nu kan de puste ud.

En ung mand løfter sækken op på ryggen. Han bærer den i et reb, der hviler på panden. Med små, hurtige trin begynder han at småløbe op gennem hullet.

Jesus Emilio og Enriques ser op gennem mineskakten efter ham. De misser med øjnene, da det skarpe sollys rammer dem. Efter et kort hvil går de tilbage.

– Vi begynder klokken fire eller fem om morgenen, siger Jesus Emilio, og vi arbejder indtil klokken er elleve eller tolv. Om eftermiddagen er det for varmt i minen. Jeg er 12 år, og nu har jeg arbejdet i minen i to år. Før den tid gik jeg i skole. Jeg ville hellere gå i skole end arbejde i minen. Det er farligt at arbejde i minen.

Han ser på sine hænder. Der er ar efter brændmærker.

– For et stykke tid siden kom jeg til at røre ved ledningerne til de små lamper, der lyser minegangen op, siger han. – De er ikke isolerede. Da jeg kravlede under en af dem, ramte den min hånd. Men den er i orden nu.

Ledningerne er farlige. Det er også farligt, hvis der kommer vand ind i minen. Eller hvis loftet falder ned over dem. De ved aldrig, hvornår det kan ske.

– Første gang jeg gik ind i minen, var jeg bange. Nu er jeg vant til det, så jeg er ikke bange mere. Jeg tænker mest på, hvor mange søkkede kul vi bærer hen til indgangen. Vi får 6 pesos for hver sæk.

(„Børn i arbejde“, Mellempøkeligt Samvirke, 20 kr.)

Børn i Colombia, som arbejder i kulmine (fra bogen „Børn i arbejde“)

3 gode bøger Normale Susan

„Susan er helt normal – og det er hun ked af“ handler om en pige, som på død og liv vil være anderledes. Derfor putter hun salt i sukkerskålen, siger „prut“ højt i klassen og flere andre ting. I stedet for at synes, at Susanne er sjov og anderledes, synes de andre, at hun er temmelig irriterende. Og det er ikke særlig godt for Susanne. Men hun finder ud af det til sidst. Historien om den 10-årige Susanne er meget, meget sjov og nem at læse. Der er vældig gode tegninger i bogen.

Kate og Bennys sommerferie

Kate på 11 år og Benny på 12 år er søskende og er sammen med deres forældre på camping-tur til Italien. Og det er ikke kun sjovt! Det er varmt og kedeligt at sidde i en bil så længe. Når de kommer frem, er det hele ikke meget bedre, for så vil de voksne kun slappe af og drikke vin. Kate og Benny finder sig ikke i det ret længe, men laver „oprør“. Også denne bog er forsynet med tegninger og er nem at læse. Den hedder „Oprør på campingpladsen“.

Knallert-tyvene

Når man ikke har råd til en knallert og vældig godt kunne tænke sig en, kan det være fristende for nogle at stjæle en. Jens og Børge gør det, men det bliver der flere problemer ud af end der bliver sjov. De skaffer sig ganske vist en ægte Suzuki at køre på i smug, men alligevel . . . Om dette og meget mere kan man læse i bogen „Knallert-tyvene“. Den er spændende og god og nem at læse. „Knallert-tyvene“ er forsynet med tegninger.

A. Winding: *Susanne er helt normal* . . . (tegninger af Rina Dahlerup, Forum, kr. 39,75)

H. Mortensen: *Oprør på campingpladsen* (tegninger af Tine Hind, Modtryk, kr. 30,25)

Fl. Andersen: *Knallert-tyvene* (tegninger af Tine Hind, Modtryk, kr. 35)

Løsning på opgaven: 1. Kat, 2. 545 + 5 = 550

**Ny 12 kops
økonomimodel
1,4 ltr.**

Dejlig, varm kaffe med EVA

- Stor glaskande med vippelåg.
- Væltessikker tragt.
- Vippeafbryder med lys.
- Høj kant holder kanden på plads.
- Termostat sikrer varm kaffe i timevis.
- Dansk kvalitetsprodukt.

Leveres i brun

298,-

Priser juni 79 incl. 20,25% moms, forbehold mod ændringer.

Ny EVA-EL økonomiskæremaskine. Skiver det hele - sparer det halve.

kr. 298,-

Ny robust EVA-EL kødhakker, 200 watt

kr. 495,-

EVA holde-varm plade. Sikrer varm kaffe ved bordet til sidste kop.

kr. 96,50

Det er EVA De skal ha'. Så er De sikker på vedligeholdelses-service i mange år.

2års garanti

Klorin gør rent.

Klorin dræber bakterier.*

Dårlig lugt fra toilettet skyldes bakterier.

Klorin er en effektiv bakteriedræber i Deres toilet. Alt, hvad der er tilbage, når De skyller ud, er en frisk duft af renhed.

Klorin tager også bakterierne alle de andre steder. F.eks. uden på toilet-kummen, på gulvet (der hvor nogen altid "rammer ved siden af"), i lillebrors potte og i håndvask og badekar.

Lad også alle afløb gurgle lidt Klorin. Det renser hele vejen ned og fjerner dårlig lugt. Gamle rande og misfarvning fjernes let - den slags har altid været et Klorin speciale.

Klorin, med eller uden fyrrenåleduft.

**Hvor Klorin har været, er der ingen bakterier,
ingen lugt og helt rent.**

*Steins laboratorium kontrollerer løbende Klorin.

Tolvårig i et slum- kvarter

I serien om børns vilkår i forskellige dele af verden bringer vi her en skildring af to tolvårige pigers dagligdag i Guatemala – henholdsvis i et af hovedstadens slumområder og i et fattigt landdistrikt. Artiklen er skrevet af to unge danskere, som har besøgt Latinamerika på et længere studieophold.

af **HELLE TOFT JENSEN**
OG **MICHAEL MOGENSEN**

ET BARN bliver født på et jordgulv af en mor, som er træt efter mange tidligere fødsler. Hun bliver hjulpet af en jordemor, som aldrig har fået nogen uddannelse, og hvis ideer om hygiejne måske kan være dødelige. Opstår der alvorlige problemer under fødslen, må den fødende kvindes mand bære hende på ryggen til en læge.

Selv om barnet overlever sit første møde med verden, skal det være heldigt for at blive fem år. Mere end 80% af alle børn under fem år lider af fejlernæring i Guatemala. Urent vand, uhygiejniske og dårlige boligforhold, og utilstrækkelig sundhedshjælp bidrager også til at de fleste ikke når den alder.

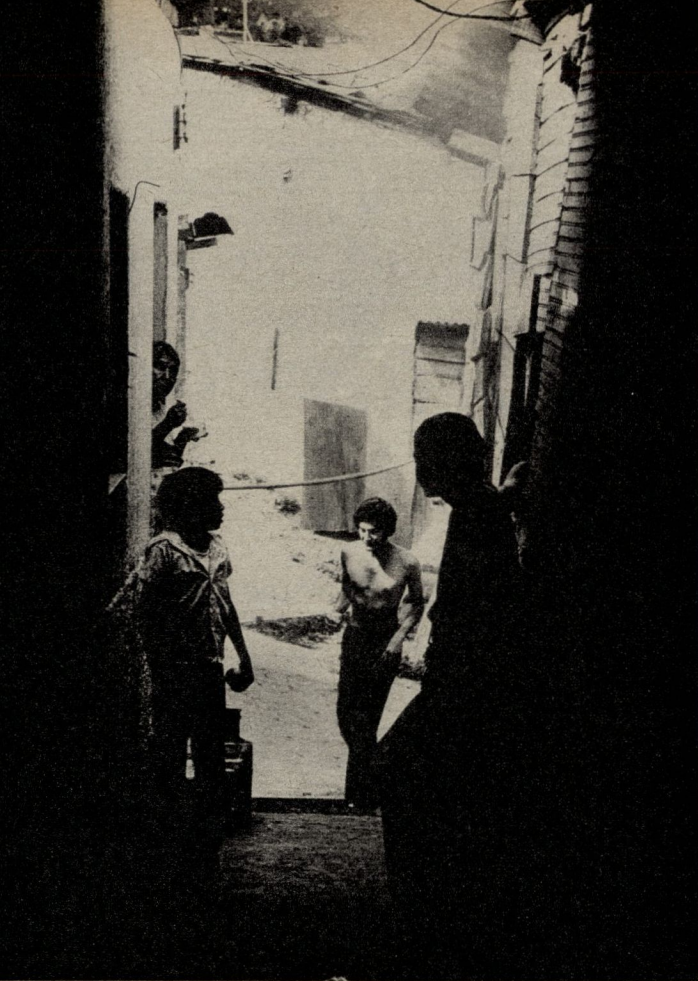
Arbejde vigtigere end skole

Når det er syv år er barnet travlt optaget med at hjælpe sin familie: hente vand fra floden en kilometer væk, ar-

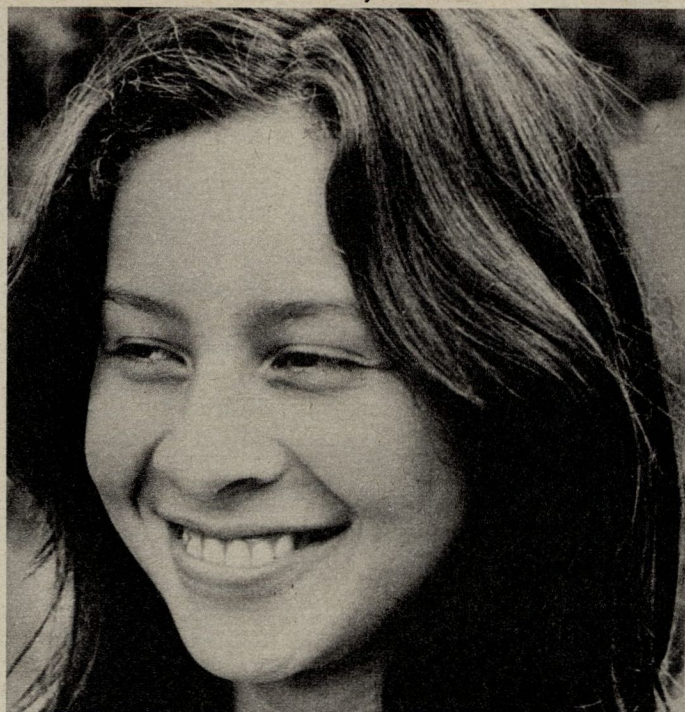
Udsigten fra Patties hjem. Slumkvarteret er ca. fem gange så stort som den del, man ser her, og der findes talrige lignende pakkasse-bebyggelser i Guatemala City.

bejde i marken, passe husdyrene, kigge efter sine yngre søskende, sælge snøreband, pudse sko på gaden, osv. osv. Det er i denne alder, skolegangen skulle begynde. Men kun et fåtal fuldfører underskolen. Arbejdet, som barnet udfører, er værdifuldt for familien, og forældrene, som ofte hverken kan læse eller skrive, er ikke motiveret for at sende deres børn i skole.

Guatemala er dobbelt så stort som Danmark, og har 6,5 mill. indbyggere, hvoraf flertallet er indianere. De sidste 25 år har landet været styret af skiftende militærdiktaturer. Politisk terror og vold, økonomisk korruption og valgsvindler hører til Guatemalas virkelighed. Regeringen tåler ingen kritik, og i løbet af de sidste 10 år er over 20.000 mennesker blevet dræbt. Mange forsvinder sporløst. Guatemala er et meget rigt land, men rig-

Pattie – endnu med håb om at bryde ud af slumtilværelsen.

dommen er skævt fordelt. Eksempelvis ejer 2,1% af jordbesidderne 62,6% af jorden. Landets økonomi er baseret på ganske få eksportafgrøder: Kaffe, sukker og bomuld dækker over 60% af landets eksportindtægter. Guatemala er således meget følsomt over for prissvingninger på verdensmarkedet. Tillige er landet totalt afhængigt af USA, som aftager over 1/3 af landets eksport og dækker 1/3 af dets import, hovedsageligt maskiner, biler og tekstiler.

Kun mælk til den mindste

12-årige Pattie, som vi snakkede med, deler vilkår med flertallet af Guatemalas storbyboere. Hun bor i et af de mange slumkvarterer, som ligger uden for hovedstaden Guatemalas bycenter. Pattie bor i udkanten af et slumområde, hvor mere end 3000 mennesker lever i træ- og blikskure tæt presset sammen. Her lever hun sammen med sin far og mor og fem mindre søskende. Deres hjem består af tre små rum og køkken. Det største

Adgangen til Patties hjem sker gennem denne trange passage, som er ca. tyve meter lang.

Patties mor og familiens yngste, som er seks måneder.

af rummene på ca. 12 kvadratmeter virker som både soveværelse og opholdsstue, og er det sted, hvor familiens gamle TV står. Mens vi er der, kører fjernsynet konstant: en gammel Elvis Presley film, discodans, en amerikansk cowboyfilm, hele tiden afbrudt af et bombardement af reklamer. Billeder fra en fremmed virkelighed. Ellers indeholder hjemmet kun meget få ejendele, nogle sparsomme møbler, familiens portrætter og få nipsing. I det lille køkken laver familien Coronado sammen med mormoderen *tortillas* (små runde flade brød) til eget brug, og til salg på markedet. Og i et lille skur fletter de brødkurve, lampeskærme, hatte, blomsterkurve osv.

Familien lever til dagligt af brune bønner, ris, nogle gange med kød eller æg, og *tortillas*. Mælk er blevet så

dyrt, at kun det mindste barn på seks måneder får det. Prisen på en af de vigtigste ingredienser i deres fattige husholdning – stegeolien – er steget med mere end 50% på kort tid.

Bange for faderen

Patties far er taxachauffør om natten, og er lige kommet ud af fængsel. I de tre år, han har siddet i fængsel, har familien været afhængig af moderens indtægt fra at flette. Det er faderen, som har lært hende og børnene dette arbejde. Produkterne bliver solgt til en schweizer, som videresælger dem til USA. Det er familiens drøm at denne eksport vil forøges stærkt, så faderen kan holde

op med at køre taxa, da dette er et farligt job om natten. (En af deres venner blev dræbt for kort tid siden). Så kan faderen hjælpe med at flette, og måske kan de spare penge op, så de kan flytte til et bedre kvarter, efter at have boet i slummen i elleve år. For øjeblikket kan de intet spare op, så i tilfælde af sygdom er de ilde stedd.

Pattie fortæller, at hendes far flere gange har været tvunget til at tage til kysten i høstsæsonen og arbejde ved jernbanen, fordi det har været svært at finde arbejde i byen. Faderen er mange gange væk i længere perioder, og Pattie fortæller at hun er bange for ham, fordi han drikker, og har et hid-sigt temperament.

Tolvårig i et slum-kvarter

Fortsat fra side 61

Det er moderen der holder sammen på familien. Hun er en stor, varm og stærk kvinde, med et ufatteligt livsmod, og hun satser på at ihvertfald Pattie får en god uddannelse, så hun kan skabe nogle bedre livsbetingelser for sig selv og familien.

Veninderne holder sig væk

Pattie går i en blandet privatskole, ikke ret langt fra hvor hun bor. Hun er den eneste fra slummen, der går i privatskole, og det er også dyrt. Det koster 75 kr. om måneden plus penge til materialer. Pattie har gået i skole i 6 år, og hun kan lide det. Skolen begynder kl. 7,30 og slutter kl. 12,30. Pattie står op ca. halv seks, hjælper så til med at rede senge og lave morgenmad. To af hendes søskende, *Marisa* og *Fernando*, skal også i skole, men de går i den offentlige skole, som er gratis.

Pattie kan bedst lide naturvidenskab og husgerning, og hun ved meget. Hun fortæller os om hvordan jorden er opstået og mennesket udviklede sig. Hun fortæller om Latinamerikas historie: hvordan spanierne kom og koloniserede landene, dræbte millioner af indianere, og tilegnede sig utrolige rigdomme, som den lokale befolkning blev tvunget til at hente op af minerne. Hun har suget en masse viden til sig, og tager sin skolegang alvorligt. Hun er klar over at det er et økonomisk afsavn for hendes familie, at hun går i privatskole, og hun læser meget flittigt hver eftermiddag.

Hun har mange kammerater i skolen, og besøger somme tider sine veninder, der alle bor oppe i byen. De besøger til gengæld aldrig hende. Ellers er hun mest

hjemme, hvor hun hjælper til med at rydde op, passe sine små søskende, vaske, sy, og lave mad når moderen ikke er der. Hun ser også fjernsyn og hører radio. Pattie har kun rejst meget lidt. Hun har været med sin familie ved kysten og med skolen på besøg i *Tikal*, hvor der er storslåede ruiner fra den gamle indianerkultur.

Smides ud af politiet

Hverdagen i slummen er barsk, fortæller hun. Familien betaler 125 kr. om måneden i husleje, og 65 kr. til elektricitet. Vand er gratis. Jorden ejes af en enkelt mand, der er mangemillionær. Alle er bange for ham. Hvis huslejen ikke betales til tiden, tilkalder han politiet, og familien bliver smidt på gaden, fortæller Pattie. Herved er det altid ejeren, der har retten, siger moderen.

Få fra slummen har fast arbejde. Men det er nødvendigt at alle hjælper til for at overleve, og det tegner bybilledet. Overalt ser man børn, mænd, kvinder beskæftige sig med uproduktivt arbejde, arbejde som samfundsmæssigt egentlig er unødvendigt, men som er den tråd, disse menneskers liv hænger i. Der er et stort alkohol- og narkotikamisbrug, og mange unge ryger marihuana, bl. a. for at flygte fra den barske virkelighed. Moderen fortæller, at ingen går ned i slummen undtagen dem, der bor der. Selv ikke politiet, der ellers ses overalt, tør vove sig ind i slummens indre. Pattie synes, regeringen er dårlig, den beskytter dem, der har jord og alting, og den står bag mange af de politiske mord, som er hverdagsforeteelser. Patties højeste ønske er at få en uddannelse, skabe sig en karriere, og få et godt lønnet arbejde, så hun kan give en del af sin løn til sine forældre, og således hjælpe. Hun vil gerne læse naturvidenskab eller geologi på universitetet, men det ligger langt ude i fremtiden. Hun gør sig ikke mange tanker om ægteskabet. Familien er katolsk og går i kirke hver søndag, men Pattie går ikke altid med.

Hun kan godt lide små børn, men hvis hun selv skal have nogen, skal hun kun have et eller to.

Kun et år i skole

Vi har også talt med en indianerpige på 12 år, *Tomasa*, fra højlandet i Guatemala. 57% af befolkningen arbejder og lever ligesom hun på landet. *Tomasa* har fire søskende. Familien bor i bjergene, en times gåtur fra den nærmeste landsby. Her har de et lille stykke jord, hvor de dyrker majs og bønner. De har også en hest, en ko, en ged, og en gris. Hun står op kl. fire hver morgen, henter brænde, varmer ildstedet op, og laver kaffe og morgenmad. Så laver hun tortilla til hele dagen, det er et møjsommeligt og tidskrævende arbejde. Derudover har hun mange pligter hele dagen: hun fejer jordgulvet, tager dyrene til græsning, reparerer tøj, passer og leger med sine små søskende, løber ærinder, hjælper med at dyrke jorden, etc. Hun besøger også hver dag sine bedsteforældre, der bor et stykke derfra. Ved frokost-

Tomasa og hendes lillesøster i festdragt. *Tomasa* har selv broderet dragten, men hun kender ikke navnet på det land, hun bor i.

tid opvarmer *Tomasa* bønner og Tortilla, og når hendes far er bygningsarbejder i landsbyen, bringer hun frokosten ned til ham. Før i tiden skulle familien hente vand to km fra huset, men nu får de vand fra en af kommunens brønde, gennem en lang slange.

Tomasa taler indiansk (dvs. den dialekt der tales på den egn) og kan ikke spansk, som er det officielle sprog i Guatemala. Hun kan hverken skrive eller læse, og har kun gået i skole 1 år. Selvom skolen er gratis, skal der købes materialer, og forældrene føler ofte at de skal klæde deres børn bedre på når de skal i skole, og det er dyrt, når man er så fattig som de. *Tomasa* kan brodere, og der er meget broderi i

gnens klædedragt (se billede). Hun har også lært at lave lertøj af sin mor.

Hele familien på kaffehøst

mange år har familien ikke kunnet leve af udbyttet fra det lille stykke jord. Hendes far har derfor, som de fleste voksne mænd fra egnen, været tvunget til at tage til kysten for at arbejde på de store plantager 2-6 måneder om året. To gange har hele familien været afsted til kaffehøsten, hvor også børnene kan bruges som billig arbejdskraft. De eneste gange, hvor Tomasa har fået lidt ommepege, er når hun har jent penge på plantagen.

Tomasa ved ikke, at hun lever i et land der hedder Guatemala, med en regering og grænser til andre lande. Hun ved, at den mest indflydelsesrige person i landsbyen er borgmesteren. Hennes søster på 17 er lige blevet gift, men selv har hun ingen idé om ægteskab eller ved, om hendes forældre har fundet en mand til hende. Det, hun er mest bange for, er sygdom, og det kan man forstå, da der kun for få år siden var én doktor til hele gnens befolkning på 45.000. Tomasa kan godt lide at lytte til radioen, men det er begrænset, hvor meget den kan spille, fordi batterierne er dyre.

Indianerbefolkningen, som udgør flertallet af Guatemalas befolkning, hører til blandt de mest undertrykte. Deres jord er blevet taget fra dem, de fleste taler ikke spanskt, og ni af hver ti kan ikke læse. I rejsebrochurerne forherliges deres livsform og værdier, og man får indtryk af at de lever udenfor pengeøkonomien. Men i virkeligheden bliver hele deres kultur fortrængt.

På trods af Patties og Tomasas glade smil på fotografierne, er det svært at se optimistisk på deres situation. Og selv om Pattie med sin målbevidsthed, intelligens og mors støtte, måske opnår at gøre karriere, er det en individuel løsning på fattigdommen, der ikke ændrer den undertrykte situation, om hun, Tomasa og deres familie deler med millioner af andre latinamerikanere.

HELLE TOFT JENSEN OG
MICHAEL MOGENSEN

Ved Otto Riis

Korfu, Kreta, Rhodos er feriemål med stor og berettiget tiltrækningskraft. Men græske øer?

KORFU blev i 1864 skænket grækerne af England som en slags medgift til den 18-årige danske prins Georg, som skulle være landets konge.

KRETA var for over tre tusind år siden en nation med en enestående høj kultur. Langt, langt senere tyrkisk. Græsk i 1913.

RHODOS fra 1522 tyrkisk, erobret af Italien i 1911, græsk i 1947.

VEJRET. Fra marts til langt hen på året ligger de tre øer badet i sol. På Rhodos går termometeret i vintermånederne (januar og februar) ikke under 19 grader, man kan feriere året rundt, dog med paraply i vintermånederne.

KORFU. Øen ligger i Adriaterhavet og var derfor i mange århundreder en del af republikken Venezia. I 60 år op til 1864 under engelsk beskyttelse. For knapt 100 år siden blev Korfu kongelig ferieø. En østrigsk kejserinde byggede slottet *Achilleion*, der efter hendes død blev overtaget af tyskernes kejser Wilhelm. Hans kejserlige wc fik en formelig tronstol der, hvor vi andre har noget af keramik. Nu er der spillekasino i slottet. Det er et besøg værd på grund af den talent og smagløshed, der præger slot og park. Feriestederne ligger i og ved byen Korfu på østkysten, samt ved Ermone på vestkysten.

KRETA. Paladserne i Knossos og i Phaestos er bygget omkring 1600 år før vor tidsregnings begyndelse af en kultur, der måske ikke senere er overgået i storhed. Rige udgravede skatte findes i et arkæologisk museum i hovedstaden *Heraklion*. Men der er andre kulturminder på Kreta, f.eks. den venezi-

Tre græske øer

anske by Koulé, der i 1669 overgav sig til tyrkerne efter belejring i - 24 år. Antikkens Rom byggede sin hovedstad Górtis på Kreta, og den og dens havneby Mátala har stadig meget at fortælle. Nær sidste by er der huler, hvor før befolkningen søgte tilflugt, når sørøvere nærmede sig. Nu holder nudister til i hulerne. Turistlivet på Kreta er samlet på nordkysten, ikke mindst ved Heraklion, men det har medført, at øens indre og sydkysten endnu er uspoleret af turismen.

RHODOS. Afrodite gav øen navn. Hun dækkede den med roser. Siger sagnet. Feriestederne ligger især omkring hovedstaden Rhodos på øens nordspids. Byen er en oplevelse af de store. Bag en mur findes en middelalderlig by, der fra 1300-tallet til ind i 1500-tallet var korsridderens. I deres hospital er nu indrettet et arkæologisk museum med store skatte, bl. a. to Afrodite-skulpturer. Tyrkerne tog byen fra Korsridderne og byggede deres egen by med moskeer og minareter lige op ad den gamle by. De lod bymuren forøge, så den beskyttede begge byer. Uden for muren skabte fascistisk, italiensk paradearkitektur derefter fra 1923 til 1940 en italiensk by. En stor oplevelse er på øens vestbred, hvor græske, korsridderes, tyrkiske fortidsrester er under stadig udgravning.

OPHOLDET. Stjernerejsers feriesteder på øerne ligger nær ved eller direkte til gode strande, flere af dem børnevenlige. Billigst er ophold på mellemklassehoteller, hvor man får morgenmad og derefter selv sørger for resten. På gode mellemklasser og førsteklases hoteller får man morgenmad foruden frokost eller aftensmad. Billigst er Stjernerejsers afgange omkring 20. august.

Noget dyrere er september, der til gengæld nok er årets bedste måned, sommervarme, men ikke for meget. Flyturen tager lidt over fire timer, formiddagsafgange fra Kastrup og hjemkomst henad kl. 20. Sidste fly går til Korfu den 18. september, mens flyvningerne til Kreta og Rhodos fortsætter ind i oktober.

MAD, DRIKKE, SPROG. Bor man med Stjernerejser og får halvpension, får man „international“ mad, på Korfu og Rhodos italiensk præget. Går man ud for at smage græsk mad, må man huske, at olie bruges i overflod, og det er danske maver ikke vant til. Fisk og Lam dominerer sådanne steder. Man starter med en *ouzo*, der smager af anis og er tilsat vand. Kaffe serveres i mange former, og der er gode lokale, hvide og røde vine. Det græske alfabet er en rebus, og det bliver ikke meget lettere, når ordene omskrives: *Thélette na horépsite mazf mou?* skal der siges, når en græsk ungdom skal opfordres til en dans. Det bliver nok først til noget, når man forsøger sig med engelsk, som også er anvendelig i restauranter og cafeer, og når man vil købe rejseindringer, lokalt håndarbejde i stof og ler.

RABAT. Brugsmedlemmer har fem pct. rabat på Stjernerejserne. Som bevis på medlemskab afleveres adressesedlen bag på Samvirke til Stjernerejser ved rejsens *bestilling*.

Stjernerejsers kontorer:

Vesterbrogade 9
(ved Frihedsstøtten)
1620 København V.
Tlf. (01) 22 23 22.

Frederiks Allé 22-24
(ved rådhuset) 8000 Århus C.
Tlf. (06) 19 01 00.

Brugsen

Hæld ikke Cirkel Kaffen om - den er allerede i »kaffedåse«

Cirkel Kaffen bevarer sin gode nymalede smag længst, når du ikke hælder den om, men bruger pakken som kaffedåse. Kaffe er nemlig en sart sag, der slet ikke kan li' at blive luftet. Det skyldes at kaffen beskyttes af kuldioxid, som opstår under ristningen. Hælder du kaffen om, forsvinder denne luftart, aromaen forsvinder ud i den blå luft, og kaffesmag forringes. Lad derfor Cirkel Kaffen blive i sin kaffedåsepakke. Kun på den måde bevarer Cirkel Kaffen sin gode smag – lige til sidste kop.

